Tevrat, İncil ve Kuran'ın Mezopotamya Yazın Kaynakları

SAFA KAÇMAZ

TOPLUM ve TARİH

Toplum ve Tarih Dizini-1

Safa Kaçmaz

Tevrat, İncil ve Kuran'ın
Mezopotamya Yazın Kaynakları

Tarih, özünde, birey'in bir öteki birey'le
olan yaşam ilişkisinin düzenlenmesi
ve yeniden düzenlenmesinin toplamıdır.

Orada, doğal ve üretilmiş zenginliğin
paylaşımında, birey, içerisinde yer aldığı
toplum birimi olarak hareket eder.

Nasıl yasanmış ise, öyle ele alınarak
yorumlanmạsı gereken tarih övülemez
ve mahkum edilemez, irdelenir.

Tevrat, İncil ve Kuran'ın Mezopotamya Yazın Kaynakları

Safa Kaçmaz

TOPLUM VE TARİH

Toplum Ve Tarih Dizini-1

EL KİTAPLARI
Genel Sıra No: 21

Tevrat, İncil ve Kuran'ın
Mezopotamya Yazın Kaynakları

Safa KAÇMAZ
safakacmaz@yahoo.com

Birinci Basım
Ekim 2007

Kapak Çalışması
Hayati Güngören-Veli Aydın

Düzelti
Nalan Işık-Veli Aydın

Renk Ayrımı
3B

Basım ve Cilt İşleri
Kayhan Matbaası

ISBN 978-975-8674-25-1

EL YAYINEVİ
Ankara Cad. No: 45
Güncer Han, Kat: 1/8 Beyoğlu-İSTANBUL
Tel/faks: +90 (212) 527 29 26
elyay2001@mynet.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

150 yıl kadar önce, “Sümer ve Akkad” tabletleri henüz çözümlenememişti ve Eski Ahit, İncil ile Kuran’ın erken genel ön kaynakları tam bir açıklıkla bilinmiyordu. Dolayısıyla Avesta’dan Kuran’a kadar ‘Kutsal Kitaplar’ın önceki temellerine ilişkin gerekçeli fikirler ileri sürme olanağı da pek bulunmuyordu. Eski Aydınlanmacılık akımlarının ‘din eleştirileri’nin, ‘madde mi ilk öğe, yoksa düşünce mi ilk öğedir?’ diye ifade edilebilecek olan, ‘düşünce ile madde’ arasındaki bir felsefi alana sıkışmasına yol açan yetersizlikleri ve ‘Kutsal Yaratılış’ anlatımlarının, ‘anlamsızlık veya çelişme’ oluşturan noktaları üzerine yoğunlaşma sığlığı, bu bakımdan, bir noktaya kadar anlaşılabilir.

Şimdi çözümlenmiş olan eski tablet yazıtları, Tevrat, İncil ve Kuran’ın yazın ve ritüel kaynaklarının, tamamen “Sümer ve Akkad” adı verilen topluluk ilahilerindeki anlatım ve kurallara dayandığını ortaya koymaktadır.

Bu ilahiler, sadece günümüzde anlaşılan içeriğiyle ‘dinsel inanç’ biçimleriyle de sınırlı değildiler; aynı zamanda, Mezopotamya topluluklarının en eski kurum ve ilişkilerinden başlayan eski tarihin ve eski toplumsal kuralların da bir anlatım biçimiydiler.

O toplumlarda din, görece bir uygarlık kategorisi olarak belirir ve 'Sümer ve Akkad' olarak tanınan toplum birim çekirdekleri etrafında örülmeye başlayan evlilik ve ürün paylaşım ittifakına ait düzen sağlayıcı bütün temel kurum ve kuralları, tohum halinde içeriyor olarak da yola çıkar. Günümüzde, bir imanlı ile tanrı arasındaki iman-inanç ilişkisi olarak ele alınan 'din', eski toplumun bütün alanlardaki davranış kuralları toplamı olarak biçimlenmeye başlamıştı. Daha sonra, bir inanç çizgisi olarak tanıyacağımız din, toplumun uygulama alanı dışına itilmesi gereksenen eski kuralların adım adım sembolize edilmiş ve soyutlanmış anlatımı üzerine tuğla tuğla örülmeye devam edilir. Bu özelliğinden de ötürü, daha sonra ortak para yerine kullanılacak altın ve gümüş'ün ilk kullanımının dinsel edimler alanında ortaya çıkması hiç şaşırtıcı değildir. İlk 'aynî vergi'nin, ilk tıbbi uygulamaların, ilk hukuki formüllerin, ilk matematik ölçülerin vb. başlangıç temellerinin de bütünüyle dinsel özellik taşıyarak (hiç olmazsa 'Sümer-Akkad' uygarlıkları bakımından bu böyle gerçekleşmiş görünüyor) şekillenmiş olmasına da şaşmamak gerekecektir.

Bilim dünyasında bu temel bağların giderek berraklaşması, kaçınılmaz olarak, hem şimdiki ilahiyatın ve hem de eski felsefecilik ile eski toplum bilimciliğin 'din eleştirileri'nin tamamen yeni bir temelde ele alınmasını gerekli hale getirecekti zaten. Bu kitapta yayınlanan çalışma sonuçlarını, böyle bir çabanın parçası olarak ele alıyorum.

İnsanın tarihi, özünde, o ana rahmine düşmeden başlar; aidi olacağı ve olamayacağı önceden belli olan toplum birim'lere karşı, onun hak ve yükümlerinin değişme süreci içinde devam eder.

Bu yanıyla toplumsal tarih, kişi'nin aidi olduğu toplum birim ile aidi olmadığı toplum birim arasında (dolayısıyla bir öte-

ki kişi arasında) karşılıklı yiyecek paylaşımı ve karşılıklı cinsel ilişki düzeninin yeni özellikler temelinde değişim sürecinin toplamından başka bir şey değildir.

Bu nedenle, benim çalışmalarımda, 'inanç-iman' konusu, hiçbir şekilde tek başına, bağımsız bir başlık halinde ele alınmaz. Çünkü 'dini yazın'ı oluşturan 'kitaplar', erken Mezopotamya toplumlarının kendi iç kurallarının ve öteki'lerle kurulmuş ilişkilerin eski bir anlatım tarzından başka bir şey değildir.

Bu nedenle din fenomeninin toplumsal kaynaklarına doğru yapılacak bir yolculuğun doğrudan hedefleyeceği alan, en doğal haliyle eski toplumun kurumları ve eski yaşamın örgütlenme tarzları olmalıydı.

Fakat 'eski toplum'umuz fazla bilinmeyen bir alanda, Cennet'te, Cehennem'de, Gökyüzü ve Yeraltı'nda kalmaya hâlâ devam ediyor. Bu nedenle de 'din araştırıcıları'mızın imdadına, eğer, "ay, güneş, yıldız, uzay, tanrı, ruh, afyon, vahiy, giz, cehalet, hurafe ..." gibi, yaygın, fakat kaynak açıklayıcı değeri pek olmayan motifler yetişmemiş olsa, 'eski toplum' karşısında 'modern dünya', bilim bakımından oldukça sefil şerefini biraz zor kurtarırdı!

Ben, din'lerin en azından erken kaynaklarını incelerken, bu tür 'argüman'lara hiç başvurmayan bir tarih ve toplum açıklaması geliştirmekten yanayım. Zaten insan toplumu yaşamının tarihteki gerçek ilişki tarzlarının ve eski kurumlarının keşfedilmesi yönündeki çabalar derinleştikçe, açıklamalarımızda 'giz, ruh, hurafe' gibi argümanların da yeri kendiliğinden azalacak, hatta belki giderek ortadan kalkacaktır.

Tam bu noktada, 'Sümer ve Akkad' toplumlarının eski ilişki kurallarını tanımlayan ve bunların gerisindeki temelleri yan-

sıtan tablet anlatımlarının taşıdığı büyük önem ortaya çıkıyor. Eski toplum ve dolayısıyla 'yeni' toplum hakkında fikir ileri sürenlerin 'Sümer ve Akkad' tabletlerinden söz etmeyen tutumlarını artık kabul edemeyiz. Dinleri veya eski toplumu 'inceleyen' ciltler dolusu kitaplarda, eğer Akado-sammaru toplumu ve tarihinden bahsedilmiyorsa veya en fazla 'adet yerini bulsun' özetleriyle geçiştirilmişse, bu durum, bize daha baştan, bu çalışmaların muhtemel yapısı hakkında bilgi vermiş olur. Çünkü kendilerini kendi tabletleriyle tanımlayan 'Sümer ve Akkad' toplumları, bu yanlarıyla tarihte bilinen en eski tek örnek durumundadır. Eklemeliyiz ki, burada bize gerekli olan eski tablet çözümlemeleri üzerine oturtulmaya kalkışılan uydurmalar değil, onların doğru yorumlar temelinde ilerletilmesidir.

'İnsan toplumunun işleyiş yasaları ile, bugünkü modern toplumun da temel yapı taşlarını oluşturan eski sosyal kurumların keşfedilmesi çabası' dediğimiz zaman, ağır ve geniş bir konu ile karşı karşıya bulunduğumuz kolayca anlaşılıyor. Farklı alt disiplinlere yönelmeyi de gerektiren insanbilim alanımızın bu özelliği okura başta ürkütücü de gelebilir... Ama, insan'ın toplumsal serüveni, uygun temellerde ilerleyerek, bir kez izlenmeye başlanınca, bu muhtemel tedirginlik de uzaklaşmakta gecikmeyecektir.

Böylece, ilk karşılaşmada anlam verilmesi güç olan bir dizi eski 'anane, hurafe veya garip davranış', eski toplumun ortak mantığında, kendi dönemleri bakımından son derece anlamlı davranış biçimleri ve bu davranışların devamını sağlamaya hizmet eden sosyal kurumlar olarak belirginleşirler; birbirleriyle neredeyse kusursuz bütünsellik oluşturacak şekilde, eski ortak değerlerin 'ipi'nde peş peşe sıralanmaya başlarlar.

Bu tarihsel dehlizimizde bir yanlışa düşme korkusuna kapılmaksızın, fallus kültü'nün izlerini 'minare' mimarisi ve erkek çocuk sünnetinde arayabiliriz.

Yaş günü kutlamasında üfürerek söndürme, kilise veya türbeye girerken yakınca 'mutlu' olduğumuz 'mum-çıra yakma' edimine, eski ateş kültü döneminde insan kurbanın yakılarak sunulma tarzının anlamlı kalıntıları olarak rastlayabiliriz.

Uygarlık yuları gıravat'ta 'toplumsal korkaklığın' örgütlenmesini; 'erkekliğe ve/ya yurttaşlığa geçiş' evresinin yansıtıcılarını; dilencilik ve yalan konuşma sanatında ise görece uygarlık ve entrikacılığın kaynaklarını saptayabiliriz.

Kurban sunum, hazırlık ve tüketim biçimleri arasındaki farklarda, eski toplumun iç ve dış yamyamlık uygulamasına ilişkin değişik kuralların varlığını görebiliriz.

Eski Ahit'te, Abraham ve oğlu İsak kendi karılarına 'kız kardeşim' diye hitap ediyorlardı. Onların kullandığı bu akrabalık terimlerinin anlattığı ilişkilere, birbirlerini 'kız-erkek kardeş karı ve koca'lar olarak da niteleyen Dumuzi ile İnana veya Zeus ile kız kardeş karıları arasındaki 'evlilik'lerde yeniden rastlayabilir, bunun anlamını karşılıklı evlilik ilişkisi kuran erken toplum birimlerin akrabalık tarzlarında, Hitit akrabalık deyimlerinin farklı içeriklerinde keşfedebiliriz.

Abraham'ın "karısı ve kız kardeşi" Sara ile İsak'ın "karısı ve kız kardeşi" Rebeka'nın 'kısır' olarak nitelenmelerinin nedenini, doğurduğu çocuğu kocasına 'devretmeyen-vermeyen' bir kutsal fahişe kategorisi haliyle Hammurabi ve Asur yasalarında bulabiliriz. Böylece, 'doğurduğu çocuğu kocasına vermeyen' kadının, Eski Ahit, İncil ve Kuran'da nasıl "kısır kadın" haline dönüşmüş olduğunu görebilir; daha sonra bu aynı 'kısır kadın'ı çocuk sahibi kılan 'tanrısal mucize'nin anlamını da kolayca açıklayabiliriz.

'Ana ve baba yanlı' kuzin-kuzen akraba evliliklerini büyük

bir rahatlıkla, hatta kural olarak uyguladıkları halde, 'yabancı' biri üzerinden 'süt anne'lik veya 'kirve'lik oluşturmuş taraflar arasında uygulanan sıkı evlilik yasağı arasındaki görünür anlamsızlığın, gerçekte neden bir 'kan bağı' değerinde belirleyici anlama sahip olduğunu da anlayabiliriz.

Eski toplumun demokratik veya pederşahi özellik temelinde örgütlenmesi onların isteklerine bağlı, iradi bir tercih konusu değildi. Onlarda erken 'devlet' örgütlenmesinin pederşahi veya demokratik karakter taşıması, bu bakımdan, 'Sümer ve Akkad' topluluklarının 'spor'a veya talih oyunlarına olan 'düşkünlük' dereceleriyle doğrudan bağlantılıydı aynı zamanda. Dolayısıyla Latin kökenli dillerdeki 'devlet' kavramının 'stadyum'la olan etimolojik köken birliği hiç şaşırtıcı gelmeyecektir.

Bu çalışmalarımızda, ister 'yaratıcı idea'sıyla idealist, isterse 'ateş', 'toprak', 'su', 'hava' gibi 'arkhe'leriyle 'maddeci' yönüyle olsun, eski Yunan felsefesinin en temel kavramlarının Akadosammaru toplumlarının eski 'yaratılış' ilahilerinde en temel kavramlar olarak kullanılmış olduğunu görerek şaşırabiliriz.

Bu baş döndürücü yolculuğumuzda mavi, kırmızı, yeşil, beyaz ve siyah renkli ibrişimlerden dokunan köprüler üzerinden eski toplumun bağrına kadar gider, sonra da günümüzün unutkan modern toplumlarının en 'gelişkin' kurumlarına geri dönebiliriz. Çünkü bugünkü 'modern' toplum, bütün temel değerleri bakımından eski toplumun 'kesintisiz' devamıdır ve dolayısıyla 'bugün'ü tanımaya ilişkin bütün iyi niyetli çabalar, eski toplumun ayrıntılı analizine oturtulamadığı sürece, yine de, görece başarısızlığa mahkum olmaktan kurtulamazlar.

Bütün bu süreçte, bize kılavuzluk eden çıkış noktalarımızın başta gelenlerinden birisi, varoluş tarzı her tarihsel koşulda değişen 'toplum birim'ler olacaktır.

Bütün varlığı boyunca insan toplumunun cinsel ilişki ve yiyecek paylaşım düzeninin yönetim tarzlarının temellerini incelerken karsılaştığımız toplum birim'lerin ortaya çıkarılması ve onların işleyiş kurallarının anlaşılması, sadece eski toplumun değil, modern toplumun tanınması bakımından da zorunludur. Biyolojide hücre, fizikte atom ve bunların oluşturucu öğeleri ne önemde ise, insanbilim bakımından da 'toplum birim' de aynı temel değeri taşır.

***

Çalışmalarımda eski topluma ilişkin vardığım bazı sonuçları beş yıl kadar önce, değişik yazışma gurupları ve internet sitelerinde yayınlamaya başladığımda, yeni vargı ve yorumlarımı ifade etmekte epey güçlük çekiyordum. Okur bakımından, bunlar derli-toplu bir kitap olarak henüz yayınlanmış değildi; içsel bağlantılarını sürdürüyor olsalar da, 'bağımsız' görünen makaleler, her seferinde yeniden açıklama gerektiriyordu.

Geçen dönem içinde, Akado-sammaru topluluklarına ilişkin eski temel kurumlara ve giderek dinsel inanç düzenleri halini de alacak olan toplum birimler içi ve arasındaki ilişki tarzlarına ait bir hayli e-yazı yayınladım. Şimdi bu çalışmalarla ilgilenen kesim arasında, hiç olmazsa konu anahatlarının ve kullanılan metot örneklerinin tanınmasının ortaya çıkardığı görece rahatlığa artık ermiş bulunuyorum. Yeni okurlar için ise, diğer kitaplar çıkana değin, Blog arşivine (http://toplumvetarih.blogcu.com/) bakmalarını tavsiye edebilirim.

O çalışmalarda, eski toplumun işleyiş temellerini açıklarken, karşılıklı akrabalık ve ürün paylaşım ittifakına bağlı olarak, 'kız ve erkek çocuklar'ın veya 'büyük', 'küçük' , 'ortanca' kız veya erkek çocukların, onları doğuran kadın ile bu kadının kocasının ait oldukları iki farklı toplum birim arasında paylaşıl-

ması olgularını ele almaya çalışmıştım. Diyelim ki, Çerkez topluluğunda 'kız çocuğu'nun baba'ya,' 'erkek çocuğu'nun ise ana'ya 'daha yakın' olmasının neden ve sonuçlarına; buna karşılık karısının doğurduğu kız çocuklarını 'evlat' sayısı arasında saymayan kocaların ait olduğu bazı Kürt topluluklarının davranış temellerine ve bu ayrımların evlilik biçimleriyle ilgili kaçınılmaz sonuçlarına da değinmiştim.

Eski Ahit'te '**Büyük Oğul**' Esat'ın, İsak'a 'daha yakın', buna karşılık '**Küçük Oğul**' Yakup-İsrael'in ise, İsak'ın '**kız kardeş karısı**' olan Rebekka'ya 'daha yakın' olmasının gerekçesi, çocukların kadın ve koca yanlı toplum birim arasındaki paylaşım ilişkisine bağlanıyordu. Bu '**düşman kardeşlik**' ilişkisi eski toplumda, sonuçları evlilik ve miras kurallarını belirleyen bir toplumsal düzenleniş tarzından kaynaklanıyordu. Eski 'aile'nin bu elemanter yapısına bağlı olarak 'evlilik' ve 'miras' kurallarındaki sürekli değişim, evlilik yasakları ve akrabalık kavramlarının içeriklerinin de durmayan değişimine yol açıyordu. İsak'ın 'küçük oğlu' Yakup-İsrael, "**ekmek ve mercimek çorbası**" yenilip-içilen bir ritüel yoluyla '**büyük oğulluk hakkı**'nı Esat'dan satın alınca, gözleri görmeyen İsak, bu yeni durumda oğullarının evlilik sistemlerini değiştirmek gerektiğini derhal görmüştü: Önceki koşullarda 'dayı kızı' ile evlenmesi gereken Esat'ı, 'amca kızı' ile; 'amca kızı' ile evlenmesi gereken Yakup'u ise 'dayı kızı' ile evlenmeye mecbur tutmuştu. Yani, 'büyük oğulluk hakkı'nı satın almakla artık 'baba' kanından sayılmaya başlanan Yakup, ana kanından sayılan dayı kızı ('karşı taraf') ile evlenecekti. Buna karşılık, 'büyük oğulluk hakkı'nı satan Esat, böylece artık 'ana' kanından sayıldığı için, amca kızı ile (ana bakımından 'karşı taraf') evlenecekti.

Anlıyoruz ki, buradaki evlilik ilişkisi iki toplum birim arasında karşılıklılık kuralına dayanmaktaydı ve ana tarafına ait olan oğul, karşı yandaki topluluk aidi bir kızla; baba tarafına

ait olan oğul ise ana tarafına ait olan bir kızla evlenerek, taraflar arasında evlilik ilişkisi yoluyla akrabalık kurma ittifak sistemini sürdürmek yükümünü yerine getirmekteydiler. Eski toplum, yeni bir engelle karşılaşmadığı sürece atalarının aldığı bu kararı nesiller boyunca devam ettirebilirdi. Biz bunları, daha sonra, evlilik kurallarıyla ilgili olarak erkek veya kadının 'kader'i haliyle de tanımaya başlayacağız.

İnsan kurbanı ve yamyamlığı ediminden '**bitki ve hayvan sunu**'lara ve dolayısıyla hayvan ve bitki totem inanç ve tapınmasına geçişte de, sanılanın tam tersine, eski toplumun, 'cehaleti' değil, 'bilgeliği' belirleyici olmuştur. Eski toplum, genel çizgileriyle, iç yamyamlığı aşmasına bağlı olarak, daha çok düşmanına sunduğu totem bitki ve hayvan üzerinden, hem barışçıl bir ürün mübadelesi sistemi oluşturabiliyor ve hem de eski kurallara göre kurban etmesi gereken kendi aidi bir insan'ın canını kurtarmış oluyordu. Canı kurtulan insan'ın ve dolayısıyla bu insan'ın ait olduğu toplum birim'in, kendini kurtarıcısının varlığında eşitlemesiyle, topluluklar, bir dizi hayvan ve bitki totemle anılmaya başlamışlardı. Zeytin'den, Hurma'dan, Lübnan Sediri, Üzüm veya güvercin'den 'barış' amblemi üreten, kurban 'İnsanoğlu İsa'ya 'kuzu' olarak da tapınan eski toplum bu tür değerlere, kuşkusuz, 'cehalet' nedeniyle ulaşmış değildi.

İslami inanca göre, namazını kılma sırasında bir müminin önünden geçen 'eşek, köpek ve kadın', bu ibadetin bozulmasına neden olmaktaydı. İslamın basit eleştirisinde, bu kuralda sadece, kadının aşağılanması görülür. Burada, gerçekten de, sonuçları itibariyle kadının aşağılandığı bir olgudur. Fakat, bu noktada Kadın'ın neden sadece bu iki 'hayvan'la eşitlendiği de sorgulanmalıydı... Akado-sammaru tarihi, orada eşek ve köpek totemi ile temsil edilen topluluklar bulunduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda, önce, Muhammed İslam'ının ön

kaynaklarında eşek ve köpek totemlerine tapınma yasağı bulunduğu sonucuna varılmalı ve sonra da, toplum birimlerin karşılıklı evlenme, yani yabancı kadın alma kuralından ötürü, ilgili Arap kabilelerinin tarihte, eşek ve köpek totemli topluluk kadınlarıyla evlenmiş olmaları gerektiği ihtimali gözetilmeliydi. Dolayısıyla kadının, başka hayvanlarla değil, sadece, bu iki hayvanla birlikte ele alınmasının kökeninde, cinsiyet itibariyle kadın değil, eski totem tapınması sistemi bulunuyordu.

Bu bakımlardan denilebilir ki, günümüzün bir toplumunda hayvan kurban ve bitki-meyve sunum kültü ne denli güçlü ise, ilgili topluluk ataları bakımından orada hayvan ve bitki totem kültüne geçiş o denli etkili yaşanmış olmalıdır ve onlar insan kurban edimi ve canlı-ölü yamyamlığından da o denli daha eski bir dönemde uzaklaşmaya başlamış olmalılar. Buna karşılık, hayvan kurbanı ile bitki sunumuna uzak duran bazı Hıristiyan ön topluluklarında, yamyamlık edimi o denli güçlü ve daha geç dönemlere kadar devam etmiş olmalıydı. Nasıra'lı İsa'mız üzerinden 'son yemek'te, eti yerine ekmek, kanı yerine şarap sunumu ile iç ve dış yamyamlığa son verme çabası ifade edilmiş olur. Yine de, Musevilik, Hıristiyanlık ve hatta Bektaşiliğin sofra kültünün ve dar katılımlı ayinlerinin gerisinde, tarihte çok uzak olmayan kutsal yamyamlık edimleri bulunduğunu, İsa kendi varlığını 'kutsal yaşam yiyeceği' olarak tanımladığında yeniden ve yeniden düşünmek zorunda kalırız.

Eski tanrıların olduğu kadar, üç dinin tanrılarının da,kurban hayvanın cinsi, yaşı, rengi ve hatta iç organlarının dağılım biçimi ile oldukça ilgili olması nedensiz değildi. Günümüzde bile dinsel inanç, 'kalp' veya 'yürek' gibi kelimelerle ifade ediliyorsa, bu, eski toplumun, en azından Mezopotamya bölümünün, karşılıklı ittifak ritüellerinde önem verdikleri organların neler olduğunun bir göstergesi sayılabilir.

Erken Akado-sammaru kültürlerinde kurbansız bir yaşam örgütlenmesi bulamıyoruz. Kutsal sunu alanına giderken, sunucu tarafından, kurban'ın **sağ kolda** mı, yoksa **sol kolda** mı taşınacağı; sunucunun duasını kurbanın **sol kulağına** mı, yoksa **sağ kulağına** mı mırıldanacağı, kurban sunumun **gündüz** mü yoksa **gece** yarısı mı gerçekleşeceği, sunulan kurbanın çiğ mi, **haşlanarak** mı, yoksa **kızartılarak** mı tüketileceği; bu tüketime kadın, erkek, çocuk ve yabancıların hangisinin katılabileceği, bu katılımın biçim veya oranları, ilgili toplum tanrılarının nerede ise en önem verdikleri konular arasındaydı. Ve İslamın 'sağ ve sol yön' ayırımının temelleri, erken Akado-sammaru toplum birimlerinin protokoldeki yerlerini belirliyordu. "Sümer" adı verilen toplumun **sağ yönü**, Akkad adı verilen toplum birimin **sol yönü** kutsal addetmesinin izlerini sadece Kuran'da değil, Eski Ahit'ten Hititlere ve Akkad ayinlerine kadar her alanda bulabiliyoruz. Bu durumda İslam, 'sağ' yöndekileri Cennet'lik ve 'sol' yöndekileri de Cehennem'lik olarak ilan ederken, dayandığı gelenekleri ve o geleneklerin konuyu algılayış tarzlarını açıklamış olur.

Eski toplumda **insan kanı** ve **etinin** yenilmesi öylesine güçlü ve etkileri derinlere işlemiş bir uygulama olmalıydı ki, anlatıma göre, Tufan'dan zorlukla kurtulan Nuh ve etrafındaki bir avuç aile efradı, 'gemi'den çıkar çıkmaz Tanrı tarafından, bir daha insan kanı içmemeye ve insan eti yememeye söz vermeleri için zorlanmıştı. Hatta tanrının onlara tek şartı bu konu idi. Öyle anlaşılıyor ki, Nuh da, bu nedenle, 'gemi'den çıkar çıkmaz 'üzüm yetiştirmeye' başlayacak, insan kanı içimi yerine 'kan gibi' üzüm şarabının içilmesini sağlamaya çalışacaktı. Bunlar bizi, meyhane veya içki sofralarından, devlet yetkililerinin yabancı karşılama protokollerine değin uzanan merasimlerde tokuşturulan kadehlerin yol gösterici ortak kavramlarının 'sağlık', 'şeref', 'kardeşlik', 'dostluk' olarak ifade edilmesinin eski nedenlerine taşır. Şarap veya başka içkilerin

eski kan içiminin yerini alan bir ritüel uygulaması artığı olarak topluluklara devredildiğini düşünmek için çok nedenimiz var. İçkisiz bir Bektaşi kültünün, kadehsiz bir Hıristiyan ayininin bulunmaması nasıl bu eski kan içim kültüne bağlılığın göstergesi ise, İslam'ın içki yasağı veya mutlaka içi görünen cam bir kaptan, şeffaf bardaktan içme türü kristalizm kullanım 'örf'leri de o kadar bu eski 'kan içme' kültüne bağlıdır. Hıristiyanizmin 'kutsal şarabı', Bektaşiliğin 'Dem'lenme edebiyatı, doğrudan doğruya "Demi=Kan" içme kültünden kaynaklanıyordu. Bu tür kavram veya olgular günümüzün 'modern' değerleriyle değil, eski toplumsal koşullar içinde, eski değerler temelinde ele alındığında anlaşılır olur ve anlam kazanmaya başlarlar.

Bu kitapta da kullandığım metotu temel aldığımızda, eski toplumun yönlendirici parçalarını değişken özellikleri içinde kaybetmeden günümüze değin taşıyabilir ve bir dizi 'anlaşılmaz hurafe'nin temellerini 'anlaşılır şekilde' açıklığa kavuşturabiliriz. Fakat ekleyelim ki, yine de, bu alanda açıklığa kavuşturulması gereken temel sorunlar henüz bütünüyle aşılmış olmaktan uzaktır ve yapılacak epeyce çalışma önümüzde duruyor.

***

Okurun, benim yeni vargılara ulaşırken izlediğim metoda, ele aldığım eski tablet kayıtları ve saha raporlarına, eski tarih ve eski toplumu yeniden tanımlamaya yönelik düşünsel sürece dahil edilmesi, çoktandır gerekli gibi görünüyordu. Çünkü, daha çok, 'eski toplum' örneği sayılan 'yerli topluluk'lara ilişkin çeşitli rapor ve gözlem sonuçlarına; kendilerini bize kendi tabletleriyle aktarmaya çalışan 'Sümer', Akkad, Asur, Elam, Hitit gibi toplulukların anlatım ve bulgularına da dayanarak, insan toplumunun genel işleyiş yasalarının, hiç olmazsa bir bölümünün, üzerinde uzunca bir süredir özel olarak çalışıyordum. Böylece bu çalışmalar, bir ölçüde toparlanma yoluna da girmiş olacaktır.

Bu alanı tanıyabilmek için başlayan okuma çalışmalarım, başlangıçta, gençlik dönemi siyasi düşüncelerimin doğruluğunu denetleme isteğinden daha ileri bir hedef gütmüyordu. 1980'li yılların ortalarından itibaren zihnimi durmadan daha çok kurcalamakta olan teorik sorulara yanıt bulabilmek istiyordum. Tablonun tamamlanabilmesi için, akademik dünyadan gelmeyen birisi olduğumu ve o çalışmaların sonuçlarını mutlaka yazılı hale getirme gibi bir ön amaçla yola çıkmadığımı da eklemem gerekli.

Bu çalışmalar içinde giderek varmakta olduğum bazı yeni sonuçlar olduğunu görüyor ve bunların doğruluğundan emin olabilmek için başlangıç noktalarına sıkça geri döndüğüm de oluyordu. Fakat bu böyle bile olsa, bu arada ben, eski yanılgıların temellerini saptamamı sağlayan ve düşüncelerimi giderek 'rahatlatan' genel bir zemine de ulaşma yolundaydım artık. Sürgün dünyanın zaman kavramıyla oldukça barışık olan ve kendince yönlenen bu çalışmalar içinde, önem kazanan bazı vargı noktaları zihnimde giderek oluştu. Bir kez ulaşınca da, temelleriyle birlikte, gençlik dönemimden itibaren edindiğim eski bilgilerimi yeniden şekillendirmeme yardımcı olan bu vargılar, uzun bir düşünsel yolculuğun ardından, ancak şimdi, kitaplaşma olanağına kavuşabildiler.

Yazım ve hazırlama bakımından bu çalışmalara yansıyan zorunlu eksikliklere, yeterince gözden geçiremediğim için ortaya çıkabilecek muhtemel utandırıcı imla ve fikir hatalarına karşın, onların bu halleriyle de, okur huzuruna bir kitap olarak çıkabilecek olgunluğa artık erişmiş olduklarını sanıyorum. Bu durumu, bazı tekrarların özür açıklaması olarak da kabul edelim.

Taşucu-Silifke
Ağustos 2007

I. BÖLÜM

"Kâse sana da gelecek,
sarhoş olup soyunacaksın."
(İncil)

Musevilik, Hıristiyanlık veya İslam'ın erken dönemdeki toplumsal kaynakları ile bunları yansıtan yazınsal ve görenek-sel temelleri tanımaya yöneldiğimiz zaman, 'kutsiyet' ve 'din' kurumlarını, imanlı'lık bakımından 'tanrısal yaratış ve vahiy-ler' ile açıklama tutumu ne kadar hatalı ise, tanrıtanımaz'lık bakımından da, "cehalet, düş" veya "giz" türü argümanlara dayanarak açıklamaya çalışmak bir o kadar hatalıdır. Biz, bu konudaki incelemelerimiz sırasında, 'eski toplumun cehaleti, gizleri veya düşleri' gibi argümanları bütünüyle bir yana bıra-kacağız. 18. ve 19. yüzyıl dönemi materyalizminin yeterince sahip olmadığı, bizim şimdiki tarihsel bulgu ve toplumsal bilgi düzeyimiz, dinlerin erken kökenlerini anlama ve açıklama ça-lışmasını, bu tür kavramlara hiç baş vurmadan sürdürebilme-yi sadece olanaklı değil, artık zorunlu da kılıyor.

Eski toplumun ana çizgilerinin çanak-çömlek yapımcılı-ğındaki gelişme düzeyi kılavuzluğunda ve daha çok el yorda-mıyla belirlenmeye çalışıldığı 1890'lı yıllardan sonra, giderek eski toplumsal kurumlara ait bazı örnekler saptanmaya baş-lanmıştı. Ama, yine de bu kurumlar oradaki eski toplumda, sanki dağınık ve gelişigüzel bir şekilde dizilmiş gibi duruyor-

lardı. Verili eski toplumda, sosyal kurum ve yasaların, tıpkı günümüzde olduğu gibi, birbirlerine derinden bağlı oldukları, biri ortaya çıkınca ötekinin oluşumunun kaçınılmazlığı pek saptanamamıştı.

Eski toplumu tanıma sürecinin, asıl olarak Truva'nın keşfiyle derinleşmeye başladığını söyleyebiliriz. Giderek artan bir şekilde, Elam, Hitit, Asur, Akad ve 'Sümer' adı verilen toplulukların kültür düzey ve birikimlerine ait bulgular günümüzde hiç olmazsa ana çizgileri bakımından, büyük ölçüde açığa çıkarılmıştır artık. Bu arada, değişik bilim kollarına ait, daha çok Batı'lı araştırıcı ve düşünür de, 'eski toplum'un 19. ve 20. yüzyıl dünyasındaki takipçileri olan Afrika, Amerika ve Avusturalya yerlileri arasında, toplarlanabilecek en temel sosyolojik verileri derlemişti.

Farklı sosyoloji okulları, eski toplumda, örneğin, yiyecek'lerin sadece 'kutsal-haram' sınıflaması ile sınırlı olmadığını; bu '**helal ve haram**' yiyeceklerin '**çiğ veya pişmiş yiyecek**' haliyle de ayrıştırıldığını saptamaya başlamışlardı. Buradaki kutsal yiyecekler, hazırlık aşamasında, pişirilme tarzı bakımından, özel olarak haşlama, kızartma gibi alt biçimlere bölünüyordu ve bütün bunlar erkek ve kadın sofra ayrımıyla bağlantı içinde ele alınıyordu. Doğal olarak, burada sözkonusu olanlar herhangi bir yiyecek değil, yasak ve ayinsel bakımdan tüketimi özellikle gereken kutsal yiyecek türleri idi.

Fakat, bu çalışmalar boyunca, böylesine özel uygulamaları, uzak Asya'dan Afrika'ya, Amerika'dan Ortadoğu'ya bağlayan; kutsal yiyecek ve kutsal içecek ile kadın ve erkek cinsiyet farkı (hatta çocuk ve yetişkin ayrımı güdülerek) arasında saptanan bütün bu ayrıntılı ilişkileri düzenleyen toplumsal eksenlerin ne olduğu sorusu o sırada pek sorulmuşa benzemiyor. Burada, 'kadın cinsi'ne yönelik bir 'et yasağı'ndan çok da-

ha ileride kurallar bulunuyor olmalıydı. Çünkü, Hititlerin bir bölümünün kutsal uygulaması olarak tanrılara sunulan **çiğ köfte**, 'erkek cinsin kutsal et yemeği türü' olarak, onun hazırlığına kadın'ın katılımını ve yemesini belki yasaklıyor ise de, buna karşılık Musevi toplumu, Fısıh kurbanının suda **haşlanmasını** kesinlikle **yasaklıyor**, kurbanı parçalamadan mutlaka ateşte kızartarak ('Yılbaşı Hindi'sinde olduğu gibi) hazırlama kuralını uyguluyordu: *"Eti çiğ veya haşlanmış olarak değil, başı, bacakları, bağırsakları ve işkembesiyle birlikte **kızartarak** yiyeceksiniz."* (Eski Ahit)

Fakat bu kurban türü, Musevi topluluğuna ait erkek ve kadın tarafından birlikte tüketiliyordu; onu sadece 'yabancı'ların yemesi yasaktı. İslam'ın, 'Taziye-Ölü Yemeği'nde ise, 'haşlama et ' uygulaması da bulunuyor. Fakat buradaki vurgu kadın cinsin bu eti yeme-me-sine değil, sadece, et'in 'haşlama' yoluyla hazırlık biçimine yönelikti. Bütün bu örneklerde, Tanrı'nın, kurban hayvanın, belirli bir takvime bağlanmış tüketiminden önceki hazırlık biçimine gösterdiği hassasiyet, böyle bir 'kutsiyet' kavrayışı ve uygulaması, bizi, doğrudan doğruya eski toplumun farklı tanrılarına, farklı tür kurban hayvan sun(ma)ma uygulamasına ulaştırır ve hayvan kurban ile bitki sunumların farklı hazırlık biçimleri (**çiğ**, **haşlama**, **ızgara**...) ile tüketilmesi kuralının temellerini aramaya yöneltir.

Toplumsal kaynakları adım adım açıklığa kavuşturulması gereken bütün bu 'kutsiyet' kavrayışlarının temellerinin incelenmemesi bir yana, eski toplumu ele alış sırasında hep eksik kalan bir yan daha bulunuyordu: Eski kurum veya uygulamaların dönüşüm izlerini, tarihsel bir düzen içinde, günümüze kadar takip edememek...

Modern toplumumuz, örneğin trafik ışıklarındaki renk tercihinin gelişigüzel bir rastlantıya bağlı olabileceğine inanıyor

olsa ve hatta, böyle bir seçimin ön kaynaklarına ilişkin hiçbir fikir sahibi olmasa bile, uzmanlarımızın, dörtyol kavşağına dikili bu renklerin kutsal dinlerdeki yerini düşünmeleri faydalı olabilirdi. Korsanlık simgesinin neden '**siyah**' renk; barış'ın veya teslimiyetin simgesinin neden '**beyaz**' renk olduğu gibi konular da böyledir. Kürd'ün neden kırmızı'yı sevdiğinin, İslam'ın Yeşil'inin neden kutsal olduğunun, Yezidiliğin Mavi renk yasağı nedeninin, Kabe'nin Kutsal Kara renginin gerekçelerini bulup ortaya çıkarmak gerekli idi. Çünkü **eski toplum, tarihte olduğu kadar, bazı bakımlardan geçmişten daha çok, günümüzde yaşamaya devam eder.**

Öte yandan, modern toplumun belli başlı sosyal kurum, simge, inanç veya uygulamalarını, eski toplumun gidilebilecek en uzak yapısı içinde keşfetme çabası, bize, kesintisiz bir yol üzerinde çalışma olanağı da verebilirdi.

Bu olanağı bize, en verimli haliyle, eski tablet çözümleri ve arkeolojik bulgular sağlamaktadır. 'Sümer', Akad, Asur, Hitit ve öteki kültür birimleri ile ilgili kazı çalışmaları ve bu toplulukların tablet kayıtlarının çözümü ile birlikte, insanbilim bakımından, bütün bu noktalarda çok önemli bir açılım olanağı doğmuştu ama, burada da, kötü anlamlı yanıyla aydınlanmacılığın önyargıları, eski toplumun işleyiş yasaları üzerine kapsamlı çalışmaların önüne ciddi bir engel olarak dikilmiştir: Sosyolojik çalışmalar bir noktaya kadar ilerliyor ve konu bu toplulukların özellikle 'kutsal inanç'larına, bunların toplumsal kaynaklarına, toplumun bu fenomeni neden ve nasıl geliştirmiş olduğu noktasına geldiğinde, yanıtlar, ağız birliği etmişcesine 'eski toplumun kurgusu, cehaleti ve hurafe'leri' sözcükleri etrafında, şu şekilde düğümlenip kalıyordu:

*"Sumerliler ... Güneş **neden** doğuyor, rüzgar **neden** esiyor diye cevaplayamadıkları sorulara tanrılarla cevap vermişler. Çözemedikleri şeyi tanrı yapmışlar."* (M. İlmiye Çığ)

Ulaşabildikleri görece uygarlık seviyesine uygun olarak, bugün sahip olduğumuz en önemli bilim dallarının temellerini bize devretmiş, onlara çok şey borçlu olduğumuz "Sumerliler" hakkında böyle düşünmeyi gerektiren hangi verilere sahibiz? Her gün varlık ve yokluk arasında gidip gelen yaşam koşulları içinde bulunan "yarı-barbar" erken "Sumerliler'in ... Güneş neden doğuyor, rüzgar neden esiyor" diye kendilerine sordukları gösteren herhangi bir kanıt var mı?

Bu veri veya kanıtlar pek açık değildir ama, bilim dünyamız, ne yazık ki, 'kurgusal' ve 'cehalet' kaynaklı olduğunu düşündüğü eski inanç temellerine karşı, kendisini 'cehalet'e mahkum eden bu tür 'kurgu'lar etrafında dolanıp durmaktadır.

Üstelik eski topluma yönelik "cehalet" türü bu yargılar, bilim adamımızı gerekçe açıklama yükümünden muaf da tutuyordu: 'Cehalet!'... O kadar.

Fakat bu önyargılar, kişiye belki bir gerekçelendirme yü kümlülüğü doğurmaz ama, aynı şekilde, o kişiye, eski toplumun 'tanrıyı hangi nedenle yaratmış' olduğunu açıklayabilme gücü de veremezdi!

Üç 'Semavi din' metinleri, Akado-sammaru erken ilahilerine dayandığına göre, eski tablet kayıtlarından bağımsız olarak ele alınacak bir 'din eleştirisi' veya '**Ayinsel Yaratış**' ile '**Ayinsel Yokediş**'e ait incelemeler son derece cılız kalacaktı.

Üç dinin kitap metinlerinin derinlemesine incelenmesi ise, bize aynı zamanda, Akado-sammaru toplumlarının ilahi, destan veya düz anlatım kayıtlarını daha köklü ve tarihsel bir şekilde anlayabilme gücünü verecektir.

II. BÖLÜM

"Biz Kur'anı Muhammed'in yüreğine doğdurduk,
Hem de bölümlere ayırdık,
Hem de kısım kısım bildirdik,
Muhammed onu insanlara,
ağır ağır okusun diye."
(Kuran)

Sözlü ilâhi-şarkı geleneği, henüz yazı kullanamayan eski toplumun en temel tarihsel bilgilerinin ve daha dar anlamda, yasa ve kurallarının da bir aktarım biçimiydi. 'Sümer-Akkad söylence veya hurafeleri' olarak da nitelenen Mezopotamya kaynaklı destan veya ilahiler, bu bakımdan, o günkü bakış ölçüleri içinde, ilgili toplum birimlerin varlık koşullarını da, ifade ediyorlardı.

Erken 'Sümer ve Akkad' topluluk ilahilerinin bize ulaşmış varyantları 6000 yıl kadar önceki döneme ait olarak şekillenmiş gibidir. Bunlar sözel ilahiler olarak, yıl ortası veya bahar ve güzde yapılan 'kardeşlik oluşturma' şölenlerinde; cenaze törenlerinde; tapınak rahipleri, koroların tanrılara adanmış kör ozanları, çalgıcıları ve doğrudan topluluk üyeleri tarafından yaratılıp söylenen, zaman içinde oluşan, bütün bir topluluğun onayını alma süreci içinde zenginleşmiş toplumsal kayıtlardı.

Yalnızca yazılı hale getirilmesinden sonra değil, sözlü ola-

rak ortaya çıkışından itibaren bu ilahi veya destanların, sonraki binlerce yılın törpüsü altında ‘aşınmış’ ve bu nedenle de ‘parlayan’ bir süreç geçirmiş olduğu kendiliğinden anlaşılır. Bu oluşum içinde, anlatım olaylarının örgüsünde ve bazı temel kavram içeriklerinde değişmeler olduğunu da saptıyoruz.

Toplum birimlerin kendi içinde ve bir diğer toplum birimle karşılıklı olarak, özünde cinsel ilişki ve yiyecek paylaşım düzenlenişinin anlatım temeli olarak biçimlenen ezgi, ilahi veya türküler, gelecek nesillere -Kuran’ın hatmedilmesinde olduğu gibi- ezberlenmesi kolay olan bir yolla ulaştırılıyordu. Bu arada ilgili topluluklara, atalarının eski kural, kutsal kavram, yasak, yükümlülük ve yetki gibi kurumları da, misaller üzerinden, detaylarıyla öğretiliyor, benimsetiliyor ve yeni nesillerin ‘eğitim’leri de sağlanmış oluyordu. Tapınak koroları, eski Yunanlıların ‘Musa’ları, Hesiod’u, Homer’i, Avrupa’nın Druide, Barde veya Troubadour’ları, Anadolu’nun gezgin aşıkları, nesilden nesile aktarılan böyle bir ilahi söyleyicilik geleneğinin halkalarıydı.

Bu süreçte, ilahilerimizin anlatım örgüleri ile bazı temel kavram içeriklerinde önemli değişikliklerin yaşanmış olması son derece doğaldır. Akado-sammaru erken dinlerinin giderek ruhani bir temele oturması işlemi de, zaten, özünde bu süreçten başka bir şey değildir.

Akado-sammaru insanlarının ‘yaratılış’ destanı ve öteki tarih aktarımlarını durmaksızın soyutlayarak evrime uğratan ve dönüştüren torunlarının, bunu ‘kötü bir niyet’ taşıyarak yaptıklarını gösteren tek bir kanıta sahip değiliz ve herhalde olamayacağız da. Toplumsal tarihte ‘niyet’ motifinin belirleyici bir önemi yoktur zaten. Üstelik, kutsallaşmış eski tabletlerin ifadelerini değiştirmek de öyle kolay değildi. Tarihçilerimizin konsensüsle yarattığı sayısız ‘isim’den biri olan Assurbanipal’in

kırallığı döneminde, muhtemelen Ninova'daki ünlü kütüphaneye konulmak üzere, yeniden yazılan bir tablette bulunan cümleler, tabletlerin kopyalanması sırasında kontrol mekanizmasının oldukça kuvvetli işlediğine tanıklık ediyor.

Tanrı Sin için etkili bir eski övgü tabletinin, "Aşur kıralı, Cihan Kıralı, kıral Asurbanipal'in [^{m}Aşur- ban-apla] kamışçı başı (Awel rap-kanu) olan Nabu-zer-liteşir'in oğlu, baş katip İştar-uma-şere" tarafından yeni bir nüshası yazıldığında, aynı tabletin sonuna şu özel not düşülmüştü: *"Eskisi (nüsha) gibi yazıldığı görülmüş (kontrol edilmiş)tir."*

Bununla birlikte, yeni yaşantı biçim ve koşulları içinde her kavramı artık değişmiş yeni içeriğiyle tanıyan devinim halindeki insan, eski sözel ilahi ile taş veya kil tablet yazılarındaki kavramları, gayet doğal bir şekilde, o an yaşamakta olduğu eskisinden farklı yeni koşulları gözeterek yorumlamak zorundaydı ve öyle de yapmış olmalıdır. Düşüncelerde oluşan evrim, insan toplumunda değişen yeni ilişki gereklerine yanıt verecek şekilde ilerliyordu.

Eski yazıların yeni yorumlar temelinde şekillenmesinin başka gerçek maddi nedenleri de vardı. Her şeyden önce ilk **şekil** yazıların, sonraki nesiller bakımından çözümlenip anlaşılma zorluğu yorum farklılaşmasına maddi bir zemin sunmaktaydı. İlgili toplum birimler farklı dillere sahiptiler ve her şekil yazı, farklı ses değerleriyle tekrarlanıyor; yazma ve okuma sistemleri ise, sağ ve sol yönden heceleme olarak değişik biçim halinde uygulanıyordu. Alfabeye geçildiğinde de, örneğin İbrani atalarının kayıtlarında sesli harflere yer verilmemişti ve bu nedenle "RK" biçimli bir kelime yazımını, **Uruk**, **Arak** veya **Erek** olarak, hatta E yazımına 'Ye', 'Ya' sesi vererek, okumak tamamen görevlinin hüner ve eğitim düzeyine kalmıştı. Bu nokta artık, hiç de mutlaka 'kötü niyet' gerektirme-

yen yorumların başlangıç safhasını oluşturur. Böyle bir durumda Akado-sammaru tarihi incelenirken, sadece 'kavram, kelime' **ses değerlerine** ve bu ses değerlerine bağlı yeni yazımların '**okunuşuna**' bağlı kalan bir çerçevede durmak, kuşkusuz, uygun olmayacaktı.

Örneğin, bu tarihi ele alırken çok karşılacağımız Apsu tanrının, ona atfedilen su, su altı denizi, kaynak su'yu, 'tatlı su denizi' gibi anlam özelliklerini hesaba kattığımızda, Epsey, Efes ve Posedion'un, belki de son derece basit bir nedene, alfabe ve okuyuş türüne bağlı bir başkalaşım neticesinde oluşmuş tanımlar olduğunu göreceğiz. Eski yazımların okunmasında karşılaştığımız 'isim'lerin neredeyse tamamının, zaman içinde üretilmiş olduğunu ekleyelim.

Modern dönemimizin uzmanlarının "isim" üretme konusunda şimdi yaptıklarını, eski tapınak yazıcıları da yapmış olmalıydılar. Örneğin 'Sargon' özel adıyla bir şahıs tarihte hiç olmamıştı. Bu kavram, Çar'lığın, Çar olmanın kendi hakkı olduğunu ileri süren saray görevlisi bir Semit'in "ünvan"ı idi ve tam olarak "Sar-u Kanu", yani Kanuni Çar, Yasal Şar anlamına geliyordu. Sarukanu, zamanla "Sargon" özel ismi haliyle tanınıp aktarılmıştı. Eski toplumda birkaç Sargon ortaya çıktığına göre, böyleleri tarihte hiç de az değildi.

Geniş kanun metninin 'giriş' ve 'sonsöz'lerlne dikkatle bakılırsa, Hammurabl olarak tanınan ve ortalama tarihsel dizine göre, 1792-1750 yıllarında yaşamış olması gereken şahısın "imzası" tabletlerde "ha -(h)am -mu -ra -pl (bl) lu-gal" yazımı biçimindeydi. Bu bakımdan, "Kıral(lugal), haham ve rab-in" ne kadar 'özel isim' ise, bunların tamamını içeren genel bir ünvan olarak "ha-am-mu-ra-bi lu-gal" da o kadar 'özel isim'di! Bu 'özel ad' yazım tarzında, onun farklı yön ve değişik ses değeriyle okunması halinde, sonraki Musevilerin efsanevi atası Ab-

raham'ı veya Hitit'lerin tanrı Kummarbi'sini bulmayacağımızın da hiç garantisi yoktur üstelik. Tersine, herhalde onları bulacağız, çünkü bunlar birer ünvan tanımlarıydı. Bu bakımdan da, Tanrı, Gökler'den çöl yollarına kadar iniyor ve önceki 'adı' A**b**ram, A**v**ram, belki Aram olan bir kişiye, "Senin adın artık A**b**raham, A**v**raham olacak!" diye müjde veriyor, yani onun statüsünü değiştiriyordu. Bunu, Abram'a, "Çünkü seni halkların baba'sı yaptım" diyen Tanrının, bu 'ad' değiştirme gerekçesini açıklama tarzından anlarız.

Kendisinden "Asurbanipal' gibi bir 'özel isim' yaratılan yazım biçimi, tabletlerde [^{m}Aşur- ban-apla] şeklindeydi ve bu yazımın geçmişte, Asurbanipal ses değerleriyle okunduğunun bir garantisi bulunmuyor. Tersine, böyle okunmamış olabileceğini ileri sürmek belki çok daha gerçekçi olacaktır.

Eski tabletlerin kutsal kural ile makamları ve bu makamları işgal edenlerin ünvanları ifade edilirken kullanılan her sözcük doğrudan bir anlam içermektedir. Adem veya Marduk'un kutsal yaratılışlar sırasında her şeye 'özel isim' verme edimlerine, günümüzde genellikle anlamsızlaşmış olan soyut 'özel isim' anlayışıyla yaklaşmamak gerekir.

Mesela, 'tanrı Meşlam-ta-ea'nın "**sağ kolu olan**" Ur kıralı Şulgi'ye sunulmak üzere, Urbaga'nın oğlu "taht taşıyıcısı" Kilulla tarafından bir mühür hazırladığında , Kilula da bu mühüre bir "ad vermiş"ti. Bu mühürün adı, "Lugal-mu giş-pi-tug nig-şa-ga-ka-ni ga-an-ti-il", yani, *"Akıllı kralımın iyiliğini yaşatayım"* şeklindeydi. (Sümer Dili ve Grameri, s. 17)

Bu 'özel ad'ın bir süre sonra 'özel bir tanıma' dönüşmesi kaçınılmazdır ve bazı hallerde de bu, kısaltmalar yoluyla olacaktı. Kısaltmaların ise anlama zorluğuna da yol açarak farklı yorumlar halinde gelişeceğini düşünebiliriz.

'Tanrı Meşlamtaea'nın 'adı' da böyle bir gelişmeden nasibini almış olmalı. Cehennem tanrısı Nergal'in bir eşdeğeri olan 'Meşlam', Kutha'daki Nergal tapınağınının adı olan "é-meş-lam-ta-e-a" yazımında da gördüğümüz bir tanımlama idi. Bu tanımda, Cehennem'e en uygun araç olan Ateş'le bağıntılı bir "Meşale" karşısında bulunduğumuzu düşünmek için çok nedenimiz var. Zaten Meşlam.ta.e_3.a'nın mümkün anlamlarından en uygun olanı da "**Meşlam'dan çıkan, gelen (kimse)**" biçimindeydi ki, ateş kült topluluk torunlarının inancı da, zaten kendilerinin "**ateşten yaratılmış o**lma"larına dayanıyordu. Demek ki, bu kavrama içeriksel bir anlam verme çalışmamızı, 'ateş' sözcüğü başlangıç zeminine yönelttiğimiz ölçüde başarıya ulaşabilirdik.

Böylece, Yunan Olimpiyat meydanına elimizde bir 'meşale' tutarak çıkabilir; yeni Papa'nın "**yanan meş**e'den" başlattığı kato-Hıristiyanizm dinsel sürecini, Musa'nın çöllerde sönmeyen meşe-çalı alevi haliyle karşılaştığı tanrının varlığında saptayabilir; Abraham'ın, kurban edeceği ilk oğlu İshak'ın vücudunu yakmak için özel olarak toplayıp eşeğine yüklediği özel cins ağaçlardan çıkan alev'lerin is'lerinde, yolumuzu pek kaybetmeden, takip edebilirdik. Çünkü göreceğiz ki, bugünkü üç din, hiç de bir anda şekillenip ortaya çıkmış değildir ve onların kervanları en erken Akado-sammaru geleneklerine uzanan yollardan geçerek günümüze ulaşmışlardır. Muhammed Kuran'ında, İncillerde, Eski Ahit'lerde yer alan bir dizi temel kavramı, erken tablelerde aynen buluyor olmamız, bu yüzden şaşırtıcı olmamalıdır.

Günümüzdeki modern safsatacılığın bir türünün, adı'nı ve varlığı'nı MÖ.1649 yılında "dünyanın yakınından geçen bir yıldız"a bağlayarak ele aldıkları Marduk kavramı, gerçekte, MÖ. 4. bin yıldan beri bulunur olmalıydı. Çünkü, o dönemleri anla-

tan sonraki yazılı tabletlerde bu tanımı farklı yazım biçimleri haliyle buluyoruz. Mesela Hammurabi döneminde Marduk'un yazım biçimi "Amar-utu" olarak yer alıyordu ve Asurlular bu aynı yazımı, Amar-utu olarak değil, 'Aşşur' sesi vererek okuyorlardı. Amarutu, Işık, Ateş Utu'nun, Od'un boğası, Utu'nun (Büyük) Oğlu anlamlarına geliyor ve Ninnurta'nın eşdeğeri olarak da kullanılıyordu. Bütün bunlara karşılık Eski Ahit'te Marduk'tan hiç bahsedilmez. Fakat Marduk'un temel özelliklerinin ve tapınım alanlarının uyuştuğu bir Nemrut buluruz orada. Gerçekten de, Ninurta veya "En Mar Utu" yazımlarının sessiz harfle kayıt biçimi olan N M R T bize, tam olarak Museviliğin Namrut-Nemrut'unu; Akadça yazılımı A-mur-ru-u4 olan, Fırat'ın batısındaki Amarru'ların, Amorrit'lerin, Martu'ların tanrısını Namrut haliyle vermekteydi.

Erken dönemin uzun anlam içerikli tanımları sonraki yazımlar sırasında kısaltmaya da (NMRT yerine, MR, RT ,NM ile yetinme...) uğradıklarında işin içinden iyice çıkılmaz hale gelindiğini düşünebiliriz. Hatta kısaltılmış bu harfler farklı alfabe ile de okunabiliyor (P=F, B=V, F=V=T, P=R, P=T, M=N, C=K=S gibi, Esav=Esat, Avram=Abram gibi) ve elde edilen bu sesler yeni kopya yazımlara belki **elifbe** veya **alfavit** temelinde kaydediliyor, sonra da bir başka yazıcı bunu yeniden kendi alfabe'siyle okuyordu. Böylece, ses değer ve yazım harfleri ilkinden tamamen uzaklaşmış bir dizi yeni 'özel isim', üstelik de farklı heceleme yönleriyle elde edilebilmiş olmalıydı.

Arş, Arz, Ereş, Beşer, Cehennem, Cihan, Cihannuma, Kain, Kainat(um), Sema, Cenna, Senna gibi bazı eski temel kavramlarda bu süreci Kilikya'dan Silifke'ye kadar birçok yönüyle incelemeye çalışmamız gerekecek. Burada eğer, temel vargı noktalarından ve içerik arayışından ayrılmayan bir çizgi takip edilirse, Kain-Kabil kavramından Kanibal'izme uzanan etimolojik yolun sanıldığı kadar karmaşık olmadığı da görülecektir.

Çok genel çizgileriyle böyle bir süreç sonunda bize ulaşmış olması gereken eski tabletleri okumaya başladığımız anda, bu yazıtlarda ifade edilen tanrıların ve onlar aracılığıyla da din'in, başlangıçta, bütün toplumsal yaşamın en temel öğesinden son ayrıntısına kadar, mevcut ilişkiler toplamının yasa anlatımları olarak şekillendiklerini göreceğiz; kozmik tasarımlar olarak değil!

Orada, Umma ve Lagaş yerleşimleri arasındaki anlaşmazlık konusu olan **Gu-Edinna** arazisinin sınırını '**ölçü ipi**'yle Tanrı'lar belirliyordu. **Saban**'la **Kaz**ma kullanmayı ve **Yazı Yaz**ma'yı da insan'lara Tanrı'lar öğretiyorlardı. Tanrı ve Tanrıça'lar şölenlere katılarak 'tıpkı' insanlar gibi yiyor-içiyor ve sevişiyorlardı. Bir Tanrıça 'tıpkı' bir kadın gibi, ilgilendiği bir 'insan' erkeği baştan çıkarıp kendisiyle yatmaya zorlayabiliyordu. Tanrı'lar da, 'tıpkı' bir insan erkek gibi bir insan kadın ile sevişiyor ve onu hamile bırakıp çocuk bile edinebiliyordu. Bütün bunlar, 'tıpkı' birkaç bin yıl sonraki İsa'lardan birini doğuran 'Bakire Meryem'in 'Tanrı'dan çocuk edinmesi doğallığı içinde gerçekleşiyordu!

Buradaki "**Tanrı dünya**"sı ile "**İnsan dünyası**" arasında sürekli bir geçişim ve iletişim bulunmaktaydı. Bilim adamlarımız, 'Tanrıça'lar ile 'İnsan'lar arasındaki bu ilişkileri saptamakla birlikte,'Tanrılar Dünyası'ndaki yaşamın, insanlar tarafından "ancak öyle hayal edilebildiği için, öyle hayal edilebilmiş olduğu" gibi, pek sağlam olmayan bir düşünme eğilimini sürdürmeye devam etmişlerdir. Oysa önceki tabletlerin ve dolayısıyla sonraki din kitaplarının 'Tanrı dünyası' ile 'İnsan dünyası' arasındaki durumu yansıtış biçimleri, eski toplumun yansıtış değerleri bakımından, Mezopotamya'nın en gerçek durumunun, o günkü ifade tarzından başka hiçbir şey değildi. Erken Mezopotamya'dan bize bu şekilde yansıtılan dönem itibariyle, Akado-Sammaru toplum birimleri, kendilerini, '**Yukarı**'daki '**Tanrı topluluğu**' ile '**Aşağı**'daki '**İnsan topluluğu**' haliyle

kavrıyor; ilahi,yazıt ve uygulamalarına da durumu, büyük bir doğallıkla böyle yansıtıyor olmalıydılar. Çünkü, coğrafi anlamıyla 'Yukarı' ifadesiyle 'Kuzey'de bulunan, 'Aşağı' ifadesiyle de 'Güney'de bulunan topraklar ve bu topraklar üzerindeki topluluklar kast ediliyordu. Bunlar, şimdi daha iyi tanıdığımız "Sümer ve Akkad" topluluklarından başkası değildi. Bu dönemdeki 'rüzgar'ların, tabletlerde,genel olarak, '**Güney Rüzgarı**' ve '**Kuzey Rüzgarı**' ile sınırlanması da,erken dönemin bu temel ayrımı ve ittifak biçimi anlatımıyla ilişkili olmalıdır. Çünkü, bu '**Rüzgar**, **Fırtına**'lar, doğadaki rüzgarlar değil,o dönemdeki Enlil'in, Kutsal Nefes'in temsilcilerinin tanımıydı ve bunlar daha sonra 'dört rüzgar', 'yedi rüzgar' şeklinde, dinsel hiyerarşik düzenin derinleşmesine bağlı olarak çeşitleneceklerdi.

Bu toplulukların dilindeki 'Tanrı' kavrayışının ve kavramının bilinen en erken biçimi, aynı zamanda 'Yukardaki Gök' anlamıyla da kullanılan ve 'An, Anu' sesiyle okunan kavramla ifade edilmekteydi. An'ın, Akadça karşılığı **Samu**, **Sema**, **Şamum**, **Şama**; Hititçedeki kullanımı da **Nepis**, **Nefis**'di. Hıristiyanlığın geleneğini izlediği Anu, Gök'lerden çok Ateş haliyle Tanrı, Kutsal Ruh, Saint Esprit olmalıydı.

Bay Kramer, erken Tanrı kavramını ifade çiziminin "**yıldız**" şeklinde olduğunu ve bunun An ile eşitlenerek kullanıldığını söylerken, onun 'atmosferdeki yıldız' görüntüsü olduğundan yola çıkan düşüncesinde bir kez daha yanılmaktadır. Bu çizim, başlangıçta, herhalde gökteki 'Yıldız' görüntüsünü anlatmak üzere değil,İsa'nın Haç'ım, ittifak sembolünü, toplam(+) işaretini, toplum birimler arasındaki ittifakı, anlatmak üzere oluşmuş bir çizim olmalıydı. İttifaka katılan topluluk sayısı kadar, üst üste konan +'nın, Toplam'ın sembolü olmalıydı.

Enuma Eliş ilahisinin, "Yaratılışı" anlatırken, daha Tanrı'ların var edilmesine bile geçmeden, en önce, o sıralarda 'ta-

hıl' ve '**kamış**'ın henüz 'görülmediği'ni anlatması, '**tahıl**' ve '**kamış**' motiflerinin o sıradaki önemini anlatmak için olmalıydı, çünkü o dönemde artık 'kamış' veya 'tahıl destesi' tanrıyı ifade eden bir sembol olarak kullanılmaya başlanmıştı bile. Akado-samaru tarihinde kamış, '**erkek cinsel organı**' ifadesi olduğu kadar, '**yakma**' ve '**kader tableti yazma**' aracı **Kalam** olarak da önemli bir motifti. Kalam, tabletlerde sadece "**Sümer ülkesi**"ni anlatmak için kullanılacak kadar da (belki 'kader tabletleri'nin burada yazıldığını anlatmak üzere) önemli bir sözcüktü üstelik. Enki'nin Abzu tapınağı, öte yandan 'kamış'la bağıntılı olarak , '**sazlık**', '**bataklık**' olarak da niteleniyordu. Bu da herhalde,tanrıların yaratışlarında hep karşımıza çıkacak olan 'çıvık çamur', 'şekil verilmiş balçık' gibi motiflerle bağıntılıydı. Tanrının söz dinlemez Adem'e verdiği 'yaban otu yiyeceksin' cezasında bile, belki de, eski tablet yazımlarının 'kamış-saz' kavramının izlerini bulabilecek; "Od'a yanma" edebiyatının erken temelleriyle karşılaşağız.

Modern dünyamızın şimdiki ağırlık ölçü birimi de, başlangıçta, kendine arpa ve/ya buğday tanesi ağırlığını baz almış olan eski toplumdan bize mirastır. İslamın şeriat hukukunun ağırlık ölçü birimi de, kendine buğday-arpa tanesini ağırlık bazı alıyordu. Eski tabletler "Sümer ülkesi"nin "**tohum'un fışkırması**"na bağlı olduğunu açıkladıklarında da, bir tür milat olarak, "**tohum**"la ilgili bir saptama yapıyorlardı:

Ud-ul-li-a-ta *Eski zamanlardan beri,*
Numun-i-a-ta *Tohum'un (fışkırmasından) beri*

Eski toplum bu kalıp deyimi kendine bir milat tanımı olarak kullanmış ise, herhalde nedensiz yere tarihi "**Tohum'un fışkırmasına**" bağlamak arzundan değildi.

Bu bakımdan eğer onlar "**Yeryüzü**" sembolünü bir buğday veya **arpa tanesi** görünümünde ve onların unundan oluşan

Somun ekmek tipinde çizmeyi uygun görmüşlerse, bu, muhtemelen başak'la, buğday ve arpa tanesi ile anlatıcı bu topluluklar arasında kurulmuş olan bağlantının öneminden ötürüydü. Musevi ve Hıristiyan kutsal ekmeğinin hala '**somun**' biçiminde olması; Eski Ahit'teki tanrının, ayîn ekmeklerini, pide, yufka veya somun olarak ayırmaya özel itina göstermesi; Urukagina yasasında, ölü ruhuna hazırlanacak ekmeklerin tip ve karakter olarak farklı özellikler göstermesi de herhalde nedensiz değildi.

Ekleyelim ki, burada söz konusu olan, Buğday'ın veya tahıl'ın o tarihlerde 'keşfi' değildir; tahıl ile sembolize edilen bir çiftçi topluluğun, bir öteki toplulukla ittifakını, karşı tarafa tahıl sunarak taçlandırmış olmasına ilişkindi. Günümüzde, bir insanın vücut rengi, hala, 'buğday teninde' vurgusuyla belirliyorsa, bu, eski toplumun bir bölümünün kendini tahıl ile derinlemesine eşitlemesine bağlı olmalıydı. Eski toplum, belki de, farklı aşamalarda bu motiflerin hepsini, birbiri içine geçirerek, kullanmaya başlayacak, kullanacaktı.

Tanrı (die, dieu, deus) kavrayışını ifade eden erken kavram olarak An, Anu, Anum, Antum'un karşılığı, 'Sümer'cede **Dingir**, (?Diğir) sesiyle verilen bir okumadır ve Akadçası da İl-um, **İl-atum** olarak yazılıyordu. Buradaki El (?Yel), aynı zamanda 'yukarı' anlamı da taşıyan bir sözcüktü ve daha sonraların ünlü El-lil, Enlil'i bu kavramla da bağıntılı olarak şekillenmişti. Burada, eski Yunan felsefesinin yaratıcı "Hava"sı kadar, "**Ato**m"unun da, **Erş-atum**, **An-atum** gibi eski Akadao-sammaru döneminin kavramlarıyla olan bağları dikkat çekmektedir.

Kendilerini Ağaç ve Orman ile eşitlemiş başka bir toplum birim için Ateş'in ses değer ve içerik karşılığı Utu, Ut, Od olarak kullanılmış görünüyor. Eski Ahit'teki Tanrı, belki de, üzerine Ak, Kırmızı veya Sarı renkli giysi örtüğü "**Büyük oğul**"a

Gün'ü, **Gündüz**'ü, tabletlerin Ut, Ud, U_4 sesiyle okunan kavramını verecek; üzerine Kara renkli giysi taktığı "**Küçük oğul**"a da Ay yoluyla "**Gece**"yi verecekti.

'Ki' veya 'Gi' sesiyle okunan kavram, zamanla, "**aşağı**" ile eşitlenmiş 'Kara'nın,Engin'lerdeki Toprak'ın, Yer'in bir tanım biçimi olarak kullanılmış olmalı. Bay Kramer, 'Ki' çiziminin 'Yer'i anlattığından oldukça emindir ama, konu bu çizimin 'Yer'i nasıl anlatmış olduğuna gelince, "Bunun Yer resmi olması lazım ama, yorumlama olmuyor.." diyerek kenara çekilmeyi yeğler.Oysa, "Yer'in resmi" olduğu düşünülen çizim,bir 'somun ekmek', hatta bir buğday veya arpa tanesi büyütülmüş görünümündeydi.

Ki'nin Akadça karşılığı, Erşetum, **Arş**, **Arşatum**, **Aşru** ve **Matum** kavramlarıyla ifade ediliyordu ve şimdiki anlamıyla bütün 'dünya'yı değil, sadece ülke, bölge, arazi gibi, özel bazı kısımları ihtiva ediyordu. Bu bakımdan 'Ki' kısaltması, şehir biidirimlerinde bir determinatif olarak, mesela tabletlerde Zari-unu^{Ki} yazımıyla Halep şehri'nin belirleniminde olduğu gibi, kullanılıyordu. Dolayısıyla Ki'nin "bütün Yeryüzü"nü anlatmak üzere ortaya çıkmış bir kavram olduğu çok şüpheli bir tez ve hatta yanlıştır. Bu kavram, Yukarı'daki, Kuzey bölgesinin karşıtı ve ittifakdaşı olan somut Güney bölgesindeki **tarımsal arazilerin, Arz'ın, Edn**'in bir tanım biçimi olmalıydı.

Ateş haliyle An, Gök'lerde uçucu **Yel** ise, arazi haliyle Ki de Yer'lerde sabit bir Bölge tanımı idi. Yukarı'da oturanlar '**Tanrı topluluğu**' ise Aşağı'da oturanlar da **Beşer** yani Arş'da, **Erş'te olanlar**; Turap'ta yani **Toprak**'ta oturan Arap'lar; Yer'e ait olan topluluklar olmalıydı. Aşağı ve Yukarı kavramlarının, diğer dillerde de insanlar arasındaki üstünlük derecesiyle ilgili kullanım tarzı, erken dönemlerin bu ayrıştır-

ma anlayışının kalıntısı olmalıdır: Aşağı'dakiler, Yukarı'dakilerden aşağı'ydılar!

Eğer, eski anlatımlarda 'Yukarı ve Aşağı' veya "Yukarı'da Gök ve Aşağı'da Yer' tanımları yoluyla 'Tanrı ve İnsan' arasında, düşünüldüğü gibi genel yaşam tarzları bakımından bir 'tıpkı'lık ilişkisi kurulmuş ve var kabul edilmiş ise, bu, her iki toplumun da gerçek insan toplulukları olması anlamında, tamamen bir olgu ifadesi idi ve "Sümer ve Akad" toplulukları arasındaki gerçek ilişkileri yansıtıyordu.

Kısaca, erken dönemin '**Gök**' ve '**Yer**' kavramları, 'Sümer' ve 'Akad'ların bir öteki farklı niteleyici tanımlarından birisi olarak kullanılıyordu. Zaten bir süre sonra, ilahilerimiz, 'Göksel Tanrılar veya Tanrı oğulları'nın, 'Toprak'tan, 'Balçık'dan, 'Su'dan, 'Ağaç'tan, 'Taş-kaya'dan... var edilen **İnsan** oğlu, **Kişi** oğlu, **Adem** oğlu, Edom oğluyla evlenmeye başladıklarını anlatmakta gecikmezler:

"İnsan'lar Yeryüzü'nde çoğalmaya başladı ve onların kızları doğdu.

İlahi varlıklar,Tanrı oğulları, İnsan kızlarının güzelliğini görünce beğendikleriyle evlendiler." (Eski Ahit)

Eski Ahit'in bu konuda özetlediği Enoş'un Kitabı'ndaki anlatımlara göre ise, Tanrı'larla evlenen "İnsanoğlu kızları" bu ilişkiden 'cinler doğurmaya' başlayacaktı. Demek ki, bu dönemde, kadın ve kadının doğurduğu evlatlar,40 Eren'lerin evlere gelip çocukları alması anlatımı olan, "40 basması" veya "Al basması"yla karşılaşacaklar; iki toplum arasında **çocuk paylaşımı** ve kurbanını anlatan eski gerçek davranış türleri, sonradan "hurafeye" dönüşmüş olarak günümüze değin gelecekti. Anlatımlara göre, o dönemin İnsanoğlu kızlarından doğan bu 'cin', 'şeytan' evlatları doyurmak da mümkün değildi. Öyle ki, bu 'cin,şeytan tanrı evlatları' "kuşları, hayvanları, sü-

rüngenleri ve balıkları" yedikleri yetmiyormuş gibi, bir süre sonra, bizzat İnsanoğlu'nu da yemeye yönelmişlerdi!

Fakat bu böyle de olsa,Tanrısal evlatlar,İnsanoğlu kızlarıyla evlendikleri ve çocuk sahibi olduklarına göre, bu durumda, "İnsan oğlu, Kişi oğlu,Adem oğlu,Yusuf oğlu.." erkeklerine de, böylece, Göksel **Tanrıçalar**, **Melaike**'ler, **Azize**'ler, **Huri**'ler ve **Peri**'lerle evlenme yolu açılmış oluyordu. Bu dönemden itibaren de, kendini '**insan**', '**adam**', '**kişi**' olarak ele alanların bünyelerine,karşıtları olan 'şeytan', 'melek'lerin girmeye başlamış olduğunu, neredeyse günümüze değin süren sonraki 'cin çıkarma' ve bünyeden 'cin kovma' seanslarından anlıyoruz.

Erken dönemde Mezopotamya'nın, iki temel topluluk biçimindeki bu eski ayrımsal yapısını, Kuran'da, '**Cin-melek-şeytan topluluğu**' ile '**İnsan topluluğu**' olarak görürüz. Kuran'ın tanrısı, bu bakımdan, ne zaman 'topluluk'lara hitap etmek istese; sözlerine *"Ey Cin topluluğu ve İnsan topluluğu!"* diye başlar.Bu temel ayrım, Eski Ahit ve İncil'lerde '**Göksel varlıklar**' ile '**Topraksal, Dünyasal varlıklar**'; '**Göksel oğullar**' ile '**İnsan oğulları**' haliyle bulunuyordu. Bunu,Suryani kayıtlarında ise Cebrail-Gabriel oğulları' ile 'Yusuf-İnsan Oğulları' vb. şeklinde ifade edilen temel ikilem haliyle göreceğiz.Bu ikilem, giderek, "**ikiz kardeşlik**"; Dumuzi ve Enkidum arasında veya Adem ile Şeytan arasındaki zıtların birliği halini alacaktır. Kutsal kitaplarda onu, Kabil, Kain, Cain ile Habil üzerinden "büyük oğul ile küçük oğul" arasındaki 'düşman kardeşliği' haliyle de bulacağız.

III. BÖLÜM

"Ey Gök'ler, kulak verin;
Ey Dünya, ağzımdan çıkan sözleri işit!"
(İncil)

Eski tablet kayıtlarında yer alan tarih ve kural anlatımlarında şu anda bize garip gelen bu bir dizi kavram veya değerlendirme, erken dönemin en gerçek ilişkilerini yansıtıyordu ve o döneme ait içerikle ele alındığında anlaşılır olan kavram, tanım veya kurumlardı.

Tabletler ve onlara dayanan dinsel metinlerde kullanılan bu tür temel kavramların eski içeriklerini ortaya çıkardığımız ölçüde, bütün eski anlatımların, adeta güncelleştiğini göreceğiz. *'Gök', 'Yer', 'Dağ', 'Gemi' 'Kuzu İsa', 'Keçi', 'Yüz kollu', 'İki Yüzlü', 'Şeytan', 'Melek' 'İnsan', 'Ateş', 'Su', 'Kısır', 'Kız kardeş karım', 'Büyük Oğul', 'Küçük Oğul' , 'Mavi', 'Kara', 'Yeşil'* gibi bazı temel kavramların eski anlam ve kullanım değerleri üzerinde bu nedenle de durma ihtiyacı doğmaktadır.

Geç dinsel metinlerin erken muhtemel anlamları tanınmaz ise, Eski Ahit'te tanrının 'ilk gün', daha Güneş'i yaratmamışken, ondan bağımsız olabilen bir 'ışık'ı nasıl ve neden yaratmış olduğu da pek anlaşılamaz. Dolayısıyla, Musevilik ve Hıristiyanlıkta tanrı olarak yücelen 'meşe veya çalı'dan başlayan ateş" motifinin kutsal tapınım alanındaki tarihsel önceliği-

ni saptamak mümkün olamaz. "Aydınlanma" kavramının Fıransız devrimine dayanmayan erken kelime kökenini, Olimpiyat meşalesini, Kilise şamdanlarını, Bektaşi çerağlarını, türbe mumlarını açıklayabilmek de olanaksızlaşır. Aynı biçimde İslam yönünden, Tanrı'nın Şeytan'ı, neden Adem'den çok daha önce ve üstelik 'kavurucu bir ateş'ten yaratmış olduğunu da anlayamayız. Kato-İsacılıkta 'kutsama-arındırma' vasfına sahip vaftiz ateş'inin İslamda neden Cehennem'in cayır cayır yakan kavurucusu olarak; Cehennem kazanını fokurdatan kaynatıcı motifi olarak şekillendiğini de...

Akado-sammaru toplumunda, uzmanlarımıza '**kozmik rüzgar**' haliyle görünen Enlil, Ellil, El(Yel) büyük bir tanrı haline gelebilmiş ise, bunu onun kozmik gücü yaratmıyordu. Enlil'in, basbayağı haliyle kutsal ateş'in kontrolünü kendi eline geçirmiş olmasına bağlıydı. Böylece '**yakma**' ve '**söndürme**' yetkesi, toplulukların elinden çekilip alınmış, Enlil üzerinden dinsel hiyerarşinin denetimine verilmişti. Bu nedenle başlangıçtaki anlamıyla Ellil'de, belki de, şimdiki kiliselerin Pazar ayinlerinde yükselen "Alelluya!" haykırışını; Hitit'lerin hem tanrı hem ejder İluyanka'sını; 'kıraliyet listesi'nin "Gök'ten" inen Al-lu-lim'ini, Allulum'unu; Muhammed'in Şeytan'ını, damadı Ali'nin isminin ön kaynaklarını bulmak gerekecektir. Bunlar, hiç kuşkusuz, erken temelleri Alev, Ateş, Meşale, Kırmızı-Al renk ile ilgili alanlarda aranması gereken kavramlardı.

Ateş yakma ve söndürme yetkesinin eski toplumda ne kadar önemli olduğunu, eski Yunan anlatımlarının 'küllerinden doğan' çifte Prometus'unun, kutsal ateşten bir köz parçasını çalıp insana verdiği için, tanrılar tanrısı Zeus'un hışmını üzerine çekmesinden de anlamalıyız. Mazdeizmde 'köz' ateşinin birincil kutsiyeti ile Olimpiyat'ın söndürülemez meşalesi de bununla ilgiliydi. Ateş'in eski kutsal gücünü, herhangi bir şans oyunu veya spor karşılaşmasında ortaya çıkan bir 'yenilgi'yi,

basbayağı ateş'e bağlı bir kavram olan '**ütülmek**' haliyle algılayan toplumsal bilinçteki derin etkisinde buluruz. Dinsel alandaki Mum'un önemini, sadece yetkeli Baba tarafından yakılıp söndürülebilir olan Bektaşi tekkesinin kutsal çerağı'sında görürüz. Buhurdanlık taşıma yetkesini tek ele geçirebilmenin önemini, onu kendileri de taşımak isteyen öteki din adamlarını tam bir katliamla yok eden Musa'nın serüvenlerini aktaran Eski Ahit Kıssa'larında okuruz.

Ateş kült döneminin görece gelişkin aşamasında, eski toplumda 'Ateş yakma' ve 'ateş söndürme' basit bir 'ısınma, aydınlanma aracı' değildi; ateş, insan kurban etme ritüelinin en temel ayin aracı olması bakımından önem taşıyordu. Yamyamlıktan kurtulmaya çalışan eski toplum için, temel bir ritüel aracı olarak ateş'in yakılma ve söndürümünün kontrol altına alınabilmesi ve kontrol altında tutulabilmesi kadar önemli bir başka toplumsal sorun, o sırada, herhalde olamazdı. Eski "Aydınlanma"cılığın da adını ondan devraldığı bu anlamdaki Ateş-Işık'ın, günümüz toplumlarının ritüel ve deyimlerindeki ağırlığına bakmak bile; Nur, Od, Nar, Şam, Çerağ, Yanma motiflerinin kült gücünü aldığı bu 'yaratıcı' ve 'yokedici'nin derinliğini anlamaya yeter.

Ateş, nur, ışık, güneş kült kaynaklarına daha doğrudan dayanan bazı toplum birimlerdeki ön gelenekler yoluyla, Yeni Ahit-İncil'lerin bazıları, vaftizleri Nehir Su'yunda yapan Yahya peygambere bile, İsa'nın "ateşle vaftiz etmeye gelen kurtarıcı" olacağı ilan ettirilmişti. Neyse ki, 'Tatlı su-Nehir' tapımcısı,Nehir vaftizcisi öteki hiristiyan ön gelenek toplumları direnerek, İsa'ya, *"kitapta yazıldığı gibi olsun!"* dedirtmişler de, Hıristiyanizm, su vaftizini böylece genel hale getirebilmişti. Bununla birlikte, bütün ortaçağ kato-Hıristiyanizm tarihi, insan kurbanın ateşte yakılması tarihi olarak gerçekleşmiştir. Cesedinin yakılmasının 'ilerici'lik olduğunu düşündüğü anlaşılan Aziz

Nesin gibi 'aydınlanma'cılar, kurban veya cenazeyi yakarak defnetme kültünde, eski ateş tapınmasının dile getirildiğini bilse, belki aynı tutumu sürdürmezlerdi.

Eski toplumun gözleri '**çakmak çakmak**' olan 'fırtına-yel' veya 'şimsek' tanrıları, hiç de sanıldığı gibi,özelliklerini doğa'dan almış değildirler. Çakmak, şimşek, fırtına-yel, doğruran doğruya, ateş'i doğal çakmak taşlarıyla tutuşturan ve söndürmek için üfürücülüğü üstlenmiş olan kutsal şahsiyetlerin bir tanım türü olarak kullanım alanına çıkmış olmalıydı. Çakmağın Zippo markası o sırada, henüz kullanımda değildi! Bu bakımdan, Noel Baba, yeni yılda, herhangi bir kapı veya boşluk bulamadığından değil de, herhalde yakılan kurbanın dumanının çıkıp, kül'ünün orada toplandığı en uygun yer olduğu için, evlere baca'yı kullanarak girmeyi tercih ediyor olmalıydı. Tanrı, Nuh 'gemi'sinin mutlaka bir '**baca**'sı olmasını da bu yüzden özellikle emretmiş; Muhammed de, 'baca'ları bulunduğuna göre, Tufan Gemi'sinin, 'kazanlar kaynayınca' harekete geçeceğini düşünmüş olmalıydı.

Eğer Akado-sammaru toplumlarının önemli bir bölümünde, Enlil Baba kültü (ki buradaki Lil, İl, El kavramı, tam olarak Yel, Rüzgar, Nefes, Üflemek'in karşılığı görünmektedir ve El, Tanrı karşılığı olarak da kullanılan bir kavramdı) büyük ve güçlü bir tapınım alanı bulmuş ise, bunun nedeni, ritüel aracı olarak Ateş'in kullanım yetkisinin Enlil tapınağına bağlı rahiplerin elinde toparlanmasını sağlayabilmesinden olmalıydı. Bektaşi geleneğinin "Gerçek'ler dem'ine, Pir aşk'ına" Eren'ler tarafından çekilen Hu'sunda, eski Kutsal Nefes-Üfürüçülük kültünün kalıntılarını araştırmak, herhalde yanlış olmayacaktır.

Eski ilahilerimizde bu Enlil'i önce "Kuzey ve Güney Rüzgarı", sonra Doğu, Batı, Kuzey, Güney'in **4 rüzgarı** olarak görüyoruz. Anlaşılıyor ki, farklı alt toplum birimler üzerinden ger-

çekleşen ittifak biçimlerine bağlı olarak, toplulukların kendi 'Büyük Üfürükçü"leri ve onların altındakiler vardı. Bu giderek tek bir Tanrısal varlık halinde ve onun elinde toparlanacaktı. Demek ki, eski toplum, kutsal üfürükçüde bu tür nedenlerle kurtuluş buluyordu, kozmik gerekçelerde değil!

Akado-sammaru toplulukları görece uygarlık gelişimi içinde, 'ateş yakma' ve 'ateş söndürme'yi, tıpkı 'Tufan' ve 'kutsal fahişelik' edimi veya 'kıraliyet makamı' gibi kurumlar arasına sokarak denetim altına almıştı. Bu 'kutsal yasalar', o günkü ölçüler içindeki toplumun en ileri medeniyet düzeyini ve bu düzeyin kurumlarını tanımlıyordu.

Enlil geleneğine de dayanan Hıristiyanlıkta, ateş, mum gibi araçlar bu nedenle ulviyat taşırlar ve modern Papa'mız, İsa'nın etini sembolize eden 'kutsal yiyecek'i Hıristiyan topluluğu namına, şimdi artık bu ritüelin sadece şahitliği için toplanmış imanlıların önünde, onlara gösterip kanıtlayarak yerken; İsa'nın kanını sembolize eden 'kutsal şarabı' Hıristiyan topluluğunun tümü namına içerken, kandil ve buhurdanlıkları da, tıpkı kutsal sürahi ve kadehler gibi, dikdörtgen ayin masasının üzerinden hiç eksik etmez.

Akado-sammaru topluluklarının geçirdiği değişiklikleri ve onun farklı alt toplum birimlere ayrıştırılmasını, kurallara bağlı karşılıklı evlilik ve karşılıklı yiyecek-içecek hak ve yükümlülüğü temelinde işleyebilen ahid, akid'lerin gerçek tarihinin, hiç olmazsa ana hatlarıyla, bilinmesi gereklidir. Tersi bir durumda, tanrının, her türlü '**yeşillik**'i yarattığı sırada, '**yaban otu**'nu neden unutmuş olduğunu, ve daha sonra dönüp '**yağmur**'u, ve o arada bir de '**yaban otu**'nu niçin yaratmak ihtiyacı duyduğunu hiç bir şekilde anlayamayız.

Dahası, Tanrının cennet'ten kovduğu Adem'i, neden, *"ar-*

tık Yaban otu yiyeceksin; Toprak sana dikenli çalı verecek!" (Yaratılış) falan diye 'cezalandırmış' olduğunu; Tanrının kendi öz vekil'i halef'ine verdiği böyle bir buyruk veya cezanın anlamını da...

Eski ilahi metinlerindeki temel bazı kavramlar tanınmaz ise, Tanrının, sanki başka bir madde veya yöntemi hiç yokmuş gibi, yarattıklarının önemli bir bölümünü neden "Toprak'tan", '**Su'dan**', '**çamur**' veya '**hülasa**'dan var ediyor olduğunu da!

Oysa, Eski Ahit'te, '**yağmur**'un yaratılması veya Adem'e yönelik "**yaban otu**" ve "**dikenli çalı**" yeme cezası gibi tek başına pek anlamı olmayan motifler, eski tabletler yoluyla büyük ölçüde anlaşılabilir olurlar. Çünkü, orada mesela, Enlil'e karşı gelen Agade şehrini lanetleyen tanrıların, başka şeyler arasında, şu istekte de bulunmuş olduklarını okuruz:

*"**Kader** yazgın (kil tabletin) (çamurun)*
Enki tarafından lanetlensin!
***Ağaç**'ların Ormanlarına geri dönsün!*
Kalbi sakinleştiren bitkilerin büyüdüğü ovalarında
*'**Kamış** ve **Diken**'den başkası büyümesin!"*

Anlarız ki, 'Çamur' kavramı burada, kader tableti hazırlama aracı olan kil anlamıyla da eşitlenebilmekte; 'Ağaç' kavramı, oradan devşirilip toparlandığı 'ormanına' geri dönebilmesi mümkün canlı bir 'kişi' gibi, insan olarak, ele alınmakta; 'Kamış ve diken' ise bir çeşit 'Gül yabani' haliyle çok özel bir tanım olarak erken dönemlerden beri kullanılmaktaydı. Ağaç taparlığın 'kişi'lerini ve onların çocuklarını, **"Ağaç'a yaklaşmayın; meyvesini yemeyin!"** diyen tanrının emrinde; "Ormanın adamı Humbaba" kimliğini, onun kafasını kesmek için sefer düzenleyen Gılgameş'in serüvenlerinde; Gül'ün yaralayıcı de-

ğerini Alevi-Bektaşilik edebiyatında bulup keşfetmek ise, bizim çabalarımıza bağlı olacaktır.

Bu bakımdan Akado-sammaru topluluklarının yaşamış oldukları biçimiyle gerçek tarihlerini bilmek, bize, Eski Ahit'te, Tanrının doğrudan doğruya 'Güneş ve Ay' diyerek, bu 'yıldız'ları yaratmak yerine, **"Büyük'ü Gündüz'e, Küçük'ü Gece'ye** egemen olacak iki büyük ışık" diyerek "**Büyük Oğul** ile **Küçük Oğul**"u yaratmış olduğunu anlayabilmek olanağını da sağlayacaktır.

Eski tablet yazıları ve dolayısıyla dinsel metinlerin kavram ve anlatımları, artık bu "**yeni okuma tarzı**" ile ele alınmalıdır.

IV. BÖLÜM

"İlk İnsan Yer'den, yani Toprak'tandır.
İkinci İnsan ise Gök'ten."
(İncil)

Eski merkezi birleşik Mısır için kullanılan "Yukarı ve Aşağı" biçimindeki coğrafi (ve yönetimsel) ayrım kavramları, 6000 yıl kadar önceki merkezi Mezopotamya'da da iki temel topluluğun coğrafi (ve yönetimsel) düzenlenişi anlatılırken de kullanılıyordu.

Bu iki farklı temel toplum birim, o sırada, karşılıklı ittifak yani karşılıklı **evlilik** ve karşılıklı **ürün paylaşımı** temelinde, giderek merkezileşen konfederatif bir yapıda birlikte yaşamaya başlamış olmalıydılar.

Akado-Sammaru topluluklarının 'birlikte' yaşama sürecinin, yani karşılıklı ittifaklarının bir tek ve kalıcı biçimi bulunmuyordu. Onların karşılıklı yapılanma ve ilişki tarzlarının, birçok merhale geçirmiş olduğunu göreceğiz: Bu topluluklar, başlangıçta,'**Tatlı Su**' ve '**Tuzlu Su**' kavramlarıyla da ifade ediliyorlardı ve bu nedenle "**Gök'ün ve Yer'in daha adı henüz yok**"tu. Tatlı Su ile Tuzlu 'karışıp birlikte akıyordu'. Bunun doğal sonucu olarak Eski Ahit ve Kuran, bütün evrenin tanrı tarafından yaratıldığını anlattıklarında bile, "**Su'ların**" da yaratılması gerektiğini **hiç düşünmezler**. Çünkü, onlar için, Yaratılış, tıpkı Akado-sammaru topluluklarının bir bölümünün düşüncesine uy-

gun olarak, 'su'lar zaten "en başından beri" bulunuyordu. Bu yüzden tanrı Su'ları sadece düzenler; fakat yaratmaz!

Bir süre sonra, bu somut toplulukları ifade etmek üzere, tanımlama alanına '**Gök**' ve '**Yer**' 'ad'larının girmeye başladığını görüyoruz. Bu somut iki topluluğa, artık 'Gök' ve 'Yer' olarak "Ad'ları da verilecek" ve böylece onlar "Gök ve Yer" olarak ve birbirine karışmış, içiçe geçmiş vaziyette 'ortak bir yaşam' sürdüreceklerdi. Bu nedenle de şimdiki kutsal kitaplar, başlangıçta, Yer ve Göğün iç içe bir yapı arz ettiğinden ve tanrının Yer ve Gök'ü ayrı ayrı yaratmayıp birbirinden ayrıştırdığından, birbirinden uzaklaştırdığından yola çıkarlar.

Bu yaklaşım tam olarak, Enlil'in "**Yer ve Gök'ü birbirinden ayırması**" ritüeline dayanmaktaydı. Yel, Fırtına, Üfürük'ün temsilcisi Baba Enlil, gelinen bir noktada, "Gök'ü Yer'den, Yeri de Gök'ten" ayırmanın, Akado-sammaru ittifakındaki toplumsal ilerleyiş bakımından daha uygun olduğunu düşünmüştü. "Gök'ü Yer'den, Yer'i de Gök'ten ayıracak" yani iç içe yaşamakta olan bu iki temel topluluğu, ayrışmış bir ittifak tarzı içinde yeniden düzenleyecekti. Bu ayrıştırmanın derin izlerini, birbirini can düşmanı varsayan şimdiki Irak'ın Şii ve Sünni'leri arasında bulmaya devam ediyoruz.

Bu ilişki süreci içinde, "Gök ve Yer"in "5 kat" veya "7 kat" halinde yani Akado-sammaru topluluklarının 5'şerli, 7'şerli alt toplum birimler halinde örgütlenmeye ve ilahi kayıtlarına "**Ölüler Diyarı**", "**Yeraltı Dünyası**" gibi yeni tanımlamaların da girmeye başladığını göreceğiz. Eğer eski tabletler ve Eski Ahit ile Kuran, bazı dönemler için sadece "Yer ve Gök"ten bahsediyorlar, bazı hallerde ise "Yerler ve Gökler" biçiminde bir çoğul kullanımı tercih ediyorlarsa, Yer'in sondajla ölçüm değerlerine sahip oldukları için değildi. Yer ve Gök ana toplulukları kendi içlerinde artık bu sırada ayrışmış oldukları içindi.

Akado-sammaru toplulukları bakımından bütün bu süreç, insanbilim kuralları temelinde, ayrıntılı bir tarihlemeye tabi tutulabilecek kadar somut olarak yaşanıyordu. Uzmanlarımız, her farklı tabletin, her farklı ilahi anlatımının, farklı bir tarihsel döneme ait olduğunu tam haliyle pek görememişler ve değişik tanımlı anlatımları sağlam bir tarihsel dizine oturtamamışlardır. Önceki bir Dumuzi'yi, sonraki bir Dumuzi olarak; Çoban olan Dumuzi'yi Çiftçi olan Dumuzi olarak ele aldıkları ölçüde de, anlatımların tarihsel ve toplumsal zeminini kaybetmişlerdi. Çünkü orada, her farklı tür topluluğun kendine has, sınıflayıcı bir kavram olarak Oğul'u ve 'İlk Oğul'u, 'Yaşayan İlk Oğul'unu anlatan, Dummuzi'leri vardı. Zamanla bu kavram etrafında, anlatımlarda ortak bir Dumuzi oluşmuş ise de, oradaki Dumuzi'lerin çok farklı, birbirinin karşıtı, düşmanı, eşdeğeri olduğunu, her ilahinin somut olarak incelenmesi göstermektedir.

Bu bakımdan, incelediğimiz ilahiler, ya sadece farklı dönemlerden birini anlatmaktaydı; veya, genellikle olduğu gibi, geç dönemlerin içerik kaynaşmasını yansıtarak, farklı süreçlere ilişkin değişik özellikleri aynı anda aktaran bir yapı arz etmekteydi. Onları analitik tarzda tahlil etmeyi başarmak gereklidir. Eğer bir Tufan ortak ayinine bağlı olarak, herhangi bir ilahimiz, bu önemli tarihsel dönemi:

"Yeryüzü, taşkın sularıyla dolunca,
Gök kubbesi Dünya'dan kopunca,
İnsan'lık işte o zaman başladı.

Anu aldı kendine Gök'leri,
Enlil de Yer'i,
Ereşkigal Yer Altı'nı aldı,
Enki de yelken açtı Yer Altı'na"

diye aktarıyorsa, bu anlatım tarzıyla, 'Yer ve Gök' toplulukları-

nın birbirinden ayrıştırılması ayininden başka hiçbir şeyin anlatılmadığını bizim saptamamız gerekecektir.

Yukarıdaki metinde "**kargaşalık, taşkın suları**" diye tercüme edilen, dinsel yazının bir bölümüne '**Su taşkını Tufan**' haliyle geçen ritüel, tanrı ve canlı insan kurbanların Kutsal Kazan'larda pişirildiği bir ittifak şöleni, karşılıklı düzenleniş akit töreni idi. Somut bir tarihte başlayacak, takvimsel değere bağlı olarak devam edip son bulacaktı.

Böyle bir ortak ritüel sonrasında, Anu=Nur, Nar, Har, Ateş, Işık tanrı, Gök topluluklarının tanrısı olmuş; Yer-Dünya topluluğu ise, Baba Enlil'e tapınmaya başlamış görünüyor. Böylece Bilge tanrı Enki'nin, yani temsilcisi Enki üzerinden 'Toprak-Yeryüzü' topluluğunun da önemi artık gerilemiş oluyordu.

Akado-sammaru ve çevre topluluklarının tek bir kalıcı biçime sahip olmayan bu ittifak serüvenleri içinde Kara renkle temsil edilen 'Yer topluluğu'nun, kendi önceki temsilcileri olan Enki'ye değil; artık Gök'e, Ateş'e, onun temsilcileri olan Anu ve Enlil'e tapınmaya başladıklarını görüyoruz. Yani tapınma tarzı, bu esnada, karşılıklı temsilci tanrılara ve bu tanrıların karşılıklı topraklar üzerinde kurulan karşılıklı kutsal mekanlarına tapınma halini almış görünmektedir.

Genel hatlarıyla, böyle bir süreç sonunda, Güney'deki Toprak-Yer temsilcisi olan Karabaşiı Enki-'Sümer' topluluğu birden bire 'Semavi'-Göksel, Mavisel, Ateş-Güneş tapımcısı bir topluluk haline dönüşmeye başlamış olmalıydı. Günümüzde, hatalı olarak Semit, Semavi, Semantik olarak adlandırılanlar ise, 'Sümer' denilenlere göre oldukça geri bir toplumsal düzeydeydiler ve göçer, çoban ve dağlı olan; 'Sümer' denilenlerin dışında, karşıtı ve ittifakdaşı olan topluluklardı. Bu görece geri topluluğa, medeniyeti taşıyan ve öğretenlerin, Basra

körfezi kıyısındaki Eridu'dan, sırtındaki Yunus (Ohannes) balık totemi ve iki omuzunda yılan-çiyan'la çıkan, iki omuzundan "iki nehir" akan Enki'nin topluluğu, yani "**Karabaşlılar**" denilen topluluk olduğunu biliyoruz.

Kuzey'de 'Semit-Semitik' diye ad verilen Aggade'liler ile Güney'de 'Sümerliler' olarak adlandırılan bu topluluklar, farklı iki dil konuşuyor ve farklı fiziki yapılarıyla da birbirlerinden ayrılıyorlardı. Söylemek uygunsa, bunlar farklı iki etnik topluluktu ve 'Sümer' denilenlerin Tibet-Mongol fiziki yapısı taşıdıklarını gösteren,Gudea büstlerinde açıkça göründüğü gibi, büstlere ve merkezi Mezopotamya ile Suriye'de elde edilen mezar buluntularındaki brakisefal kafataslarına sahibiz. Zaten, bu topluluğun "Türklerle akrabalığı" üzerine görüşlere yol açan da, bu iki topluluğun dil yapılarındaki benzeşme dışında, bu tür bulgular olmalıydı. Bu noktayı, 'mongolizm sendromu'yla birlikte, derinleştirilmiş ayrı bir çalışmada ele almak daha uygun olacaktır.

Merkezi Mezopotamya'da, onlar arasında karşılıklı ittifakın artık çoktan oluştuğu dönemlerden başlamak üzere, eski kil tabletlerde, işte bu '**Yukarı**'daki Kuzey ve '**Aşağı**'daki Güney topraklarının 'birliği "**ki En-gi, ki-uri**" yazılımıyla ifade ediliyordu.

Buna göre, Aşağı'daki 'Ki En-gi' kavramı, (Engi toprağı) 'Karabaşlılar' olarak da nitelenen bu toplulukları ve üzerinde bulundukları toprağı; 'Sümer ve Sümerliler' denilenleri anlatmak üzere kullanılıyordu.

'Ki Uri' ise, 'Aşağı'dakilere göre 'Yukarı'da olan 'Ur toprağı'nı; Uruk-Akkad toprak ve topluluklarını anlatıyordu. Bununla birlikte, '**Yukarı**' ve '**Aşağı**' kavramlarının sadece coğrafi bir tanıma bağlı olmayabileceğini; Ateş'in kurban ruhlarını uçurduğu 'Yüksek Gök' ile orada Kara Kazan'ların kaynadığı 'Aşağı Toprak' ayırımının, bu ritüel araçlarıyla da bağıntılı olabileceği hesaba katılmalıdır.

['Enki toprağı' ve 'Ur toprağı'] anlamına gelen bu ifadeler uzman uzlaşmasıyla "Summer ve Akkad toprakları" olarak tercüme edilmeye ve böyle de tanıtılmaya başlanmıştır.

Babillilerin 'Şumeru', 'Şammaru' diye okuyup yazdıkları ve eski kil tabletlere *"Ülke/Toprak-Yönetici-Kamış" ("Pays-Maitre-Roseau")* şeklinde çizilen fikir yazıyı, daha başka uzmanlar gibi bay J. Louis Huot da 'Ki.En.Gi' diye çözümlemekte ve bunu "Kengir" ses değeriyle de okumaktaydı.

Enuma Eliş'te, *"Gök'ün, Yer'in, Tanrıların, hiçbir şeyin adı yokken"* anlamında başlayan ve aktarıcı toplum birim bakımından anımsanan en erken dönemlerin anlatımı olan bu cümleleri de, 'destelenmiş, örülmüş kamışlar'ın da henüz bulunmuyor olduğu özellikle vurgulanmaktaydı.

Bu durumda, Gök, Yer ve Tanrılar kadar önemsenmiş bir **'kamış**'ın, bir yazı aracı, erkek cinsel organı, kutsal şahısları yakan demet ve doğrudan doğruya 'tanrı' sembolü olarak kullanılma sürecinin nasıl oluştuğunu incelemek gerekiyor. Çünkü 'Kamış' kavramı, bütün bu bağıntılarda kullanılıyordu. Ayrıca Enki'nin Abzu tapınağı, bu çok kutsal mabet, eski tabletlerde genel olarak 'Kamışlık', 'Sazlık-Bataklık' olarak niteleniyordu. Belki de bütün bunlar, o dönemde 'Kamış' sözcüğü etrafında iç içe geçmiş özellikler bütünü oluşturduğu için, 'Şammaru' sözünün fikir yazı ile anlatımında, 'Ülke/Toprak-Yönetici-Kamış' çizimleri birlikte yer alıyordu. Burada 'Ülke' kavramının 'toprak'la ve hatta 'kara' renkle eşitlenmiş tanım olabileceğini de hesaba katmak gerekecektir.

"Ki En-ki, ki-uri" yazımı sağdan sola doğru hecelenerek (Musevi atalarının erken dönem kayıtlarını okurken, muhtemelen kullandıkları bir yöntemle) okunduğunda, orada, 'Kain/Kenan toprağı ve Uruk toprağı" okunuş ve ses değerleri el-

de edilebilir. Bunlar bizi,somut haliyle, belki de, “Irak ve Kenan toprakları/Kainat” deyimlerine ulaştırmakta; bölgenin eski coğrafik yapısını daha somut tanıma olanağı yaratmakta; yaşayan kavramlar olarak dinsel metinlerin takibine de olanak sağlamaktadırlar. Belki de böylece, Küçük Kardeş Habil’in katili Büyük Kardeş Kabil’in, “Kainat” varsayılan toprakların Kain’i olması daha da somutlaşacaktı.

Öte yandan ‘Sümer’lerin ‘karabaşlı topluluk’ olarak nitelenmesi ise, ‘Siyah’-‘Kara’ renk ile bu topluluk arasındaki ilişkinin derinliğini de göstermektedir. En erken dönemlerin **‘adam**’, ‘insan’ anlamlı deseni, şekil-çizgiyle anlatılmış olarak, başa geçirilen bir tür **keyfiye** (nitelik)’yi tanımlıyor olmalıydı. Kara renkli bu keyfiye türü, günümüzde hâlâ Ortodoks Hıristiyan din büyüklerinin **baş giyim tarzı** olarak kullanılmaktadır. Özellikle Ortodoks kilise büyüklerinin, geleneklere dayanan baş giyim tarzı ile erken tabletlerin ‘adam-insan’ kavramını tanımlayan çizim şekli tam bir uyuşma göstermektedir. Bu bakımdan tabletlerin ‘karabaşlı’lar derken kast ettiği ‘Sümerliler’ ile şimdiki Ortodoks din görevlileri arasında, etnik değilse bile, inanç çizgi bağlantısı, bu ‘erkek baş giyimi’ tarzında açıkça görülmektedir.

‘Kara’ renkle oldukça yakın ilişkileri olan (bazı Hıristiyan ortodoks’lar dahil) şimdiki Şii topluluğun yoğun olduğu ‘Sammara’ gibi yerleşim adları, Arapçadaki ‘Esmer’ kavram köküne dayanmaktadır. ‘Esmer vatandaş’ tanımı, belki, ‘gezgin abdal’lık kavramına ve vücud rengine bağlı bir bozulma neticesinde, özel olarak Çingene’lerin kastedildiği bir noktaya doğru yönelmiş olabilir. “Arap” kavramı da (ki, bunun ‘kara’, ‘siyah’ renk çağrışımı Türkiye’de açıktır) belki, ‘Toprak’ anlamlı ‘Turap’ sözcüğünden gelmekteydi. **‘Kara toprak**’taki çift vurgu, toprak=kara eşitlemesinin dönüşümüne ait bir iz taşımaktadır. Eğer dini anlatımlar, “Toprak’tan yaratma”ya veya “Toprak’tan yaratılan **insan**, **hayvan** ve **kuşlara**” vb. bu kadar önemli vur-

guda bulunuyorlarsa, bu, elbette, aktarılan ilahilerde bilinen anlamıyla 'toprak' söz konusu olduğu için değildi. Bu 'Yaratış' ve 'Yokediş' ayinlerinin merkezini, giderek 'toprak'la eşitlenen Karabaşlı topluluklar oluşturuyor olduğu içindi. Eski toplum, kara renkle Kara Toprak'ı, Karabaşlı topluluk ile Toprak topluluğunu zamanla,teolojik gelişimi içinde, aynılaştırmış ise, bizim o yanılgıyı sürdürmek gibi bir yükümlülüğümüz yok.

Musevilikte olduğu kadar, Hıristiyan keşişlik ve misyonerlik ile Sufi, Derviş veya Abdal'lık geleneğinin kökeninde de, işte bu "**aylak aylak dolaşma**" yani 'gezgin din görevlisi' olmak statüsü bulunuyor. Toprağa yerleşmeksizin diyar diyar dolaşma yoluyla gezgin din görevlisi olmayı, Tanrı, küçük kardeşi Habil'i öldüren Kabil-Kain'e, bir 'ceza-eza' olarak vermişti. Kabil-Kain ile arasında geçen konuşmalara bakılırsa, Tanrı'nın, Kabil-Kain'i 'ceza'landırmaktan çok, taltif ettiği, yücelttiği anlaşılmaktadır. Çünkü Tanrı, Kabil-Kain-Cain'i, bu 'küçük kardeş' katili 'Cani'yi, ***"Yeryüzü'nde aylak aylak dolaşmaya"*** tayin etmiş, başkalarının onu öldürmemesi için de gerekli bütün tedbirleri almıştı. Zaten bu somut yaratılışı gerçekleştiren Tanrı'nın Kain'e ve hatta babası Adem'e karşı bir zaafı olduğu besbellidir: Adem'e de, "o meyve'den yeme, ölürsün" dediği halde,Adem'i öldürmemiş, onu sadece, ***"Toprak sana çalı-diken versin, yaban otu'yla beslen!"*** koşuluyla 'Yeryüzü'ne göndermişti. Fakat kendi verdiği bu 'ceza'yı hemen bozduğunu da, bütün 'nimet'leri Adem'in ve baştan cıkarıcı karısının önüne sermesinden anlıyoruz zaten. Tanrı, 'İlk oğul' olarak o zamana kadar hep kurban ve hadım edilmiş olmasından üzüntü duyarak, Kain'i korumak, kollamak istiyor olmalıydı ve onun katilliğine bu nedenle biraz göz yummuş olmalıydı.

Tanrı'nın Kain'e verdiği "**Yeryüzünde aylak aylak dolaşma**" emri, bu bakımlardan tam bir ceza sayılmaz. Bu cümlelerle Tanrı onu, kendi namına dini bir görevli, Elçi, Veli, Halef,

Keşiş, Apdal, Derviş, kendisinin kulu bir 'Tanrı oğlu' yapmış oluyordu. Kain-Kabil geleneğine dayanan Museviliğin '**topraksız halk**' oluşu, başka hiç bir özel nedene değil, Tanrının bu 'ilk oğul'a verdiği "Yeryüzü'nde aylak aylak dolaşacaksın!" emrine bağlıydı. Musevi topluluğu, tanrının "Yeryüzü'nde aylak aylak dolaşmaya" tayin ettiği 'ilk oğullar' topluluğunun bir kolu olarak şekillenecekti. Eski Ahit bunu, Tanrı'ya da doğrulatmıştır zaten: *"Rab dedi ki: İsrail oğlumdur ve ilkim'dir ('İlk oğlum'dur)..."*

Böylece Tanrı, en azından Adem ve Havva'nın yaratıldığı bölgedeki ilgili toplulukların bütün bu 'ilk oğullar'ını, yaşamları, onlar kurban edilip yakılınca 'kül' olmaktan kurtulsun diye, kendine kul-köle, kılmıştı. Baş, yüz ve kollarını da bir takım 'işaretlerle' bezeyerek, onları belirginleştirmiş, böylece 'başkalarının' onlara dokunmasını, kurban etmesini, **Şamar Oğlanı** gibi eziyet etmesini önlemiş; dinsel ruhani kast'ın bütün insan gücünü onlardan oluşturmuştu. Bunlar, 'Yeryüzü'ne yerleşmesi yasak (bu 'Yeryüzü', Mezopotamya'nın 'Gökyüzü' olarak nitelenmeyen özel bir kısmını anlatıyor olmalı) olan, gezgin; tanrı kulu, kölesi, esiri (İsra-el) ve bu nedenle tanrı elçisi din görevlileri (Veli, Evliya, Levi, Ulvi, Halef) haline dönüşmüşlerdi. Hatta, tanrıya ait, tanrı temsilcisi, elçi oldukları ölçüde Tanrı ile özdeştiler de. En-el Hak'çılığın da temelinde bu özdeşleşme yatar zaten. İsa'nın 'İnsanoğlu' olarak Tanrı'lığında, Tanrı'lığı da geçen temsilci Oğul'luk vurgusunda "Göksel Tanrı" namına hareket edebilme ve elçi olma özelliği yatmaktadır. Eski Ahit'te Musa'nın nereye kadar 'elçi', nereye kadar tanrı olduğunu kestirmek oldukça zordur, hatta Tanrı'lığı daha ağır basar.

Öteki dinler bakımından erken dönem örgütlenmesi olarak 'Musevi otoritesinin' asıl kaynakları işte bu temel noktalara bağlanmaktaydı. Museviliğin kendi evveliyat'ını dayandırdığı ve Tanrı'nın (eski 'tanrıların') "kendi suretlerinde, kendilerine benzer" yani 'tanrı gibi', 'tanrı olarak' yarattıkları bu Adem'e, 'melek-

lerin secde ettikleri'ni ve tanrısal bir hak olan 'varlıklara ad verme' işlemini onun yerine getirdiğini biliyoruz.

Bu Adem, tanrının Vekili, Halif'i olarak Edn'e, İslamın yorumuna göre 'Cennetler'e yerleştirilmişti. Daha sonra eğer bu Adem, oradan alınıp da, sadece "**çalı ve diken yemek**" cezasıyla "Yeryüzü"ne gönderilmiş ise, bu durumda onda, herhalde kendini kurban eden değil de, kurban yiyen bir "İnsan oğlu İsa"yı bulmak gerekecektir. Zaten, Adem'imiz de, anlatımlarda,birden bire, tamamen farklı bir etimolojik kökene sahip olan 'İnsan'a dönüşüverir.

Öyle anlaşılıyor ki, Adem kavramından İnsan kavramına geçiş, bu anlatımın iki farklı tarafı olan Adem ve Şeytan (Satan, Seth, Şiit) topluluklarının sentezleşme sürecine de bağlıydı. Farklı toplum birimlere ait olan '**ilk insan**' veya '**ikinci insan**'ların "Sümer" ile rahip Beros ve Eski Ahit listelerinde, A-lu-lim, Adapa, Aloros, Etana, Dumuzi, Alasparos, Adem, Seth, Şit, A-la(l)-gar, Ululu vb. halleriyle yer aldığını, eski yazılı dinsel tarihte hiçbir şekilde tek bir 'Adem'in söz konusu olmadığını ve neden olamayacağını göreceğiz. Muhtemelen bu 'Adem', farklı toplum birimleri temsil eden, Dumuzi-Abzu, Enki-dum, Kiş-zi-dum gibi hepsi birbirinden farklı "oğul"ların ve onların "ilk oğul" olan bölümünün giderek kaynaşmasına bağlı, ilahilerin giderek aynılaştırdığı bir 'dum'(oğul) idi.

Cennet haliyle tanımlanan 'Edn-Edin' kavramına '**bağ, bahçe, tarımsal toprak**' anlamlarıyla Akado-sammaru tabletlerinden itibaren rastlıyoruz. Umma ve Lagaş arasındaki tarihsel anlaşmazlık, tanrılara ait bir 'Edin'-tarımsal arazi konusundaydı ve kayıtlar bu **Gu-Edinna**'da tahıl hasadı yapıldığını ortaya koyuyor. Dolayısıyla basbayağı tarımsal bir arazi parçasını anlatan bu kavram, çoğul haliyle 'cennetler' biçimindeki bir kullanım üzerinden özel isim haline dönüşmüşe benzemektedir.

İncil'in *"...Tarla ise Dünya'dır"* biçimindeki tanımlama hesaba katılırsa, muhtemelen, dinsel yazında, giderek, 'Yeryüzü', 'Kır', 'Toprak', 'Kara', 'Arz' gibi kavramlarla da eşitlenerek kullanılan 'Dünya' terimi, Akadca dil kurallarına göre, bu Edn kavram köküne dayanıyor olmalıydı. Dolayısıyla bu 'Dünya', şimdi anlaşılan anlamıyla, 'Yer küre'nin tamamına, şimdi anlaşılan anlamıyla bütün 'Cihan'a ait değil,çok somut olarak Mezopotamya'nın sadece bir kısmındaki 'tarımsal toprak' alanına ilişkindi. Bu, şimdi "**Bereketli topraklar**", "**Bereketli Hilal**" denilen bölgeyi veya onun bir parçasını anlatıyor olabilirdi. Giridi Ali Baba'da "Kürs" ve "Arz" olarak kullanılan kavramlar da,tıpkı 'Cihan' gibi, şimdiki anlamıyla bütün 'Yeryüzü'nü değil, çok somut olarak, Mezopotamya toplulukları arasında, billur kristal küreden fal bakan cadıların ve 'top' olarak nitelenen din adamı 'Curé'lerin bulunduğu topluluk topraklarını; Cehennem'in bulunduğu toprakları; **Beşer**'in bulunduğu E**rşetum**'u, Arap kavramının doğmuş olması mümkün **Turap**'ı, '**toprak**'ları anlatacaktı.

Giderek Cennet'le eşitlenen bu Edn kavramının,somut olarak, hangi coğrafi alanda bulunduğunu, Eski Ahit şu şekilde tarif etmekteydi zaten:

"Tanrı doğuda, Aden'de bir bahçe dikti.

Aden'den bir ırmak doğuyor, bahçeyi sulayıp orada dört kola ayrılıyordu.

İlk ırmağın adı Pişon'dur. Altın kaynakları olan Havila sınırları boyunca akar.

Orada iyi altın, reçine ve oniks bulunur.

İkinci ırmağın adı Gihon'dur, Kûş sınırları boyunca akar.

Üçüncü ırmağın adı Dicle'dir, Asur'un doğusundan akar.

Dördüncü ırmak ise Fırat'tır."

(Eski Ahit)

Eski Ahit'in dayandığı erken tanımlardaki değişimlerin yol açabileceği bazı anlatım bozulmaları belki olmuş ise de, bura-

da görülüyor ki, Musevi kayıtlarının Cennet'i, ikisinin adı ve yeri kesin olarak bilinen 4 nehirle çevrili bir alanda, üzerinde şimdi hala yaşanılan topraklardaydı. Diğer iki nehir adının Ceyhan-Seyhan'ı vb. anlatıp anlatmadığını ayrıca inceleyeğiz.

Buradaki anlatıcımız Batı'da olmalıydı ki, bu Cennet alanının doğu'da olduğundan bahsediyordu. Bununla birlikte, Doğu kavramına yine de pek itibar edilmemelidir. Çünkü, eski tabletlerin, Güneş anlamıyla kullanılan "Şamaş" veya "Utu"nun bulunduğu yeri anlatmak isteyen ifadeleri, sonraki nesiller tarafından, bir bölge veya tapınağın bulunduğu yerleşim olarak değil, 'Güneş'in doğduğu Doğu yön haliyle de anlaşılmış olabilirdi. Fakat ne olursa olsun, bu 'Edn', bilinen anlamıyla 'Gök'lerde değildi ve şimdiki Mezopotamya'nın sadece bir bölgesi olma anlamıyla 'Dünya' özel kavramını anlatıyor olmalıydı.

Eski Ahit'te "Ûs ülkesinde yaşayan Edom kızı" gibi ifadelere rastlarız. Eğer "Ûs ülkesi"nin bulunduğu bölge açıkça betimlenseydi, burada Edn (Bahçe) ve E-Dum (Oğul Evi) karışmasına bağlı bir "Edom kızı" tanımıyla mı karşı karşıya bulunduğumuzu daha rahat anlayabilirdik. Bu ifade, öte yanıyla Yakup'un kızlarını '**Kızılların Kızları**' vurgusuyla anlatıyor olmalıydı. Çünkü Eski Ahit'te Yakup, tanrı'nın Kul'u, Esir'i İsra-el olmasının yanı sıra, doğduğundan beri "**kızıl**" anlamını içeren bir Edom'du aynı zamanda.Belki de eski tabletlerin, 'Kara' topraktan değil, "Kızıl,Kırmızı" topraktan yaratılmış insan'ına dayandığı için, kırmızı ile özdeşleşmiş olma yönüyle Edom'du.

Edom veya E-Dum'un muhtemel anlamları üzerinde duruyoruz, çünkü, Hıristiyanizmin 'üçlemesi'nde, 'Oğul' kavram ve kategorisi son derece önemli bir yer tutmaktadır.

Edom, Edum arasındaki ilişkide, eski tapınak tanımlarında genel bir kural olarak kullanılan **E=Ev** formülünün bulunma

olasılığından hareketle, burada bir 'Ev+Oğul' yani 'Oğul Evi' anlamını bulmak da mümkün görünüyor.

'Sümer kıraliyet listesi'nde ve eski tabletlerde "çocuk sahibi olamayan ve Gök'e yükselen" olarak da karşılaştığımız Etana okunuşlu kavram, Ateş-Gök kült toplum birimlerinden birisinin erken 'oğul'u ve evlilik yasağına tabi ilk oğul'un erken biçimlerinden birisi olmalıydı. Çünkü bu oğul kısırdı ve çocuk sahibi olmak için yanıp tutuşuyordu.

Beyt ül Mukaddes, Jarusalem, yani şimdiki Kudüs, Anlaşma Evi, Barış Evi, Barış Şehri anlamı taşır ve hem kavram kökeni 'Akid'le, Sulh ile ilgiliydi, hem de binlerce yıl sonra bile Musa, çöl yollarında taşıdığı Gezgin Çadıra "Anlaşma Çadırı" adını vermişti. Adak, Uduk, Duku, Akid kavramlarını, eski tanrıların 'Yaratma Evi', Kurban Sunma Evi olarak da tanıyoruz.

Fakat bu tür tapınak alanları, daha önce kurban edilen ve sonra da Tanrıya adanmaya başlanan; tanrıya ait hale geldiklerinde ise tanrı vekilliğini üstlenmiş olan 'ilk oğul'lara da ilişkindi. Bazı toplulukların, cinsiyet ayrımını aşarak, buna kız çocuklarını da dâhil etmesiyle, bu tapınaklar, '**bütün rahimlerin ilk ürünleri olan**'; tanrıya adanmış 'ilk çocuklar'ın Evi' halinde algılanmış olmalıydı. Yaklaşık olarak -214-122 yıllarında Lagaş'ın 'Ensi'si Ur-Baba'nın yerine geçen damadı Gudea'nın ('çağrılan', 'adı anılan') tabletlerinde, ilk kez onun tarafından, kız çoçuğunun da artık '**ibila**' olabileceğine karar verildiğini görüyoruz:

é dumu-nita nu-tuku	*Ev'e Erkek çoçuğu olmayan*
dumu-mi-bi i-bi-la-ba	*Kız çoçuğunu varis (olarak)*
mi-ni-tu(r)	*girdirdi,*
alam-na	*Taş (diorit) heykele(in)*
ka-şe im-ma-dip	*ağzına koydu.*

Gudea, kendi tabletinde bir yenilik olarak aktardığı bu ifa-

delerle (Sümer Dili ve Grameri, s. 34), bir taşın önünde Tanrıya adanan ilk erkek çocuğun yerine, eğer erkek çocuk yoksa, kız çocuğun adanması yolunu açmaktaydı; bu, artık 'aile biriminin' giderek yerine oturduğunun; kız evladın da erkek evlat gibi, kadının kocasının toplum birim aidiyetine geçmeye başladığının da bir göstergesiydi.

Bu ifade öte yandan, dini söylemlerin '**taş kesilme**' motifinin anlamına; "**taşa taparlığın**" bazı toplum birimlerdeki önemine açıklık getirmektedir. Efes'te İsa döneminde bile **GökTaşı** taparlığı sürüyor; Yerüsalim'in temelleri de "12 farklı **taş**" üzerine yükseliyordu. Musa'nın karısı oğlunu '**taş**'la sünnet edip, et parçasını, "**Sen bana kanlı güveysin**" diyerek Musa'nın ayaklarına fırlatıyordu.

Toplumsal yasalar dikkate alınırsa, akrabalık ve miras ilişkileri uyarınca, farklı topluluklar bakımından, "**İbila**" başlangıçta, ya sadece 'erkek çocuklara' veya sadece 'kız çocukları'na yönelik bir varoluş-statü ifadesi olmalıydı. Günümüzde bile kız çocuklarını evlat sayısı arasında saymayan babaların ait olduğu gelenek öncelleri arasında, bir kadının '**evliya**' olamayacağı çok açıktır. "Amazon"lar olarak bilinenler, tanrıya adanan ve kurban edilmesi gereken kız evlatları yaşatmak için, muhtemelen, "erkek olarak", erkeğimsi eğitilmiş kızlar olmalıydı. Bunların bir bölümünü, sonradan herhalde, Hıristiyanlıkta Azize'lik, Bektaşilikte ise Bacı Sultan'lık makamlarında görüyor olacağız.

Eski Mısırlılar üzerinden gelişmiş gibi görünen 'adaklı erkek evlat' kurumu, tanrıya sunulması gereken erkek çocuğun, 7 yıl 'kız olarak' yetiştirilmesini (bazı rotasyonel yönetim tarzlarında 7. yıl 'dinlenme', 'özgürlük', 'af yılı' olduğundan); bu arada ise o evladı 'kız sanan' toplumun ve tanrının aldanmasından istifade ederek, 'özgürlük yılında' bir ritüelle onun er-

keğe dönüşmesini öngörüyordu. Bu, tamamen o topluluğun, eski kuralını aşmak için, bilerek kendini aldatma örgütlenmesiydi. Bu tarihsel dönemde, hadım kılınmış erkek çocukları 'kadınlaştırmanın nelere yol açmış olabildiğini, kutsal erkek fahişeliği, fallus kültü, erkek (çocuk) sünneti olarak inceleyeceğiz. Bu bakımdan,daha önce hiç erkek çocuğu olmamış bir baba, ilk kez bir oğlu olunca, "tutup onun çükü"nü koparıyordu. Eski toplum tanrıları, bir yaratış ayini örgütlediklerinde, o dönemde, öncelikle hadımları ve cinsiyetsiz varlıkları yaratıyorlar ise, bu ilk oğul ve ilk kızların cinsiyetinin,onların kurban edilmelerine yol açmasından ve tanrıların da onları kurban edilmekten kurtaracak çözüm arayışlarından ötürüydü. Kamış'ını kesmekle yaşama kavuşacağına inanmış ilk oğul'un, kendisini yaşama kavuşturan Kamış'a tapması ve fallus kültünü geliştirmesi kadar doğal ne olabilir?

Evlat'ların eski 'aile' içinde bütünleşme sürecine bağlı olarak, bu dönemi yaşayan topluluklarda, kız veya erkek bütün bu 'ilk çocuklar'ın ve-ya giderek sadece bazı çocukların tanrıya adandığını görüyoruz. Örneğin, Musa'nın tanrısının, *"bütün rahimlerin ilk ürünü benim olacaktır"* diyen başlangıçta yarı-kurtarıcı; daha sonra bu çocukların üzerine bir de 'işaret' koyunca (Kain de olduğu gibi) tam kurtarıcı hale gelen açıklamaları, en azından bazı topluluklarda, kurban edilen çocuklar arasında cinsiyet ayrımının, giderek kalktığını da gösteriyor olmalıydı.

Meyve veya tahıla bağlı olarak 'Turfanda' veya 'ilk ürün' kutsaması ayinlerini sürdüren erken Musevilik ve bazı Ortodoks hiristiyanlık kolları, böylece, tarihteki 'ilk çocuk kurbanı' kültünün kendi içlerinde yaşanmış bazı biçimlerini anlatmış olurlar. Süryani kilisesi, günümüzde bile, **'ilk turfanda üzüm salkımını kutsama ayinini'** hâlâ sürdürmektedir. Böylece onlar 'Asma-üzüm' totemi ile geçmişteki bağlarına, bu arada eski tapınım tanrıçalarının da Geşt-inanna olduğuna açıklık getirmiş oluyor-

lar. Şimdiki 'ilk üzüm kutsama ayini' ve bu ayinin gerçekleştirilme biçiminde, erken dönemde "Asma'nın ilk oğlu"nun toplu yenilme biçimini de açığa vurur. Bitki totem döneminde Ruhani kesim, turfanda ilk 'üzüm salkımını' yiyerek, sembolik bakımdan, eski dönemin ilk evladını (oğullarını) yemiş olmaktaydı.

Eski Ahit'in Tanrısının Adem'e yemeyi yasakladığı da bu tür bir 'meyve' idi zaten. İsacı İncillerin bazılarında Asma dallarına gönderme yapılması, Babil'in ünlü asma bahçeleri nedensiz değildiler. Tufan'dan sonra derhal 'üzüm yetiştiriciliği'ne başlayan Nuh'un Asma ekimi ile ilgili 'meslek' tercihi de! Eğer onun yerine bir başka Nuh olsa, belki de, hurma, zeytin veya tahıl, mercimek, fasulye yetiştiriciliğini tercih edecekti. Hatta, farklı bir Nuh'un, hayvan üreticiliği mesleği daha mantıklı görünebilirdi.

Erken toplum birimlerde,'İlk çocuk ve ilk ürün' bağıntısı bakımından, erkek ve dişi evladın tam olarak hangisinin anlaşıldığını, şimdiki din veya mezheplerde, kadın ruhani görevlinin bulunup bulunmaması üzerinden bile tespit edebiliriz. Musa dönemine ilişkin anlatımlarda, Musa'nın kız kardeşi Miriam-Meryem'in elinde tef'iyle peygamberlik edip, ilahi yazar-söyleyiciliği yaptığını aktaran bölümler bulunuyor.

Hıristiyan geleneği içinde, İnanna-İştar namına kutsal fahişelik için vakfedilmiş kız evlatlardan oluşan Manastır rahibeliği sistemi ve rahibelik kastı bulunuyordu. İsa'yı Baba tanrıdan doğuran 'bakire' Meryem, doğurduğu bu tanrısal çocuğu kocasına vermeyen üst düzey yetkili kutsal genel kadın kategorilerinin eski davranışını takip etmiş olur.Bu bakımdan İsa'nın diğer ifade ediliş biçimleri görünen İsus, Asas veya Aziz'in dişi biçimi olan Azize'lik makamı, Hıristiyanlık kolları içinde tanınmaktadır. Benzer şekildeki bir Azize'lik makamı, Bektaşi geleneği içinde Baba'lık makamına bile geçebilen Balım, Bacım Sultan'lar halinde bulunuyordu.

Kız veya Erkek ilk evlatların kurban edilmesi uygulamasını, eski toplum, onları fahişe kılarak da aşmıştı. Bu evlatların, öteki bütün kadın ve erkekler'in daha önceki toplu karşılıklı evlilik yükümlerini, bu eski 'cereme'lerini, 'günah'larını, 'cinsel yüküm'lerini üstlenerek, kutsal fuhuş yapan kız ve erkekler haline dönüşmesini inceleyeceğiz. Eski tapınaklar,bir yanlarıyla sunu ve adak alanlarıysa, öteki yanlarıyla, bireylerin birbirine 'taptığı', 'buluştuğu', kutsal fuhuş yaptığı alanlardı. 'En eski meslek' erbabı olarak '**Fahişe**' ve '**İbne**' kavramlarıyla tanımlanan olguların tarihsel dehlizinde, kurban edilmekten kurtulup yaşam bulmuş değerli '**tanrısal evlat**'ları keşfetmek hiç şaşırtıcı olmayacaktır.

Başlangıçta eski toplum, kutsal fahişe erkek ve kadın'ını yüceltmekte bir an bile duraksamadı ise, kendi namlarına onların yaptıkları bu kutsal ödevden ötürüydü. Sodom'un erkekleri, dişi Melaike'ler ile değil de, mutlaka Lut'a misafir gelen 'Melek'ler ile cinsel ilişkiye girmek istemişlerse, bu durum, Lut'un evinde 'tıpkı insan gibi' ayaklarını yıkayan, ziyafet sofrasında yiyip içen bu melek'lerin **Tanrısal Evlat, İbn'ullah** olmalarından başka bir nedene dayanmıyordu. Eğer kendi evinde kalmaları yönünde Lut'un yoğun ısrarı olmasa, onlar, herhalde Sodom'un merkezindeki alanda 'geceleyecek' ve sabaha kadar meydandaki cümbüş ayininde, Sodom'lu erkeklerle 'halvet' olacaklardı. Tanrı da onları, madem ki şehrin adı 'Sodom'du; başlarına sodyum nitrat'lar dökerek "tuz'a kesip" belalarını verecekti! Bununla birlikte, eski tapınak ve buluşma çadırlarının 'fahişe'lerinin önemli bir bölümünün 'erkek köpek' denilen ve muhtemelen taşakları burulmuş, kamış'ları kesilmişlerden oluşması uygulaması, daha sonra da, eski Roma, Eski Bizans ve Bektaşilikte 'ibne -oğlan- aşık' edinme uygulamasının asalet ve ulviyet göstergesi olarak kavranıp devam etmişe benzemektedir.

Gılgameş'in de, can dostu edineceği Enkidum'la, en azından rüyasında, cinsel ilişki kurmuş olduğunu öğreniyoruz:

"Uruk halkı oraya toplandı.
Erkekler onun ayaklarını öptüler
*Ve ben, **o bir karıymış gibi**,*
Üzerinde ondan zevk aldım."

Tanrı, ona yoldaşlık edecek varlığın "**Kır'ın adamı**", "**Kazma'nın adamı**" Enkidum olduğunu iyice anlasın diye Gılgameş'e bir düş daha göndermişti:

"Uruk'ta yolun ortasında
Bir (balta, kazma, çapa) yatıyordu.
Onun çevresine toplanmışlardı.
Onun görünüşü şaşırtıcıydı.
Ona baktığımda sevindim.
*Onu severek, **o bir karıymış gibi**,*
Onun üzerinde zevk aldım
Onu yanıma koydum."

(Birinci Tablet)

Akado-Sammaru toplumlarında böylesine önemli bir sosyal kategori oluşturan; kurban edilmekten, Tanrı elçiliğine ve Tanrılığa geçebilen, kadının doğurduğu 'ilk oğul' (ve bazı topluluklarda genel 'ilk evlat'), eski tabletlerde belki de tam olmayan bir sesle, **İbila** olarak okunmuştu. Bu '**İbila**' sesini, eski tabletlerde, muhtemelen, Bilalama ve Asurbanipal diye okunan "maur-ban-apla" yazımında da buluyoruz. Kuran'ın Allah'ı da zaten, Adem'i *"Yeryüzü'nde bir Halif, Halife yaratacağım..."* (Bakara) diyerek özel anlamıyla Dünya'da, Edn'de, Cennet'lerin birinde yaratmıştı. Edn ve Dünya kavramları, daha sonra eşitlenmiş aynı içerikle kullanılsa da, şimdiki Yeryüzü'nün bir bölgesini, 'Tarımsal Tarla', 'Verimli Hilal' kabul edilen, belki de Mardin merkezli bir bölgeyi anlatıyor olabilirdi. Dini kitaplar, Adem'in, 'yaratıldıktan' sonra Gök'teki bir Cennet'e çıkarıldığından hiç söz etmediklerine göre de, zaten bu cennet, ister

istemez 'Dünya' toprakları üzerinde idi.

İbila yazım ve içeriğinde İbn'ullah'ı bulabileceğimiz gibi, anlamdaş karşılığında Veli'yi, Evliya'yı, Ulvi'yi, Halef ve Haliva'yı da bulmaktayız. Buna, Musevilerde Levili'ler veya farklı okumayla Lavilo-Labilo'lar olarak da rastlıyoruz. Abraham'ı Avraham, Esat'ı Esav olarak okuyan farklı alfebeli eski topluluklar bakımından b=v, ile v=p=b türü eşitlemeler bize yaklaşık bu sesleri ve içeriği vermekteydi zaten. Fark ediliyor ki, bunlar aynı zamanda 'Alevi' sözcüğünü de çağrıştırmaktadır.

Önce kurban ,sonra hadım (veya onun bir biçimi olarak sünnet) edilen ve giderek tamamen Tanrıya vakfedilmiş bu 'ilk evlat'ların tanım biçimi olan kavramlar, muhtemelen alfabenin ilk sesi olan Alfa, Alef, Elif ile de ilgiliydiler.

İlk çocuklarını, akar suya, kuyuya atarak kurban eden veya canlı olarak toprağa gömen topluluklarca değil ama, kutsal ateş'te yakarak kurban etme (geç dönem anlatımı olarak Abraham'ın İsak'a ilişkin kurban uygulamasında, önce kesme ve sonra kutsal odun üzerinde yakma düşüncesi haliyle bunu görüyoruz) geleneğini uygulayan ateş tapımcısı topluluklar bakımından bu kavram, **"Aleve verilecek olan oğul"** anlamında kullanılmış olabilirdi.

En azından kendi döneminde Enlil'in: ***"Yediğiniz yiyeceği Ateş yesin, İçtiğiniz suyu Ateş içsin!"*** diyerek toplulukları, kendi tükettikleri bu kurbanlarını denetim altına alınmış bir kutsal ateş'e yönlendirmeye çalıştığını görüyoruz. Musevilikte, ilk oğul kurbanı yerine geçirilen Fısıh-Pesah bayramının kuzu-oğlak kurbanlarının mutlaka ateşte kızartılarak yenilmesi, artan kısımlarının ise ateşte yakılması kuralı, ateş tapımcısı topluluklar bakımından bu ilk oğulun 'alev-ateş'le olan bağlarını da gösteriyor olmalıdır zaten: *"(Fısıh kurbanını) çiğ veya haşlanmış olarak değil, başı, bacakları, bağırsakları ve işkembesiyle birlikte kızartarak yiyeceksiniz."* (Eski Ahit)

Bu durumda, Ateş kültü erken tapınım toplumları geleneği üzerinden gelen sonraki nesillerin kendilerini, “Şam’ın, Nar’ın, Od’un oğulları” (Dumu, Maru) biçiminde ateş’le bağıntılı olarak tanımlamış olmaları; üzerlerine Nur inen olmaları kadar, normal bir şey olamaz.

Alev-Ateş kült tapımcısı toplum birimler arasında, ‘ateş’e çocuk ve insan kurban etme ediminden uzaklaşabilme çabası içinde, ‘Nar’ gibi bazı meyve türlerinin, Lale, Kırmızı Gül sembollerinin, hatta acı biber’in bile, ateş anlamıyla, ateş’in yerine geçmek üzere kullanılmaya başlanmış olduğunu düşündüren anlayış ve uygulamalar bulunmaktadır. Çöldeki azap gezilerinden birinde ‘sönmeyen çalı, meşe ateşi’ haliyle karşılaştığı Tanrı’sı, Musa’ya bir ‘Buluşma Çadırı’ hazırlamasını söyleyip, bu ‘Gezgin Tapınak’ı ve görevli giysilerini en ince ayrıntılarına kadar tarif ettiğinde, bez işlemelerde Nar motiflerinin kullanılmasını da özel olarak emretmeyi herhalde bu nedenle unutmamıştı:

“Kaftanın kenarını çepeçevre lacivert, mor, kırmızı iplikten nar motifleriyle beze, aralarına altın çıngıraklar tak. Eteğin ucu bir altın çıngırak, bir nar, bir altın çıngırak, bir nar olmak üzere çepeçevre kaplanacak.” (Eski Ahit)

Eski Ahit’te, daha sonra Adem ve Havva’nın ‘ilk oğlu’ olan Kain kavramı, ters okunup yazılan Enki yani Kenan kavramıyla bağıntılı oluşmuşa benzemektedir. Bu, İslam’ın Kabil’i idi. Kara renk, bu tanrı ile eşitleniyordu ve aynı zamanda Enki=Kenan, ‘Dünya=Kara=Yeryüzü’ tanrısı anlamında ele alınıyordu ama bu, genel Yeryüzü’nden daha dar bir anlamda Edn, Dünya, Tarım Toprakları haliyle şekillenmiş olmalıydı.

İslam’ın Kıble’si Kara Kabe de, bu Kara Kabil’in tapınma alanı geleneğine bağlı olarak ortaya çıkmış olmalıdır. Muhtemelen erkek Kabil’in, kadın biçimini biz, Dummuzi’nin öbür

yüzünün “ama uşumgal anna”, (Göğ’ün Ejder Anası) biçimindeki bir İnanna tarifi de kullanılmasında olduğu gibi, tanrıça Cybel, Kybel, Sibel, vb. olarak da tanıyacağız. Bir topluluğun gözüne erkek haliyle görünen Tanrı, erken dönemlerden itibaren, ittifakdaş öteki topluluğun gözünde dişi kimliğiyle işlev görüyordu. Enlil’in, Enki’nin, Nanna’nın vb. ittifakdaş öteki topluluk bakımından görünümu tanrıça Ninlil ile tanrıça Ninki ve dişi haliyle Nanna, İnanna olmalıydı.

Bu tür nedenlerle, eski tabletlerde ‘Enki Toprağı’ olarak seslendirildiği düşünülen kavramda, ses bağlantısını günümüze taşımayan bir ‘Sümer toprağı’nı okumak ve bulmak yerine, Eski Ahit’in Şinnar olarak okuyup yazmış olması muhtemel, **Şammar**’ını, **Şam**’ını, **Sammara** ve **Samiriyye**’sini veya Museviliğin ünlü ‘Kenan toprakları’nı aramak ve bulmak çok daha gerçekçi olacaktır. Bu yaklaşım bizi, Türkiye’de yaşayan deyimler olarak eziyet seven ve eziyet edilen ‘Şamar oğlanı’na, ‘Somun Ekmeği’ne, ‘Şom ağızlı’ya, Şam, Şam’danlık ve ‘Şam baba’ya da kolayca taşımaktadır. Bu tür bağların kurulmasının gündelik değerlerimizin kaynaklarının anlaşılmasında büyük önem taşıyacağı açıktır.

‘Şammaru’ veya ‘Semmavi’ kavramları,erken dönemlerden itibaren ‘Ateş-ışık-meşale-çıra-Şamdan’ ve ‘Gök’ kavramı ile bağıntılı idi. Örneğin ‘Şam+ Maru=Şam Oğlu=Ateş oğlu’ ; ‘Sam+maru’ ise ‘Gök oğlu’ gibi anlamlarda kullanılıyor olmalıydı. Bu kültler, hem ortak bir ön kaynağa dayanıyorlardı ve hem de karşılıklı ilişki içinde sentez toplumlar haliyle ilerlerken, farklılıkları arasında da sentezleşme gerçekleşiyor, anlamlar birbirine ulanıyor veya biri ötekine baskın çıkıyordu.

Ateş ve Gök kültü’nün, kutsal yiyeceklerde, etin kebab ve çiğ hallerine denk düşmesi gibi; renk ayrımında da, Kırmızı-Altın ve Mavi-Lacivert’e denk düşebildiğini hesap etmek gere-

kir. Siyah, Beyaz ve Yeşil'in yanı sıra bu renklere de, erken tapınak boyamaları ve kutsal desenlerde, özellikle seçilmiş renkler olarak rastlıyoruz.

Eski tabletlerde, 'Sem' (Zerre, Numune) kavramının 'Tohum' anlamıyla da bulunduğuna ve **'tohumun toprakta yeşermesi'** ifadesiyle 'Sümer ülkesinin', Ki Engi,'Kenan toprakları'nın ortaya çıkışının anlatılmak istendiğine değinelim. "Sümer"ce de Numun'un karşılığı Akad dilinde 'Zerrum' olarak veriliyordu ve bu aynı zamanda "selef, döl, rahimden düşen" anlamına geliyordu.

Eski Ahit'teki 'Yaratılış'ın başlangıç bölümündeki , 'Tohum-çekirdek' ve 'Ürün-meyve' kavramlarının belirgin bir soyutlama haliyle kullanılması, 'tohum ve ürün' arasındaki eşitlenme eğilimi, bu noktayı bir parça derinleştirerek ele almayı gerektiriyor: Musa'nın tanrısı, *"bütün rahimlerin ilk ürünü-meyvesi bana aittir"* dediği zaman 'ilk çocuk' ile meyve, sebze, tahıl ürünlerini ve onun turfan'dalarını eşitlemiş oluyordu zaten. Böylece, Eski Ahit veya Kuran'ın tanrılarının Adem ve Havva'ya yemelerini yasakladıkları 'meyve'nin, mutlaka elma, incir, hurma, üzüm gibi bir meyve olduğundan yola çıkan ilahiyatçı veya tanrıtanımaz kesimlerin sabit fikirlerinden uzaklaşma gereği de ortaya çıkmış olur. Hıristiyanlığın 'bebek İsa' ayininin sadece bir üzüntü anlatımı olması ve bebek-çocuk kurban sunumunun bu dindeki merkezi etkisi hesaba katılarak, bu 'meyve'nin, İsa'ya kutsal kişilerle oradan konuşma olanağı tanıyan, Azize Meryem'in kutsal 'rahminin bir ürün'ü olabileceğini de hatırlatmalıydı.

Musevilik gibi, Hıristiyan anlatımlarda da,'Yaratılış'ın Su ve Ateş'ten itibaren başlatılması gibi, 'Gök'lerden de başlatılmasının nedeni, bu ön toplulukların Anu=Ateş, Güneş=Gök ortak kültünden gelmelerine bağlı olmuş görünüyor. Hıristiyan İncil'leri farklı ön toplum birim kaynaklarına sahipti ve bu bakımdan da

oradaki anlatımlarda farklı ön toplulukların değişik 'yaratılış' tarihçesine dayanan bölümler bulunur. Ortak 'tek metin' çıkarma yönündeki bütün çaba ve düzenlemelere karşın da, eski farklı değerler, İncil'lerde yine de varlıklarını korumuşlardır.

Hıristiyanlığın, geçmişte, sadece İsa'yı değil, bütün **Hıristiyan topluluğununu** 'Göksel,Tanrısal oğul' olarak ele alması gerçeğine ilişkin kalıntılar da böyledir. Hıristiyanizm, sadece İsa'yı değil, kendi topluluğunun tamamını "tanrısal evlat, tanrısal' olarak kabul etme eski ayrımını sürdürüyordu:

*"Tanrı'nın Ruhu'yla yönetilenlerin **hepsi** Tanrı'nın oğullarıdır."* (Romalılar)

*"Çünkü Mesih İsa'ya iman ettiğiniz için **hepiniz** Tanrı'nın oğullarısınız."* (Galatyalılar)

"Tanrı'nın Söz'ü İsa, der ki; 'Ne mutlu barışı sağlayanlara, çünkü onlara Tanrı'nın oğulları denecek.'..." (Matta)

Doğal olarak buradaki '**Tanrı oğulluğu**' sadece İsacı toplulukların bütünüyle sınırlıydı. Aynı temel nedenle, Eski Ahit'çi Musevi topluluğu da, kendilerini '**İbnullah**' kavramıyla niteliyorlar ve bu tanımla da, herhangi bir başka varlığı değil, doğrudan doğruya ve sadece kendilerini kast ediyorlarlardı. Böylece, karşılaştırmalı dinsel ifadelerde, bu ayrım, 'Tanrı oğulları' ile 'Adem oğulları'; Gabriel oğulları ve Yusuf Oğulları; İnsanoğlu ile Şeytan-Melek gibi bir hal alıyordu. '**Göksel olan İnsan**' ile '**Yersel olan İnsan**' ayrımı, anlaşılacağı gibi, hayali varlıklara ait değil, gerçek insan topluluklarına aitti ve onların, Mezopotamya'daki Yer-Toprak tapımcısı olan kısmı ile Gök-Ateş tapımcısı olan kısmına ilişkin kullanılan erken belirleme tarzlarından birisine, 'Yer topluluğu ve Gök topluluğu' eski ayrımına dayanıyordu.

V. BÖLÜM

"Gök'teki tapınağın,
yani Tanıklık Çadırı'nın,
Tanrı ile Buluşma Çadırı'nın
açıldığını gördüm."
(İncil)

Başlangıçta iki farklı topluluk çekirdeği etrafında örülmeye başlanan Akkado-sammaru dinlerinin bu elemanter özelliği, onun gelişme çizgisini, kutsal kavram ve kurumlarını inceleme çalışmasında, bilim dünyasına bir şans da sunmuş oluyordu. Çünkü bu din'ler adım adım ve elle tutulacak kadar gerçek toplumsal kurumlarla örülmeye başlanan bir ittifak ilişkisinin anlatımı olarak şekillenmeye başlıyordu.

Bilim dünyamız, böyle bir olanağı, ne yazık ki, gerektiği gibi kullanamamıştı. Erken dönemde çekirdek haliyle karşılaştığımız **'Tatlı Su'**, **'Tuzlu Su'** biçimindeki kutsal kavramların; 'Arınmış Su' ve 'Ateşle kutsama' türündeki uygulamaların kaynakları ve bunların ne anlama gelebileceği pek araştırılmamıştı. 'Hurafe' etiketi basan bir aleti eline almış olan uzmanlarımız için yapılacak iş, süpermarket reyonunda mallara fiyat yapıştıran bir görevlinin işinden daha kolay olmalıydı. Eski ilahileri incelemeye yönelmiş olan uzmanlarımız bakımından ise, erken dini ilahi metinleri, uzun bir tarihsel süreçte dönüşmüş, anlam kaybına uğramış haldeki metinlere bağlı olan Eski Ahit'te ula-

şılan yorumlar temel alınarak 'okunmuş'tu. Ama böyle bir 'okuma' türünden elde edilecek 'anlama'nın, eski tabletlerde söylenenlere değil; söylenmiş olduğu 'varsayılan' düşüncelere dayanacağı çok açıktır. Bu alanda yapılmış incelemeler birçok önemli noktanın açığa çıkarılmasına hizmet etmiş olmakla birlikte, tablet ifadelerini nerede ise, baş aşağı çeviren hatalı bir metota dayandıkları için; erken dinsel ilahileri sonraki dinlerin yorum çerçevesi içinde kalarak ele aldıkları için, onların 'sonuç'larına bu nedenlerle fazla itibar edemiyoruz.

Erken dönemde, Akado-sammaru toplulukları arasında oluşan basit ittifak yapısı, onların görece uygarlık yolunda hızla ilerlemeleriyle sonuçlanmıştı. Canlı insan kurbanını öngören farklı türdeki 'Tufan'ların ve ölü yamyamlığı biçimindeki eski kurumların bir bölümü, daha o zamandan gelişmekte olan hayvan-bitki totem inancı üzerinden, farklı tanrılara farklı hayvan kurban ve bitkiler sunmak veya 'ölü namına yemek törenleri' düzenlemek gibi ritüeller yoluyla aşılmaya çalışılmış görünüyor. Burada 'ölü ruhuna sunulan' veya yas yemek törenleri yoluyla, ölü bedeni vermemeye karşılık bir 'bedel' ödenmiş oluyordu. Bu yemek'ler ölü beden'le eşitlendiği için, her toplum birim, kendi tarihindeki iç yamyamlığın özelliğine veya onu aşıp aşmamasına bağlı olan farklı davranış refleksleri geliştiriyordu. Bir cenaze töreninde yaşmağı başından fırlatıp atmak, yaka-bağırını parçalamak, saçını başını dağıtmak doğal insani refleksler değildir; sonradan edinilmiş, kazanılmış tavırlardır. Bu bakımdan 'ölü yemekleri', ya sadece iligili 'ölü yakınları' tarafından tüketiliyor; veya 'ölü yakınları' oruça başlayarak, bu yemeklerden sadece taziyeye gelenlere sunuyorlardı. Ya 'ölü yakınları' yemek hazırlıyor ve sunucu oluyordu veya 'başkaları' ölü evi'ne yiyecek, içecek taşıyordu, vb.

Ölü bedenlerle böylesine düzenli ve etkili bir bağlantı kurmuş eski toplumda, 2000 yıl kadar önce, inanışa göre, İsa,

temsil ettiği özel bir topluluk anlamıyla 'İnsanlık'ın 'günah'larının yani yükümlerinin karşılığında 'kurban' olarak varlığını adamıştı ve aslında o,sadece bu nedenle tanrılaşmıştı.

Bu durumda 4000 yıl kadar önceki erken toplum birimlerin ilk tanrısal varlıklarının, iki yanın ittifak şölenlerinin yamyam kazanlarının Tuzlu Su'larında haşlanıp çorba yapılan veya çarmıh üzerine gerilip kutsal ateş'te yakılarak ruhu Gök'e gönderilen veya tabut'a, çuval'a konarak Dicle ve Fırat'a atılan, 'kanlı-canlı' gerçek yöneticilerden başkası olup olmadığını hesap etmek zorundayız.

Gerçekten de 'Tanrı'yı sembolize eden "3 demet" kamışsaz veya tahıl sapları, ilk 'tanrılar'ın temsil ettikleri toplum birimler namına, onların 'günah'larının kefareti olarak, yakılması sırasındaki sembolik ateş'le iligili olmalıydı. Burada, topluluk namına yakılan ve pişirilenler, "**Ruhu Gök'lere yükselen**" din adamları olmalıydı. Bizim somut Nasıralı İsa'mız, çarmıhta kanı akacak, vücudunun bazı parçaları koparılacak şekildeki bir ölümle karşılaşmış ise de, sonraki Hıristiyanizmin yakma uygulamaları; Abraham'ın, kestikten sonra İsak'ı yakmayı da amaçlayan 'ilk oğul sunusu' anlatımı, Musevi Fısıh'ında kurbanın mutlaka kızartılarak hazırlanması kuralı, eski kurban sunumunda Ateş kült toplumlarındaki hazırlık biçimi tercihini ve ateş kullanımının onlardaki önemini açıklar.

İnsan toplumu, kendi namına kurban ettiği hayvan'a veya kendi olarak sunduğu bitkiye, canının gerçek kurtarıcısı olarak nasıl şükran duyguları beslemiş ve onlara tapınmış ise, kendini topluluk namına kurban eden kutsal şahıslarına da aynı duyguyla 'kurtarıcısı' olarak sahip çıkmış olmalıydı. Bu anlamda farklı sembolik İsa'lar, gerçek anlamda ilgili topluluk üyelerinin canlarının da gerçekten 'kurtarıcı'larıdı. Hitit anlatımlarında, kıralların öldüklerinde, ölerek Tanrılaştığı düşünü-

lüyordu. Bu davranış tanrı haline gelmek ile ölmek edimi arasında, en azından bu toplum biriminlerin tanrı, kurtarıcı, kavrayışında şekillenmiş olan eski bağlantıların temellerine açıklık getirmektedir. Öldürülülen tanrıların kanı, eti veya özel olarak yürek, ciğer gibi organları yoluyla 'insan'ın 'yaratıldığı'nı yazan erken ilahiler ile "İsa'nın tanrısal kurbanlığı" konusunu en temel dinsel tema olarak kullanmaya devam eden şimdiki Hıristiyanizm, bu şekildeki bir Tanrısallaşma kavramının gelişmesinin tarihsel arka planına işaret etmiş olurlar.

Museviliğin en önemli kutsal aracı olan 'Mukaddes Sanduka','Kutsal Tabut' Museviliğin, kendi erken tanrılarının böyle bir 'şehadet'inin kanıtı idi. Bu Sanduka, 'buluşma çadırı'nın 'en kutsal yer'inde muhafaza ediliyor, herhangi bir ters iddiaya karşı bu Şehadet'e şahitlik etsin diye, büyük bir hassasiyetle korunuyordu. İslam'ın Kuran'ı, bu Kutsal Sanduka'nın içinde, kendi temsilcisini kurban olarak sunmak yoluyla hükümranlığını meşrulaştırdığını düşünen bir topluluğun, şehit edilen Tanrı'dan arta kalan ve kanıt olsun diye de saklanan artıklar (kemik, kalp, giysi, kanının içildiği tas, sürhi vb. olmalıdır) bulunduğunu, pek berrak ve doğru olmasa da, aşağıdaki şekilde vermekteydi:

"Ve (Nebileri) Peygamberleri onlara şöyle söyledi: 'Bakın, (Tanrının) meşru hükümranlığının, bir işareti olarak size, içinde Rabbiniz tarafından bahşedilmiş .... bir iç huzuru mirasının bulunduğu, meleklerce taşınan, (bir tâbût, sandık, sanduka, kalp) bağışlanacaktır. ..' dedi." (Bakara 248)

Musevi tanrısı ile eşitlenmiş bu Kutsal Sanduka, 'Buluşma Çadırı' ile birlikte, bu Çadırı'nın en önemli parçası olarak, Musa'nın dini görevlilerince, iki yanından özel sırıklara geçirilmiş bir vaziyette, muhtemelen dört kutsal görevlinin omuzunda, çölden çöle dolaştırılıyordu. Kuran'da bu 'tabut'u taşıyanların 'Melek'ler olduğu söylenirse de, bu Melek'ler, Malik'ler,

Eski Ahit'te basbayağı etten kemikten dini görevlilerdi. Kendilerine 'tanrı evlatları', İbn'ullah diyen Musevilerin bu kavramını Kuran, Melek, Malik olarak terennüm etmiş olmalıydı. Bu Kutsal Sanduka, daha sonra içine, Tanrının Musa'ya dağda verip yazdığı bazı taş levhalar konulmuş olarak, Kudüs tapınağında 'En Kutsal Yer'de saklanacaktı.

Sanduka'nın çöllerde taşınması işlemi omuzlarda tabut taşımaya benzer bir ritüeldi. "Mısır'dan Çıkış" anlatımında bu Sanduka'yı, buhurdanlıklar, ateş dumanları arasında çöllerde dolaştırılıyor olarak hissederiz. Tanrılar bakımından farklı toplumlarda bu, **Tahterevan**, **Kızak** veya **Tekerlekli kağnı** gibi araçlarla veya omuzlarda taşınıyordu. Fırınların 'Ekmek Tekne'sine benzer bir **tabut**, **sandık**, **küp** gibi farklı biçimleri bulunuyor olmalıydı. Kurban edilmiş Tanrının etinin, kanının, kemik kalıntılarının taşındığı bu somut araç biçimleri, daha sonra, herhalde, '**Gök Teknesi**', '**Yer Kayığı**' vb. kavramları halini alarak ilerlemiş ve tek bir su zerresinin bulunmadığı çöllerde, Nuh'a kurtarıcılık eden Gemi'ye dönüşmüş olmalıydı. Tufan sırasında da, Kuran'da neredeyse 'kazanlı gemi' özelliğiyle, denizlerde, taşkın sular üzerinde dalgalanıp duracaktı zaten.

Bütün bu anlatımlarda sözü edilen 'deniz'lerin Atlantik veya Pasifik okyanusu, Ak ve Kara deniz anlamındaki deniz'ler olmadığını anlamak için çok beklememiz gerekmiyor. Bu 'Deniz'in, Efes'in, Apsu'nun, örneği Kudüs tapınağının önüne on iki boğa heykeli üzerine oturtulan ve kutsal bronzdan özel olarak yapılmış olağanüstü ölçüleriyle yaklaşık 44 000 litre su aldığı yazılan bir 'havuz' olduğunu anladığımızda, Nuh'un 'gemi'si veya 'kayık'ının bayrak direkleri de, uzak ufuklarda değil, Kudüs tapınağının **kutsal avlusunda** belirmeye başlamış olur. Çünkü, eski geleneklere bağlı olarak Musevi ataları, içine kurbanlar atılıp kaynatılan işte bu 'havuz'a somut olarak 'Deniz' adını veriyorlardı.

'Summer uzmanlarımız', bu 'kayık ve/ya gemi'lerde sadece Tanrıları dolaştırmakla kalmazlar, hatta, eski dini ve ticari tablet kayıtlarından yola çıkarak, tek bir su damlası bulunmayan çöl şehirlerine liman'lar, iskeleler kurdurur, oraları adeta 'gemi' filolarıyla doldururlar!

Gerçekten de, akado-sammaru ilahilerinin uzmanlarımız tarafından çözümlenen varyantlarına bakılırsa, M.Ö 4. binli yıllarda, 'Akkad ve Sümer' topraklarında, kafamızı nereye çevirsek, 'gemi', 'kayık', 'tekne' göreceğiz gibi bir sanıya bile kapılabiliriz. O kadar ki, bütün bu alt yapı, kutsal Nuh'umuzun Tanrı emri üzere yaptığı üç katlı Gemi'sine bile geniş geldiğinden olsa gerek, 'uzay yaratıkları' safsatalarını pazarlayan kalpazanlar tarafından 'Uzay Gemileri'ne konukluk edecek şekilde kullanıma sokulur...

Orada, Uruk'un İnanna'sı, Gök Gemisi'ne atlayınca soluğunu Eridu'da alıp, oraya demir atabilirdi. Enlil'in 'Yer'i Gök'ten, Gök'ü de Yer'den' ayırdığı gün, bir de bakarız ki, Enki üzüntüyle bindiği 'gemi'sinin rotasını ne Gök'e, ne de Yer'e, dosdoğru 'Yeraltı'na çevirir; kutsal rüzgar'lar da bu kayığın bütün yelkenlerini doldurunca, göz açıp kapamaya fırsat olmadan, Enki yeraltı'na ulaşırdı!

Eski tablet kayıtlarının uzmanlarca okunan varyantlarına bakılırsa, Enlil, kendi topluluğunun genç kızı Ninlil'e aşık olunca, emireri, gönlünden geçeni bilen elçisi yoluyla bu kızcağızı davet emek için bula bula yine bir 'kayık' bulmuştu, üstelik bu kayık'ta genç kızın bir de ırzına geçmişti.

O da yetmez: Aynı işi Enki anlatımlarında da görürüz. Bilgeliğiyle ünlü bu tanrı da, kendi topluluğunun genç kızı Ninki ile, yine bir 'kayık' içinde çiftleşme yolunu seçmişti. Fakat burada iyi olan bir yan varsa, o da, hiç olmazsa genç kız Ninki, galiba bu işte biraz gönüllüydü!

Bay Kramer, Enlil'in, Ninlil'e, bir 'kayıkta tecavüz etmiş' olduğundan nerede ise emindir ve yazdıklarındaki kesinliğe bakılırsa, bir mahkeme kurulsa buna şahitlik bile edebilirdi. Fakat o, bu çiftleşme'lerin ('ırza geçmenin'!) neden mutlaka durmadan 'kayık'ta gerçekleşmiş olabileceği ile hiç ilgilenmemiştir; hatta dikkatini bile çekmiş olduğunu söylemek çok zor.

Kayık hikayelerimiz orada da bitmez: Ürdün nehrinde vücudunun her yanına değen su vaftizinden sonra ve Gök'e çekilmeden önceki son hafta'da, İsa'nın azap serüvenleri esnasında, bir 'kayık' yolculuğuna daha rastlarız. İsa'mız da kayığa binmişti, bindiği kayık da deniz veya gölde, dalga ve fırtınalara tutulmuştu. Enki'nin kayığı'nın başına gelenler neredeyse onun başına da gelecekti!

İslami inançta da,Kıyamet Günü,İmamın Kayığı'nda kendine yer kapan kurtulur! Değilse, bir sonraki Eminönü vapurunu bekleyenin kaderini paylaşmaktan başka çaremiz yok.

Bütün bu anlatımlar, tanıdığımız Muhammed'den ve İsa'dan 4-5 bin yıl önceki öncül farklı kurban tanrıların, tanrıçaların, İsag'ların, İşaggu'ların, Nesih ve Mesih'lerin, kutsal kazanlarda, kutsal fırınların 'ekmek tekneleri'nde, çarmıh'larda, küplerde, çuvallarda, Dicle ve Fırat sallarında kurban edilme ritüellerini tasvir eden eski ilahilerin, oldukça sönük ve bozulmuş tekrarından başka bir şeye dayanmıyordu.

Eski Tekke'lerde başı beklenen ve 'bir tutam tuz' atmakla içindeki 'çorba'ya ortak olunan kutsal kazan ile, nehirlere salınan sal ile, toprağa gömülen tabut ile, kutsal fırınların Ekmek Teknesi, Hamur Teknesi ile, Kutsal Kudüs tapınağı'nın iki sütununun önündeki özel '**meydan**'a, '**kutsal avlu**'ya oturtulmuş ve alt kısmı alevle kaynatılan kutsal 'Deniz'le; Enki'nin iki omzundan akan iki 'nehir'le ilgiliydi. Bu nedenle de, günümüzde

bile, 'suların ısınması' bir kavganın, savaş'ın; Bektaşiliğin Yeniçerilerinin 'kazan kaldırması' da başkaldırı'nın ifadesi olan deyimler olarak kullanılıyordu.

Kazan'ın, Havuz'un, Deniz'in, Ekmek Teknesi'nin, Kutsal Tabut'un eski toplumun ittifak ritüel araçlarından başka bir şey olmadığı açıktı. Bu bakımdan da en erken dönemlerin tanrılarının kurban edilme türünü temsil eden ve kurban edilme araçları olan tabut, çarmıh, kazan; Kutsal Çadır veya onun yerleşik biçimi olan Tapınaklarla da eşitlenerek kullanılmış olmalıydı. Bu durumda da, Nuh'un gemisi, hem üç katlı ve hem de çatısı ve bacası mutlaka olması gereken bir 'gemi' halini alıveriyordu. Böylece Enlil ve Enki'nin de, Ninlil ve Ninki'yle bilinen kayık'ta değil, Kutsal Çadır'da veya tapınakda çiftleştikleri açığa çıkıyordu! Bu zaten Tapınaklarda Tanrı ile Tanrıça'nın kutsal çiftleşme ritüelleri haliyle tanıyoruz.

Öte yandan bu Gemi veya Kayık deyiminin eşitlendiği bir başka araç da, kutsal emanetlerin veya şahısların bindiği kızak, tahterevan türü olmalıydı. Kutsal Yokediş'i ele aldığımızda bunların ayrıntılarını göreceğiz.

Kutsal şahısların el-eteği, eti veya sakalına dokunup öpülürse; abdest'in artığı olan pis sular içilirse 'şifa' bulunacağı,sevap'a girileceği gibi düşünme güdülerinin hepsinin gerisinde, eski toplumda, kutsal şahısların 'etini yeme ve kanını içme' gerçek ritüel edimleri bulunur. Onların giysi biçimleri ('keten giyenler') ve giysi renkleri (mavi, kırmızı, yeşil, ak) veya sakal-bıyık bırakmaları veya bırakmamaları birer ünvan tanımları olarak önemliydi. Yıkanmadan arta kalan pis atık sular, onların sembolik pişirilmeleri veya nehire atılmaları ile ilgiliydi. Bu pis atık suları gelişigüzel yerlere boşaltmak günahsa,eski toplum çevre korumacısı olduğu için değildi. Ayinsel amaçlı kullanılmış veya kullanılacak bu sular öylesine önem-

lidir ki, İslam'da abdest suyunun, güneşte bile olsa, ısıtılamamış doğal su olması gerekir. Kullanılacak suya ilişkin bu kural, İslami geleneğin öncüllerinin kurbanlarını 'nehire, denize atma' uygulamasının ip uçlarını verirken, az sonra ateşte yakıp kül edecekleri ölülerini, mutlaka bir Kazan'da su 'kaynatarak' yıkama geleneğin öncüllerinin Cehennem'deki zebani başları olduğunu açığa verir. Böylece, cenazesinin, özel olarak 'soğuk su ile' yuğulmasını vasiyet eden şairin sözlerinin erken anlamı da bütün heybetiyle ortaya çıkar.

Eski toplumda bütün bu kutsal yamyamlık törenleri,giderek, dini metinlerin farklı dönemlere ait ifadeleriyle söylersek, Su Taşkını-Tufan, Veba Salgını, Gökten başa taş düşmesi, Dünya'da Toprağın yarılıp çukur açılmasına neden olan depremler, Gök'ten Tuz ve Kükürt yağması, Yangın'lar, Çekirge ve Akrep istilası veya Yaban Arı'sı saldırıları vb. haliyle tanıtılıp yaşanıyordu.

Başlangıçta övülen kutsal yamyamlık edimleri ve onun araçları, giderek insan kurban törenlerinden uzaklaşama süreci içinde, eski toplumda, karşılıklı olarak, bu araçların güçlü bir şekilde kötülenmesine yol açmış görülüyor: Eski toplu yamyamlık edimlerinin, giderek 'Su Taşkını, Veba, Deprem, Fırtına, Salgın Hastalık' halinde, doğasal olayların isimleriyle anılmaya başlanmış olması buna bağlı olmuş olmalıydı. Sanki onlar 'doğa olayları' imiş gibi aktarılsalar da, oradaki deprem veya salgın hastalıklar, fırtına veya su taşkınları; başlaması, devam etme süresi ve son bulma anı bakımından tam olarak bir ritüelin takvimsel değerlerine göre gerçekleşirler. Diyelim ki, üçüncü günün akşamı 'Veba Salgını' aniden kesilir veya 7. günün akşamı ortada artık tek bir at sineği bile kalmaz vb.

Bu dönemlerde eski toplumun çocuk-yetişkin bireylerine saldıran 'Akrep, Arı, Çekirge, Aslan' haliyle 'hayvan'lar, bir bö-

lüm dini görevlinin veya bazı toplum birimlerin tanımı olmalıydı. Harran'ın Arı Kovanı tipi evleri ile tablet ve dini metinlerin 'arı' veya 'eşek arı'ları arasında herhalde bir bağlantı bulunuyor olmalıydı. Musa'nın tanrısı da bu yüzden, Firavun'un çocuk-yetişkin kurban verme ritüel dönemi bitince, doğal olarak, Mısır'da 'tek bir çekirge' bırakmıyordu. Bu 'mucize'nin sırrı, Musa'nın tanrısının büyüklüğünde değil, bu yamyamlık töreninin artık bitmiş olmasında gizliydi!

Eski toplumda, Kutsal şahıslar, nedensiz yere Weberci 'otorite'ler haline dönüşmüş değillerdi. Onlar bütün bir toplum birim üyelerinin 'günahı' yani kurban edilme yükümlerini yerine getirmek üzere onların temsilcisi olarak kendilerini kurban verdikleri; diğerleri namına kendileri hadım edildikleri, günah üstlenici hale geldikleri için ve ölçüde önem kazanmışlardı. En eski tabletlerde tanrıların 'insan'dan önce, bir çok çeşit 'hadım' türünü yaratarak işe başlama davranışları, yansımasını Hıristiyan veya Bektaşi Baba'larının ve din görevlilerinin 'evlilik yasakları'nda bulur.

Pazar ayini için sabah vakti Vatikan meydanına koşsun koşmasın, bütün Hıristiyanlar adına orada Papa, "İsa'nın sembolik etini yeme" ve "İsa'nın sembolik kanını içme" ritüelini bizzat yerine getirdiği zaman, dini kastın, bir tarihsel dönemde, yamyamlık edimini yavaş yavaş toplumun elinden alıp, kendi üstüne çoktan geçirmiş olduğu da anlatılmış olur. Bu bakımdan, bir dinsel toplulukta, ruhani kast ve hiyerarşi ne kadar gelişkin bir düzeyi temsil eder ise, o dinsel topluluğun sıradan üyelerinin fiili özgürlük alanı da o denli genişlemiş oluyordu; buna karşılık orada ruhani kast ne denli zayıf kalmış ve kalması da öngörülmüş ise,o dinsel topluluğun bireyi de Tanrısal alanda, o denli çok doğrudan fiili yükümlülük altında bunalacaktı. Demek ki, buradaki ruhani kast, temsil ettiği topluluğun 'günah' ve 'kutsal yükümleri'nin fiili üstlenicisi olarak,

öteki bireylerin görece özgürlüğü bakımından, tarihte, önemli bir rol oynamıştı; böylece oluşan otoriteyi, yükümleriyle birlikte yetkileri de elinden alınmışlara karşı sonradan kullanmak üzere!

İslami topluluk mensubu bir kişinin, doğrudan kendisinin her gün 5 vakit abdest alma, namaz kılma, oruç, zekat ve kurban sunum yükümleri, bu dinde ruhani kastın zayıf özellikte olmasına bağlıydı. Çünkü onun bu yükümlerini üstlenecek bir ruhani yapı oluşmamıştı. Bu durum aynı zamanda Kuran'a tek tek bağlanmış İslami bireyin inancının günümüzdeki dinsel merkezler yoluyla kolaylıkla kontrol edilemez, yönlendirilemez ve reforme edilemez özelliğinin bir yönünü açıklamış olur.

Musa dönemi Museviliği ise, kendi topluluğunu bir bütün olarak, Tanrı'nın kendine **köle, kul, kül** kıldığı 'İlk Doğan Evlat'lar kategorisi olarak örgütlemişti. Hepsi doğrudan doğruya tanrıya hizmetle yükümlü ruhani bir kast olarak örgütlendiği için de, ana rahmine düştüğü andan itibaren 'tanrı kölesi' olacağı belli olan kendi bireyine, tanrısal yasalarda çizilmiş olanın dışında herhangi bir özgürlük veremezdi zaten. Bu yüzden de, bir yanıyla Musevi geleneklerine bağlanan İsa'mızın tragediası,o daha ana karnında iken başlamış olur; o, ilk müjde'lerini de, kutsal genel kadın Meryem'in tanrıya adanmış rahmi içindeyken yaymaya başlayabilir.

Ateş tapım kültüne dayalı bazı ön Hıristiyanizm topluluklar, totem hayvan-bitki inancına tam olarak geçememelerine bağlı olarak, yetişkin insan-çocuk yamyamlığı geleneğini sürdürmek gibi bir durumla karşı karşıya kalmışlardı. Şimdiki hiristiyanizm, kurban sunma bütün yükümünü kendi varlığında toparlamış olan bebek ve yetişkin insan-tanrı Nesih-Mesih noktasına zorlukla ulaşabilmişti. Bu topluluklar, Nasıralı İsa'nın et'i yerine '**ekmek**'i, kan'ı yerine '**şarap**'ı geçirerek,

sembolizm yoluyla, insan-tanrı yamyamlığı uygulamasını aşmaya çalışmış iseler de, yine de Hıristiyanizm içindeki yamyamlık geleneği, kutsal bir davranış tarzı olarak, Nasıra'lı İsa'dan çok sonralara kadar devam etmişe benzemektedir.

Burada totem ayrışması sırasında, aslan, kartal, akbaba, kurt, köpek, çakal, hatta 'arı-çekirge' gibi sembolleri üstlenmiş olanların erken dönemin kurban-insan yiyicisi topluluklarına denk düştüğünü vurgulamak gerekli. Onlar, bitki-hayvan totem ayrışmasına geçildiğinde,önceki yamyam özelliklerini 'kurban sunucular' olarak değil, 'kurban alıcılar' olarak, yırtıcı-yiyici hayvanlar sembolleri yoluyla muhafaza edebilmiş görünüyorlar. Bu totemleri günümüzde de kullanan dinsel (ve giderek etnik) topluluklarda, adeta genetik yapıya işlemiş olarak, '**kurban alan**' eski özellik kalıntılarını bulabiliriz. Aslan veya Akbaba sembolünü kullanan bir toplumun görece doğrudan torunları ile, eskiden kendini koyun veya kuzu ile eşitlemiş bir topluluğun görece doğrudan torunları arasında, bugünkü ortalama toplumsal davranış refleksleri bakımından bir ayniyet bulamayız. Çift başlı kartal bayrağını dalgalandıran Alman veya Arnavutlara özgü 'ulusal değerler'in, '**kurban sunucu**'lardan temel farklılıklar göstereceği açıktır. Bu husus, insan kurban yiyiciliği yönüyle Bektaşiliğin Arnavutlar arasındaki etkinliğini açıklama sırasında da işimize yarayabilir.

Fakat artık burada duralım ve 6 bin yıl kadar önceki merkezi Mezopotamya'mıza geri dönelim: Akado-sammaru toplulukları bu arada, nüfus olarak çoğalıyor; insan kurbanını da önleyen bir çözüm olarak totem hayvan-bitkiler temelinde ayrıştırılmış topluluklar yeniden ve yeniden, içlerinde ve karşılıklı olarak düzenleniyor olmalıydılar. Günümüzde 'Beşi Birlik' olarak da yaşayan deyimin kaynağı olan 'Beş Kutsal Yerleşim', daha çok Ateş kült toplulukları arasındaki bir ittifak haliyle oluşturulmuş olmalıydı.

Eğer, MÖ. 4. ve 3. binli yıllarda,örneğin kartal, aslan, boğa ve koyun totemi ile temsil edilen 4 farklı toplum birim, kendi aralarında bir ittifak kurmuşlar ve bu durumu ifade etmek üzere, kutsal amblemlerini, ittifak içinde yer alan her farklı toplum birimi ifade eden bu hayvan totemlerin görüntülerinin iç içe geçtiği desen halindeki 'melez' bir yaratık çizimine tapınmaya başlamışlarsa, onların bu davranışlarında, şimdiki AB bayrağında üye ülkeleri, 'yıldız' sembolü ile ifade eden Batı dünyasının modern davranışından fazla olarak hangi 'hayali öğe' bulunabilir?

Akkado-sammaru tarihinde, başlangıçta '**Tatlı Su**'-'**Deniz**' gibi kavramlarla da ifade edilen iki temel toplum birim, bir yandan 'dinsel' alandaki dönüşümlerini sürdürüyorlarken, öte yandan da, eski yapılarına hayvansal, bitkisel ve yıldızsal özellikler de katmaya başlamış görünüyorlar. Önceki bütün gelişmeleri tarihsel dönemleri bakımından tanımadan, ulaşılmış herhangi bir noktadan yola çıkarak, Akado-sammaru dinsel kavrayışını 'anthropomorphique épithète'ler veya 'kozmolojik tasarım'lar yoluyla açıklamanın, en sıradan sansasyonel sınırlar dışına çıkamayacağı çok açıktır.

Araştırmalarında temel toplumsal birimi (bunun "ana-baba ve -nedense- mutlaka çocuk gerektiren bir 'aile çekirdeği' olduğu" biçimindeki eski iddialar artık gerilerde kalmış olmalıdır) çıkış noktası olarak ele alamayan bir insanbilim ekolü nasıl başarılı olamayacak ise, üç kutsal dinin başlangıçtaki temel kurumlarını tanımlamak yerine, bu dinlerin ulaştığı son yorum düzeyinden yola çıkarak 'açıklama' geliştirebileceğini sanan bir din bilimciliği de başarılı olamaz. Dinin kaynaklarına yönelik çalışmaların artık neredeyse son bulması, bir rastlantı olmayan bu başarısız sonuçların yığılmasından da ötürüdür zaten.

Sadece, ilkel matematik işlemlerini,ilkel çizimleri, ilkel çanak-çömleği, ilkel barınma ve ilkel giyinme araçlarını değil, kendi 'din'lerinin 'ilkel' başlangıç kurumlarını da, o sıralarda kendi var oluş kaygısı dışına çıkamayacak olan ve amacı yalnızca verili gerçek sosyal sorunları çözmek olan aynı gerçek insan topluluğu yaratıyordu. Tarihe ve eski dinlere karşı sağlam bir yaklaşım oluşturabilmek bakımından bu nokta ne denli yinelense az!

Bu topluluklar, kaba bir ağaçla yapılan basit bir saban'ın keşfini insanın ay'a ayak basmış olduğu an kadar önemli bir olay kabul ediyor; ilk sulama arklarının kullanımını, şimdi bilgisayar düzeneğiyle sera sulamak derecesinde önemli bir teknik gelişme olarak görüyor olmalıydılar. Atasal görenekler uyarınca, törenlerde aralarından sundukları bir insan-tanrı kurban yerine, bu zorunluluğu bir hayvan sunu ile aşmış olabilmeyi, 21. yüzyılda idam uygulamasını sürdüren modern dünyadan çok daha ileride bir adım haliyle algılıyor olmalıydılar. Ve eğer onlar böyle düşünmüşlerse, "**Yer'den Gök'e kadar**" da haklıydılar.

Bu toplulukların yarattıkları dinsel görüşler veya kutsiyet kavramları, içerisinde yaşadıkları toplumsal seviyeye tamamen uygun, o dönemi en yalın haliyle yansıtan bir özellik taşıyordu. Arkeolojik bulguların ortaya koyduğu gerçeklere göre,Akado-sammaru topluluklarının ilk saban'ları, ilk kutsal sunakları, ilk tapınakları, ilk evleri, ilk çizim-yazı desenleri, maddi ve düşünsel yönden onların verili andaki yaşam ve kavrayış düzeylerinin doğrudan yansıtıcısıydılar.

Bugünkü anlamlarıyla 'Yer' ve 'Gök'ün yaratılma neden ve biçimleriyle uğraştıkları, buna uygun bir de kozmoloji geliştirdikleri varsayılan 'ilk Sumer düşünürleri', zamanımızın okurunu, büyük düş kırıklığına uğratacaktır. Çünkü onlar, anlatım-

larında 'Yer ve Gök'ün yaratılışı veya ayrıştırılması ile ilgili cümlelerini bile daha bitirmeden, derhal çakmak taşının önemine, sabanın büyülü gücüne, kazmanın yaratıcılığına, kerpiç kalıbının yapıcılığına, koyun ve keçinin vazgeçilmez nimetlerine,saban çeken öküzün gücüne, ağıllara, tahıl depolarına, su kanallarının bereket taşıyıcılığına, kısacası, o dönemin en yaşamsal gerçek sorunlarına dönerler.

Modern çağımızın uzmanları, 'Yer ve Gök'ün nasıl, hangi madde veya minerallerden yapıldığının anlatıldığını sandığı erken 'Summer tabletleri'nden boş yere, öteki 'kozmik', 'astronomik', 'jeolojik' açıklamaları bekleye dursunlar!

Erken dönem Akado-sammaru toplulukları "Gök'ü Yer'den, Yer'i Gök'ten ayıran" Enlil'in sayesinde edindikleri yeni ittifak düzeni ortamına da bağlı olan tarımsal bereketin büyülü gücüyle, buğday, arpa ve mercimek ve fasulyeyle, kazma ve çapayla, su kanallarıyla, ağılları dolduran öküz, inek, koyun ve keçilerle, Eridu dalyanının balıklarıyla, gerçek hayati sorunlarla ilgilenmeyi sürdürürler.

Çünkü, erken ilahi tabletlerinin Gök ve Yer kavramları , ne 'kozmik Yer-Gök'ü anlatıyordu, ne de şimdi anlaşılan anlamıyla 'Yer ve Gök'ü!

Bu kavramlar, başlangıçta sadece, gerçek iki Mezopotamya toplumunu ifade eden, Akado-sammaru topluluklarının eski tanım biçimleriydi.

VI. BÖLÜM

İsa şunu söyledi:
"Gök'te ve Yeryüzü'nde
bütün yetki bana verildi."
(İncil)

Erken ilahi ve yazıtların kullandığı '**Gökyüzü**' ve '**Yeryüzü**' kavramları, başlangıçta, çok somut olarak, bugünkü Irak ve çevresindeki bölgeyi anlatıyor; bu tanımlar ile, varlıkları kazılarla ortaya çıkarılmış olan erken 'Sümer-Akad' yerleşim merkezleri kast ediliyordu. Oradaki 'Gökyüzü' toplulukları,tıpkı 'Yeryüzü' toplulukları gibi, elle tutulacak kadar gerçek olan Uruk, Nippur, Kiş, Agade, Ur, Girsu, Bad-tibira, Zabalam, Adab, Kişiga, Aksak gibi yerleşimlerdeki toplum birimlerden oluşuyordu. Uzmanlarımız eski ilahilerin 'Gökyüzü' ve 'Yeryüzü' kavramlarını, sonraki dinsel süreç içinde ulaşılan haliyle, günümüzde anlaşılan içerikleriyle ele aldıkları için, böylece ortaya, 'Sümerli düşünürlerin kurgulanmış 'kozmonogia' teorileri ortaya çıkmıştı.

"İnanna'nın Ölüler Diyarına İnişi" başlığı ile çözümlenen bir ilahi, İnanna'nın Ölüler Diyarı'na (bunu 'Yeraltı diyarı' olarak, daha sonra, belki, Assur-Yezidi bölgesinde buluyor olacağız) gitmek için terk ettiği 'Gökyüzü' ve 'Yeryüzü'nün, coğrafi olarak nereler olduğunu oldukça somut olarak anlatmaktaydı.

Bu ilahi önce, '**Gökyüzü**' ve '**Yeryüzü**' kavramı aracılığıyla bir genelleme yaparak işe başlamaktaydı:

Hanımım (İnanna)
Gökyüzü'nü terk etti,
Yeryüzü'nü terk etti,
İndi Ölüler Diyarı'na.

İnanna Gökyüzü'nü terk etti,
Yeryüzü'nü terk etti,
İndi Ölüler Diyarı'na.

Efendilik haklarını terk etti,
Hanımlık haklarını terk etti,
İndi Ölüler Diyarı'na.

İlahimiz, bu öngirişten hemen sonra, bu tür şarkıların tekrar içinde somutlama özelliğine bağlı kalarak, İnanna'nın 'terk ettiği Gökyüzü' ve 'terk ettiği Yeryüzü'nü yerleşimler olarak anlatıyordu. **Anlatıcı** toplum birimimiz, 'Yeryüzü' ve 'Gökyüzü' kapsamında ele aldığı bu tapınaklar ile bu tapınakların bulunduğu yerleşimleri şu şekilde sıralamaya başlıyordu:

E-Anna'yı Uruk'ta bıraktı,
İndi Ölüler Diyarı'na.

E-Muşkaiamma'yı Badtibira'da bıraktı,
İndi Ölüler Diyarı'na.

Giguna'yı Zabalam'da bıraktı,
İndi Ölüler Diyarı'na.

E-Şarra'yı Adab'da bıraktı,
İndi Ölüler Diyarı'na.

Baratuşgarra'yı Nippur'da bıraktı,
İndi Ölüler Diyarı'na.

Hursagkalamma'yı Kiş'te bıraktı,
İndi Ölüler Diyarı'na.

E-Ulmaş'ı Agade'de bıraktı,
İndi Ölüler Diyarı'na."

(Kramer, Sümer Mitolojisi, s. 159-160)

Burada, Uruk, Bad-tibira (Pantibibla?), Kiş, Nippur gibi 'Sümer Kıraliyet Listesi'nden de tanıdığımız en eski yerleşimler arasında yer alan bu şehirlerden hangisinin '**Yeryüzü**'nü temsil ettiğini veya hangisinin '**Gökyüzü**'nün bir parçası olarak ele alındığını tam olarak bilemiyoruz. Fakat bu noktada yine de bazı fikirlere sahibiz. Örneğin, Kiş yerleşiminin kıralı Enmebaragassi'nin oğlu Agga'nın, Gılgameş'in kıral olduğu Erek(Uruk)'a doğru yola çıkışını anlatan bir ilahi, Uruk'taki E-Anna'nın, Anna Evi'nin, Anna Tapınağın "**Gök'ten inen tapınak**" olduğunu açıkca söylüyordu. Tanrıça İnanna da, Enki'nin Eridu'sunda kutsal kural ve makamları '**Gök Gemisi**'ne yükleyerek doğruca Uruk'a taşıyordu. Nippur'a ilişkin tanımlamalarda da, onun 'Yer ve Gök'ün birliğini temsil eden şehir, yüce Anu'nun (Ateş-Nur, Işık, Güneş Tanrı) şehri olduğu açıklanıyordu.

Bu dönemdeki yerleşimlerde daha o zamandan birden fazla tapınak bulunduğunu biliyoruz. İnanna hem 'Yeryüzü', nem de 'Gökyüzü' tapınaklarında, Ninhurşag, Mah, Ninlil, Ninmah, İştar, Nintu, Nintur, Ninlil, Aruru, Ninisinna, Ninmug, Nidaba, Nanşe, Anat, Shapesh, Aşherat, Aştarte, Aştarot, Demeter, Cybele, Kybele, Semele, Kore,Persephone, Attis,Baba, Eve, Lilit, Mylitta, Letto, Hera, Herat, Hepat, Athena, Geştinanna Artemis, Selene, Hecate, Diana, Artemis gibi farklı isimler altında temsil ediliyordu.

Genel bir kavramı-tanımı somutlaştırarak ele alma yönte-

minin kullanıldığı bir başka İnanna ilahisinde de, eski toplumun 'Yer-Gök' yerleşimlerinin nereler olduğunu ortaya konulmuştu. İnanna, bu ilahide, Enlil Baba'nın, 'Yer'i ve 'Gök'ü kendisine verdiğini açıklayarak işe başlamakta; sonra da bu 'Yer-Gök'ün, hangi yerleşimlerdeki hangi tapınakları içerdiğini somut olarak tek tek açıklamaktaydı:

"Gök'ü bana verdi Babam,
Yer'i bana verdi o.

Uruk'ta E-anna(tapınağı) benimdir,
Benimdir Zabalam'da Gigunna(tapınağı)
Nippur'da Dur-anki (tapınağı) benimdir,
Benimdir Ur'da E-Dilmuna (tapınağı)
Girsu'da E-Damkug (tapmağı) benimdir,
Benimdir Adap'da E-Sarra (tapınağı)
Kiş'te Kursagkalamma (tapınağı) benimdir,
Benimdir Kişiga'da Amaskuga (tapınağı)
Aksak'ta Anzagar (tapınağı) benimdir,
Benimdir Umma'da İbgal (tapınağı)
Akad'da Uimas (tapınağı) benimdir."

Akado-sammaru ilahilerinin 'Yer' ve 'Gök' kavrayışı, tasarlanmış bir kozmonogia'yı değil, çok somut olarak, 'Sümer-Akkad' topraklarını, bu topraklardaki Tapınak'ları, bu toprak ve tapınaklara sahip somut toplulukları anlatmaktaydı. Bu tapınaklar yani Tanrı Ev'leri, oralarda tapılan tanrının özelliğine bağlı olarak '**Gök Dağı**', '**Yer Dağı**' olarak da tanımlanıyordu.

Örneğin, Enlil ve onun tapınağı ve genel olarak E-Kur'lar (Ülkenin Ev'leri), aynı zamanda '**Kutsal Dağ**, **Ulu Dağ**, **Koca Dağ**' olarak da niteleniyordu:

"Ulu Dağ, Koca Dağ Enlil olmaksızın...
"Nippur-baba'nın, 'koca dağ'ın oturduğu kutsal alan,

Bolluk kürsüsü, ..yükselen E-kur,
Yüksek dağ, arı-saf yer...,
(Onun) pirensi 'koca dağ', Enlil Baba...
Enlil'in evi bolluk dağıdır.."

Tapınak=Dağ biçimli geçişmeyi Eski Ahit ve İncil'lerde de görürüz:

"Birçok halk gelecek, "Haydi, Tanrı'nın Dağı'na, Yakup'un Tanrısı'nın Tapınağı'na çıkalım" diyecekler..." (Yeşaya)

"Her Şeye Egemen RAB Siyon Dağı'nda, Yeruşalim'de krallık edecek...

Siyon Dağı'na, Yaşayan Tanrı'nın kenti olan Göksel Yeruşalim (Siyon, Sion, Beyt-ül Mukaddes, Kadeş, Kudüs Jerusalem..)'e ....yaklaştınız." (İbraniler; 2. Krallar)

Burada hem göçebe topluluğun 'Tanrı ile buluşma çadırı', hem de inşa edilmiş Kudüs tapınağı '**dağ**' olarak da niteleniyordu. Eski Ahit'te Musa'nın tanrısı adını gizlemeye çok özen gösterip, kendini "Abraham'ın, İsak'ın tanrısı" gibi soyut bir tanıtma yolunu seçerse de, bazen da Musa'ya "**Dağlar Tanrısı**" olduğunu açıklamaktan çekinmemişti.

Eğer Musa, kendi zamanında, erken dönem tapınaklarına '**dağ**' anlamına da gelen '**Kur**' kelimesinin yanlış yorumuyla 'dağ' denilmesinden hareketle, tanrısına tapınmak için Sina ve Hira dağına çıkması gerektiği sonucuna varmış ise, bu daha çok onun ve onun dönemindeki toplulukların bir algılayış sorunu gibi görünüyor.

Muhtemelen '**Kürt**' isim kaynağında rolü olan eski '**Kur**' kavramını yakından tanıyoruz. Bu sözcükle, coğrafi anlamda basbayağı 'dağ-bayır'lar ve oralarda oturan 'yabani'ler, 'düşman'lar anlatıldığı gibi, doğrudan doğruya, 'ülke, toprak' da anlatılıyordu. Herhangi bir tapınak, eğer özel bir tanrıyla

aidiyeti vurgulanmadan '**E-Kur**' haliyle kullanılıyor ise, Ülke Ev'i, Ülke Tapınağı anlamına geliyordu. Bu tapınaklar bazan, E-Mah, E-Gal, '**Büyük Ev**' olarak da niteleniyordu. Bu durumda, herhalde, tapınakların Dağ anlamlı 'Kur' kelimesiyle eşitlenmesi giderek oluşmuştu. Ayrıca, çöllerde yükselti ifade eden bir tapınağın 'dağ' olarak algılanması da çok mümkün görünüyor.

Eğer Eski Ahit ve Kuran'ın Yaratılış anlatımlarında, Tanrı, bir Kubbe'nin 'Aşağı'sındaki Su'ları, 'Yukarısı'ndaki Su'lardan ayırıyorsa; kendisi 'Arz'a yerleşip, 'aşağı'ya 'Yer', 'Yukarı'ya 'Gök' adı veriyorsa; oturduğu bu Arz'ın, yarattığı 'Kubbe'nin, Dağ anlamıyla eşitlenmiş en erken Tapınak tanımına denk düşüyor olabileceğini anlarız. Çünkü Akado-sammaru anlatımlarında, başlangıçta sadece '**Tatlı su**' ile '**Tuzlu su**' bulunuyor, bunlar da birbiriyle karışmış vaziyette akıyordu. Bu 'su'ların ortasından bir 'Dağ' yükselince de, bu 'Dağ'ın 'yukarısı' Gök, 'aşağısı' Yer oluyor; Deniz'lerle, Tatlı Su'ların sınırı birbirinden ayrılıyordu. Bu anlatım tarzının, kurgu ve kavramları Kuran'da yineleniyordu. Buradaki Dağ kavramı Kuran'ın Kubbesi'ne denk düştüğüne göre, söz konusu olan, ilk Tapınak örmeklerinden birisi olmalıydı.

Dağ'ın tapınak anlamıyla eşitlenmesinde, bilhassa gezgin veya dağ topluluklarında bir tapınma alanı olarak gerçek dağların seçilmiş olması da mümkün görünmektedir. Örneğin Nemrut=Marduk tapınmasında bu böyle olmuşa benziyor.

Bir olay aktarımı sırasında erken tabletlerde, 'Dağ' sözcüğünü görünce, bay Kramer gibi, önümüze derhal bir harita açıp o bölgedeki doğal dağ'ların aranmasının pek uygun olmadığı açıktır. Örneğin Bay Kramer, eski kıral listesini ele alırken şöyle bir bölüm aktarıyor:

"E-anna'da Utu'nun (bu Anu, Samu, Şamaş, Od, Nar, Har

vb.nin karşılığı olarak da kullanılmıştır ve başlangıçta ışık, ateş, gündüz anlamıyla yola çıkmış görünüyor) oğlu Meskiaggaşer ***denize girdi, dağa çıktı.****"*

Bay Kramer bu sözlerin ardından önüne derhal bir harita açarak, o bölgedeki dağlar ve denizleri aramaya başlıyor. Çünkü onun için 'Dağ', bilinen şimdiki anlamıyla dağ, 'Deniz' de bilinen şimdiki anlamıyla denizdi! Daha azı ve fazlası hiç değil! Bay Kramer, böylece harita üzerine eğilip kahramanımızın muhtemel güzergâhını saptamaya başlar!

Oysa Kudüs'ün çift sütunlu tapınağının önündeki olağanüstü büyüklükteki 'tunç havuz'un özel adı da 'Deniz'di. Tapınağa aynı zamanda 'Dağ' da deniliyordu. Bu durumda olay, son derece normal bir ritüel anlatımıydı. Burada Meskiaggaşer bir tapınak ibadeti gerçekleştirmişti. Bu basit ibadet tarzı, Meskiaggaşer'in "**Deniz'e girip Dağ'a çıkması**"na fazlasıyla kâfi geliyordu!

Eğer, eski toplumun kavramlarına,onların eski kullanım değerleri keşfedilerek yaklaşılmaz ise, bay Kramer ve onu eleştirisiz sürdürenler ile benim bu tür yorumlarım arasında ortaya çıktığı gibi, "Dağ'lar ve Deniz'ler kadar fark" ortaya çıkması kaçınılmaz...

Bu bakımdan, dinsel yazının en temel bazı kavramlarındaki içerik kaymalarını,

Gök=Sema=Mavi renk;
Yer=Kara=Toprak=Kara renk;
Taht=Tahterevan=Tabut=Katafalk=Kayık;
Ekmek Teknesi=Gemi=Kayık;
Tapınak=Dağ=Gezgin Çadır;
Tunç Kazan=Havuz=Deniz=Tatlı-Tuzlu Su Okyanusu;
Su taşkını=Tufan;
Enki'nin Tapınağı=Sazlık=Bataklık,

gibi noktalarda hep izlemek zorundayız. O zaman açıkça görülecektir ki, ilahilerin aktardığı olaylar ve olgular, birçok halde, şimdi onlardan anlaşılanlardan 'dağlar kadar' farklıdır.

Örneğin, eski Enlii ilahisinde, eğer Koca Dağ Enlil olmasaydı, neler olamayacağı şöyle açıklanıyordu:

"Irmakların coşkun suları dolup taşmazdı,
Deniz'in balıkları sazlıklara yumurta bırakmaz,
Deniz'den gelişleri düz, 'kuyrukları' uzun olmazdı,
Deniz,cömert hazinesini seve seve üretmezdi,
Gök'ün kuşları engin Yeryüzü'ne yuva kurmazdı,
Gökyüzü'nde yağmur yüklü bulutlar ağızlarını açmaz,
Gökyüzü'de sürüklenen bulutlar nemlerini indirmez,
Bozkır'ın gururu bitkiler ve otlar boy atmaz,
Ovaların gururu bitkiler ve otlar filizlenmezdi.
Tarlalar ve çayırlarda zengin tahıllar yeşermez,
Bahçelerdeki koca 'dağ ağaçları' meyve taşımaz,
Dağ ormanlarında yetişen ağaçlar meyvelerini,
yemişlerini vermezdi."

(Sümerler, s.164; Sümer Mitolojisi, s.14-15)

Eski tablet çözüm ve tercümeleri ciddi sorunlar taşıyor olsa bile, bu halleriyle de görülüyor ki, ilahimizde kullanılan kalıp deyimler, çok sonraki Eski Ahit'in yaratılış anlatımına da temel oluşturuyordu. Örneğin Eski Ahit'te, yaratışı sırasında Tanrı, 5. günde:

"Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın, Yeryüzü'nün üzerinde, Gök'te kuşlar uçuşsun" diye buyurmuş ve *"büyük deniz canavarlarını, sularda kaynaşan bütün canlıları ve uçan varlıkları türlerine göre"* yaratmıştı.

Sonra bunun iyi olduğunu görmüş, *"Verimli olun, çoğalın, denizleri doldurun, Yeryüzü'nde kuşlar çoğalsın"* diyerek onları kutsamıştı.

Daha sonra *"Yeryüzü türlü türlü canlı yaratıklar, evcil ve yabanıl hayvanlar, sürüngenler türetsin"* diye buyurarak *"türlü türlü yabanıl hayvan, evcil hayvan, sürüngen"* yaratmıştı.

Erkek ve dişi İnsan'ı da yarattıktan sonra, *"Verimli olun, çoğalın, Yeryüzünü doldurun ve denetiminize alın; Deniz'deki balıklara, Gök'teki kuşlara, Yeryüzü'nde yaşayan bütün canlılara egemen olun"* diyerek de onları kutsamıştı.

"Yeryüzü'nde tohum veren her otu ve tohumu meyvesinde bulunan her meyve ağacını yiyecek olarak" da onlara vermişti.

Fakat bu İnsan'lar "Bilgelik ağacı"ndan, onun 'ürün'lerinden (Enlil ilahisinde bu, "Dağ ağacı" diye tercüme edilmiş; "Dağ=Tapınak ağacı" haliyle, kullanılmış olmalıydı, çünkü zaten Şeytan da, Adem ve Havva'nın yürek ve kulaklarına, eğer Bilgelik Ağacı'nın 'ürünlerini' yerlerse, Bilge olup 'gözlerinin açılacağı', Tanrı gibi olacakları, Tanrılaşacakları 'vesvesesini' fısıldamıştı) yedikleri için, daha yaratmasının üzerinden gün geçmeden, Tanrı onları azarlamış ve verdiği tüm 'nimet'lere ilişkin önceki kararını değiştirerek:

"Toprak size çalı ve diken verecek;
Yaban otu yiyeceksiniz!"
diye cezalandırmıştı.

Gelgelelim, Tanrı, 'İnsan'ın bu yeni yiyeceği olan '**yaban otu**'nu daha önce yaratmayı unutmuştu. Eski Ahit'te Tanrı, bu sefer işe yeniden başlar; hem "Gök'ün çiyleri" olan 'Yağmur'u ve hem de, 'Yaban Otu'nu, yaratır. İncillerde görürüz ki, aslında Tanrı'nın burada yarattığı 'Gök'ün çiğ'leri ve Eski Ahit'in 'yağmur'u, Kuran'ın 'rahmet'i, doğrudan doğruya, yeni bir ayin türü olarak '**kan ve su serpme vaftiz**' türüne ilişkin olmalıydı. Çünkü bu, *"Habil'in kanından daha üstün bir anlam taşıyan*

serpmelik kan" idi. (İbraniler, 2. Krallar) Gerçekten de, eski ilahilerde Enlil'i, "Dicle'yi **saçılan sularl**a dolduran", 'Getirdiği su, **saçılan su** olan' tanrı haliyle de görürüz. (Tarih Sümerde Başlar, s. 241)

Tanrı, kutsal bir Yokediş türü olan Tufan'da kimleri cezalandıracağını açıklarken de, aynı şekilde, benzer kalıpsal cümleler temelinde hareket eder ve sadece Nuh kavminin 'insan'larını değil, "topraktan yaratılmış hayvanları, gök'te uçan kuşları" da cezalandırmayı kafasına koyar!

Buradaki bütün bu kalıpsal deyimlerin eski içeriği tanınmaz ise, Tanrının, sadece Adem'i değil, bütün bu 'hayvan'ları da neden ille de '**toprak**'tan yaratmış olduğunu anlaşılamaz.

İnsan'ın caniliği yüzünden Tanrının neden 'hayvan'ları ve 'kuşları' cezalandırmaya kalkıştığı da!

Sürüngen ve öteki hayvanların yanı sıra, özel olarak "gök'te uçan kuş" numunelerinin Nuh'un 'gemi'sine, neden alındığını da!

Tanrı, 'İnsan'a yönelik bir ceza edimine bu suçsuz 'hayvan' ve suçsuz 'kuşları' falan hiç karıştırmayabilirdi oysa!

Bunlara, Enlil ilahisindeki 'ırmakların coşkun suları'nın, 'su taşkını', 'kaynak su'ları, "yer'den kaynayan su"lar haliyle farklı Tufan ritüellerini anlattığını ekleyelim.

Erken ilahilerde, Enlil veya Enki'den birisi, "Yer'in ve Gök'ün yöneticisi, sahibi" olarak tanımlandığında, bu ifadelerle, onun artık, Akado-sammaru topluluklarının birleşik yöneticisi olduğu anlatılmış oluyordu. Rotasyonel yönetim bakımından da bu (dinsel dilde, 'çark-ı felek' düzeni) tamamen bir ol-

gu anlatımı idi. Bu temel gelenek uyarınca, geç dönemin etten-kemikten kıralları da, "Sümer ve Akkad'ın kıralı" ünvanını üstlenip sürdüreceklerdi.

Doğal olarak, tanrıların bu egemenlikleri,daha o zamandan gelişmiş bir kast sistemi oluşturan tapınak yönetimleri aracılığıyla, birkaç bin yıl sonra Vatikan, "Gök'lerdeki tanrı"nın egemenliğini 'Yeryüzü'nde nasıl sağlamış ise sağlanıyordu.

VII. BÖLÜM

"Size diyorum ki,hiç ant içmeyin:
Ne Gök üzerine;
çünkü orası Tanrı Tahtı'dır,
Ne Yer üzerine;
çünkü orası O'nun Ayak Taburesi'dir;
Ne de Yeruşaiim üzerine;
çünkü orası Büyük Kral Kenti'dir."
(İncil)

Dinin erken kaynaklarını araştırırken, eski toplumun bir işleyiş düzeni bulunup bulunmadığı basit sorusu, bizi, eski toplumsal kurumlan bütün derinliğiyle keşfetmeye; o kurumların yapılanmalarını en erken biçimler üzerinden tanımaya yöneltir. Eski toplumun gerçek yaşam alanına bir kez girilince de, o toplulukların dini inançları, dinsel kavram ve uygulamaları, gerçek toplumsal ilişki örgüleri olarak dantel gibi şekillenmeye başlayacaklardır.

Akado-sammaru toplulukları, birçok kural, yönetim makamı, yüküm ile hak araç ve kurumları oluşturmadan ve bunlara dayanan ilişkileri giderek sistemleştirmeden görece uygarlık alanına giremezlerdi zaten.

Bu toplulukların erken ilahileri, kutsal kurallar aracılığıyla kendilerini yönetme araçlarını çoktan yapılandırmış oldukları-

nı gösteriyor. Tabletlerde yer alan bu kutsal kural ve yönetim makamlarının, uzmanlarımız tarafından 'Me' sesiyle okunan bir kavramla ifade edildiği epeydir saptamış durumda. Örneğin 'Sümer Tufan ilahisi'nin giriş bölümünde:

"İnsanlar... şehirlerde,yerlerini tanrısal kurallara ('me'lere) göre yapmakla" yükümlendiriliyorlardı.

İnanna, 'Yeraltına inerken':

Yedi tanrısal kuralı yanına koyuyor,
Bütün tanrısal kuralları toplayıp eline alıyor,
Bütün bu kuralları bekleyen ayağına yığıyordu.

Öyle ise bütün bu kural ve yönetim kurumları,o günkü toplumsal düzey bakımından, hangi konularla ilgili idi?

Bunları, kutsal me'lerin derli toplu verilmiş bir hali olarak, İnanna ile Enki (veya bir başka ifade ile Eridu ile Uruk) arasında gerçekleşen yönetim deviri seremonisini anlatan bir ilahide buluyoruz. Bay Kramer, 'kutsal me' olarak sayılan, anlam verip çözümleyebildiği 68 adet kadar tanımlamayı, kitaplarında daha önce yayınlamıştı. Anlamları itibariyle onlar henüz tam bir berraklığa kavuşmamış olsa da,bay Kramer'in çözüm ve yorumlarına göre, bunlar, belki de önem sırasına göre, aşağıdaki gibiydi:

1- En'lik (Bey'lik), 2- Tanrılık, 3- Yüceltilmişlik ve sonsuz (ebedi) taç, 4- Kırallık (Kıraliyet) tahtı, 5- Yüceltilmiş kırallık asası, 6- Kıraliyet alametleri, 7- Yüce kutsal mekân, 8- Çobanlık, 9- Kırallık, 10- Son bulmayan hanımlık, 11- Tanrısal hanımlık (rahibelik makamı), 12- İşib (rahiplik makamı), 13- Lumah (rahiplik makamı), 14- Gutuk (rahiplik makamı), 15- Hakikat, Doğruluk, 16- Ölüler Diyarı'na iniş, 17- Ölüler Diyarı'ndan çıkış, 18- Kurgarra (hadım), 19- Girbadara (hadım), 20- Sagursag (hadım), 21- Savaş sancağı, 22- Tufan ('su baskını'), 23- Silahlar(?), 24- Cinsel ilişki, 25- Fahişelik, 26-

Yasa (?), 27- İftira (?), 28- Sanat, 29- Kült odası, 30- Göğün hizmetkârları, 31- Gusilim (müzik aleti) 32- Müzik, 33- Yaşlılık ,34- Kahramanlık, 35- Kudret, 36- Düşmanlık, 37- Dürüstlük ,38- Kentlerin yok edilmesi, 39- Ağıt, 40- Yüreğin sevinci, 41- Yalan, 42- Metal işleme sanatı, 47- Yazıcılık, 48- Demircilik işi, 49- Dericilik işi, 50- Yapı işi, 51- Sepet işi, 52- Bilgelik 53- Dikkat, 54- Kutsal arınma, 55- Korku, 56- Dehşet ('terör'), 57- ('Alev tutuşturma'), 58- ('Alev söndürme'), 59- Bezginlik ('yorgunluk'), 60- Zafer, 61- Öğüt, 62- Sıkıntılı yürek, 63 - Yargı, 64- Karar, 65- Lili (müzik aleti), 66 - Ub, 67- Mesi (müzik aleti), 68- Ala (müzik aleti).

Bu 'anayasal kurumlar'ın o sırada 100 kadar olduğu anlaşılıyor. Me'lerin çözümlenmesinde ve dolayısıyla içeriklerinin açıklığa kavuşturulmasında önemli sorunlar varlığını sürdürmeye devam ediyor ama, genel yapılarına bakarak, bunların, eski toplumun **yetki ve yönetim makamlarının**; ayrıştırılmış ödevleriyle dini şahsiyetlerin; 'ayin','bayram' veya 'kıyamet' haliyle tanıyacağımız ritüellerinin ve ritüel araçlarının tanımları olduğunu yine de saptayabiliyoruz.

Yönetim kural ve makamları arasında yer alan 'Kutsal fahişelik' sistemi, o toplumlarda 4000 yıldan daha uzun bir dönem boyunca geçerli olmuş ise, böyle bir kurumu var eden gerekçeleri, Sayın M. İ. Çığ'ın yaptığı gibi basitçe, "Dumuzi'nin İnanna'ya aşkı" ile vb. açıklamamak gerekecek. Eski toplum, kendi kadın ve erkeklerini kutsal fahişe kadın ve erkekler olarak tapınaklara adamış ise; kendi aidi kadınları, hiç olmazsa ömürleri boyunca bir kez, bu kutsal alanlarda yabancı erkeklerle cinsel birleşmeye şevketmiş ise, Kutsal erkek-kadın fahişelik kurumuna ve buna bağlı olarak şekillenmiş bir dizi 'kutsal fahişe kadın' (doğuracağı çocuğu kocasına vermeyen anlamındaki 'kısır' fahişe veya evlenme hakkı hiç bulunmayan kutsal fahişe gibi..) kategorilerini yaratmış ise, bu uy-

gulamanın toplumsal nedenleri vardı. Tanrılar 'yaratma odaları'nda bir çok kategoride hadım ve erkeksi kadın, cinsiyetsiz varlık yaratıyorsa, bu tutumlar da nedensiz değildi. Çünkü kadın ve erkek kutsal fahişelik kurumu,bu topluluklarda, giderek karşılıklı olarak kurulan evlilik ilişkileri düzeninin tam merkezine oturmuştu ve bu nedenle o toplumlar, erkek ve kadın kutsal fahişeliğini biçimlendirmiş, benimsemiş ve binlerce yıl boyunca da, farklı anlam ve biçimler halinde uygulamıştı.

Kutsal kurallar arasında bulunan '**Ateş Yakıcılık**' ve '**Ateş Söndürücülük**' şeklinde ifade edilen iki 'kutsal kurum'un bulunması da bize şimdi garip veya manasız görünebilir. Fakat, sağ elimizle kavradığımız yaşça büyük birinin sağ elinin üstünün tam ortasına dudaklarımızı yapıştırdıktan sonra, öptüğümüz bu yeri alnımızın tam ortasına götürüp değirmek şeklindeki 'saygı' gösterimizin de 'garip' olmadığını söyleyemeyiz. En azından, böyle bir saygı tarzı kullanmayan toplulukların gözünde, bunun, üstelik 'son derece ilkel' görüneceği de açıktır. Bu bakımdan, o dönemin kavrayış tarzına bağlı olarak, Hitit ve eski Yunan anlatımlarında hep karşılaştığımız 'rüzgar', 'şimşek' veya 'fırtına' tanrılarının bu özellikleri, doğasal fırtına veya şimşek anlamıyla tanımlanmaya başlanmadan önce, erken dönemde, bu tanrıların gerçek ateş ile, gerçek kıvılcım taşı ile, gerçek ateşin yakılması ve söndürülmesi yetkileriyle ilgili olmaları gerektiğini düşünerek konuya çözümlemeler geliştirebilmeliyiz. Çünkü Şimşek Tanrılarının veya öteki görünümleriyle gözleri çakmak çakmak ve ağızlarından ateş saçan Ejderha tanımlamalarının, daima 'ateş, şimşek, fırtına' ile ilgili olmaları, başlangıçta, hiçbir şekilde doğasal olaylarla doğrudan ilgili olmamalıydı.

Kutsal Me'ler arasında, başlı başına bir ritüel kurumu olarak 'Tufan'ın da bulunduğunu görüyoruz. Eski ve yeni dinsel

metinlerde bu, bazen 'Su Taşkını', bazan da 'Yangın', 'Yer depremi', 'Kara Kış', hatta 'Veba Salgını' olarak vb. yer alır. Demek ki, eski toplumun farklı kült alanlarında değişik şekilde uyguladığı Tufan'ları da, onun kendini yönetiyorken başvurduğu, düzenli aralıklarla uyguladığı, takvimsel değere sahip ritüellerinden birisi idi ve genel kurallar olan Me'ler arasında yer alıyor ve uygulanıyordu. Doğal olarak da, eski toplumun oluşturduğu bir kurum olarak, hiçbir şekilde doğasal felaketlerle,Dicle ve Fırat su taşkınlarıyla doğrudan ilgili değildi.Bu Tufan, tıpkı 'kırallık', 'tanrılık', 'çobanlık', 'Bakır veya taş işleme sanatkarlığı', 'Rahiplik', 'Kutsal Fahişelik' gibi toplumu örgütleyip yöneten genel kurum-makamlarla birlikte, onların arasında, onlar gibi kendisine düzenli olarak başvurulan kurumsal bir yamyamlık ayiniydi.

Bir ritüel olarak Tufan, Akado-sammaru toplumlarının yaşamına, hiçbir şekilde Fırat ve Dicle'nin doğal selleri veya antik bir tsunami olarak girmemiştir. Bu tür yorumlar, gerçekçi görünümlü Aydınlanmacılığın sığ toplumbilimciliğine aitti.

Eski tanrıların "suda boğarak öldürme" merakları nedensiz değilse de, ilahilerin erken dönem Tufan'ları sadece 'su taşkını' biçimiyle ortaya çıkmazlar. Erken tabletlerde sadece bir tek Tufan'dan değil, çok sık olarak gerçekleşen '**su taşkınları**'ndan bahsediliyor olduğuna dikkat edilseydi, karşımızda duran olgunun, belirlenmiş kesin tarihlerde düzenli olarak kendisine başvurulup uygulanan, kurallara bağlı olarak gerçekleşen ve saptanmış bir takvim uyarınca da son bulan, insan kurban törenleriyle,toplu yamyamlık ritüelleri olduğu, belki, çok daha önce saptanabilirdi. Sayın M. İ. Çığ gibi, 'Tufan'ı, Fırat-Dicle su taşkınları anılarında, Karadeniz tsunamilerinde, Ortaasya çölleşmesinde arıyor olanlar, eski toplum gerçeğinden, okuduklarını sandıkları tabletlerden, maalesef, hayli uzaktadırlar.

'Ateş yakıcılık ve söndürücülük', 'yeraltına iniş ve çıkış' gibi kutsal kurallar ,eski toplumda, tıpkı 'ağırlık ve uzunluk ölçü birimleri' gibi son derece gerçek, fonksiyonel değeri olan reel kurumlardı. Bunlar, uygulanışı titizlikle gözetilen; zamanının gelmesi, mevsim, ay, gün, saati bakımından 'tespih gibi' çekilen; kurallarına büyük sadakat gösterilen; günümüzün 'anayasal' kurum ve kurallarının eşdeğerleriydi.

Modern toplumlar, Anayasal kurumlarını veya Anayasalarını durmaksızın içerik ve biçim değişikliklerine tabi tutabildiklerine göre, eski toplum da, kendi kurumlarını, değişim halindeki algılayış ve uygulama tarzları bakımından, dönüştürüyor,o biçimiyle ortadan kaldırıyor ve tıpkı günümüzde olduğu gibi yeni biçimler halinde var ediyordu.

VIII. BÖLÜM

"Yeryüzü'ndeki İnsan'ın önünde
beni inkâr edeni,
ben de Gökier'deki Babam'ın
önünde inkâr edeceğim."
(İncil)

Erken dönemlerin 'Çark-ı felek' devresel egemenlik düzeni, bir çeşit rotasyonel yönetim tarzına dayanmaktaydı. Bunları, kutsal kurallar arasında '**Devr-i daim düzeni**' veya birbirini tamamlayan '**Yeraltına İniş**' ve '**Yeraltından Çıkış**' ritüelleri olarak da buluyoruz. Bunlar iki veya daha çok toplum birim arasında, başlangıçta farklı tür Tufan'lar, daha sonra da farklı tür 'müsabaka'lar, 'kura çekimi' veya 'talih kuşu' türü oyunlarla dönemsel yönetim egemeninin, kişi veya topluluk olarak, belirlendiği ittifak törenleri idi.

Kutsal (yaşam-ölüm) Yiyeceği ve Kutsal (yaşam-ölüm) içeceği'nin bu törenlerin merkezinde duruyor olduğunu, şimdiki Musevi, Hiristiyan ayin ve söylemleri bile göstermektedir zaten.

Erken halini Yaz-Kış, Bahar-Güz biçiminde 6 aylık devresel egemenlik değişmesi olarak gördüğümüz bu ittifak törenlerinde, doğal olarak, Yönetim makam ve araçları, ya barışçıl tarzda veya 'silahla el değiştiriyor'du. Enlil de zaten,

"Gök'ü ayarlamak için Yaz (mevsimini),

İskele'de (Tapınak girişinde) suyun taşması'nı önlemek için Kış (mevsimini)" yaratıp düzenlemeyi aklına koymuştu. (Tarih Sümerde Başlar, s. 241)

'Sümer kıraliyet listesi'nde, yönetimin el değiştirmesinin '**silahla yenilerek**' veya sadece '**yenilerek**' gerçekleşmiş olduğu biçimindeki ifadeleri hassasiyetle kaydeden eski toplumun bu itinasının temelinde, bize ulaşan 'devlet yapısal farkları' temelinin de izah edilmiş olduğu fark edilememişti. '**Yenilgi**' sözcüğünün sadece 'silahlı savaş'la ilgili olabileceği gibi sabit bir düşünce, tabletlerin içeriğini görmeyi engellemiştir. Aynı kavram, her türlü 'karşılaşma', müsabaka ve hatta şans oyunlarına bağlı olarak da kullanılıyordu oysa. Dolayısıyla da, modern dönemin farklı toplumlarının yapılanmasında, spor'un, kura çekiminin, talih kuşu'nun yeri saptanamıyor; düello, kura çekimi veya 'karşılaşma'-müsabaka türü kurumların eski 'devlet' yapılarıyla tarihte nasıl bir ilişki içinde bulunduğu keşfedilemiyordu. Enlil'in kırallarının neden '**koşu şampiyonları**' olarak ilan edildiği; başka bazı kıralların, neden '**adı anılmış kıral**', 'karabaşlılar arasından seçilmiş kıral' olarak nitelendiği pek dikkat çekmemişti. Bazılarının neden daha 'ana rahmindeyken kıral' olarak nitelendikleri de! Bırakalım Bizans dönemini, günümüzde bile,eğitim kurumu okulların bazılarının neden gimnasium adı taşıdıkları da!

Bay Kramer tarafından 'Sumer Filozofları'na yarattırılan ve kurgusal olduğu düşünülen 'Kutsal yönetim makam ve araçları' eski toplumun en gerçek yapı tanımından başka hiçbir şey değildi. Öyle ki, Tef, Davul ve Zurna çalıcılık hala Yezidiliğe içindeki bir toplum birime); kuyumculuk, bakırcılık, taş işlemecilik, daha çok Ermeni veya Suryani topluluklara has

'meslek'ler olarak, oradan üstlenilmiş olarak günümüze ulaşırlar. Mardin şarap yapımcılığı, en az 5 bin yıllık bu gelenek, özel ata-dede mesleği haliyle, Me'ler haliyle şekillenmiş bu tür eski kurumlar ve onların topluluklara dağıtılma biçimine bağlı olarak, günümüze ulaşmış olmalıydı.

Eski yönetim makamlarının, mesleki gurupların ve o dönemdeki toplumu yönetmek için gerekli (ve yeterli) kurumların el değiştirmesini anlatan bir İnanna-Enki ilahisi, oradaki Devri-daim düzeninin, yemin töreni ve katılımcı şahitliğinin nasıl gerçekleşebiliyor olduğunu çok somut olarak aktarmaktadır.

Barışçıl bir yetki devrinin anlatımı olarak bu ilahide İnanna, Uruk temsilcisi olarak Eridu'ya gelmekte, orada kusursuz bir 'protokol'le karşılanmakta, o sırada kutsal me'lerin bulunduğu Eridu'daki merkezi kıraliyet makamının temsilcisi Enki, İnanna ile bu şölende karşılıklı oturmaktaydı.

Günümüzde iki cumhurbaşkanının kadeh kaldırarak gerçekleştireceği bir devir teslim imza töreni, 6000 yıl kadar önce Enki'nin tam 14 kez (7+7) kadehini kaldırarak, her kadeh kaldırmada da, tabletlerin okunur kısımlarına göre, 3 ile daha fazla sayıda kutsal me'yi İnanna'ya 'verdiğini' ilan etmesi biçiminde uygulanmaktaydı. Anlaşılıyor ki, bu dönemde 'Gök' ve 'Yer' toplulukları 7 alt birim halinde örgütlenmiş durumdaydı ve kaldırılan her ayrı kadeh içki, toplamı 14'ü bulan bu toplulukları temsil ediyordu.

İnanna, Enki'nin her kadeh kaldırışı ve teslimat söylevinden sonra,ona 'alıyorum, aldım onları' biçiminde doğrulayıcı bir karşılık vermekteydi. Daha sonra, Enki'nin 'veriyorum, verdim'; İnanna'nın ise 'alıyorum, aldım' dediği bu kutsal me'ler Gök Gemisi'ne yüklenmekte ve İnanna Gök Gemisi ile Uruk'a doğru yola çıkmaktaydı.

Bundan sonra Eridu ve Eridu'ya bağlı (kutsal kitaplarda, 'topraktan yaratılmış insan ve topraktan yaratılmış sürüngen ve hayvanlar' olarak tanıdığımız) 7 farklı toplum birim tarafından, İnanna'ya karşı sembolik bir 'direniş' örgütlenmekte; İnanna ve Gök Gemisi'nin, günümüzde gelin götürmeye gelen 'oğlan tarafı'nın yolunun sembolik kesimi gibi, yolu kesilmeye çalışılmaktaydı. Bu durumda anlarız ki, bu topluluklar arasındaki ilk ilişkiler döneminde, aralarında gerçek savaşlar yasanmış; bu savaşlar, 'sembolik direniş' örgütleme biçimleriyle giderek aşılmaya çalışılmıştı. Günümüzde el sıkışmanın, tarihteki kavga ediminin kalıntısı olması gibi; barış için önce sembolik bir kavga gerekmesi gibi...

Sembolik 'yol kesiminin' her seferinde 'tatlıya bağlanma'sı ile İnanna Uruk'a doğru yoluna devam ederken, bu kez Eridu'ya döneriz. Eridu'da tanrı Enki, Kutsal yasaların her birinin tek tek İnanna ve onun aracılığıyla Uruk'a verildiğini yüksek sesle dile getirir. Bu bir çeşit, tek taraflı olarak, kutsal yasaların artık Eridu'da bulunmadığını, bütünüyle Uruk'lulara devir edildiğini herkese ilan etme replikleridir:

"Sordu Enki (İsummud'a):
-Anu rahibinin kürsüsü,
Rahip kıralın kürsüsü,
Büyük yüce taç,
Kıraiiyet tahtı nerede?

İsummud dedi ki:
-Kıralım (Enki) verdi,
onların hepsini kızına"

İlahimiz, bunun peşinden hemen bizi Uruk'a taşır. İnanna, artık hiçbiri Eridu'da kalmamış olan kutsal Me'leri Uruk'a ulaştırmış durumdadır. Bu kez devir-teslim işlemi Uruk'un içinde gerçekleşecektir: İnanna teslim alıp getirdiği Kutsal Me'leri, tüm Uruk'lulara tek tek, muhtemelen göstererek, açıklayacak;

bütün Uruklular her seferinde, 'aldık,kabul ettik onları' biçiminde onay repliklerini yineleyeceklerdir:

"... İnanna dedi ki (onlara):
-Siyah Giysi'yi getirdim,
Cazibeyi,
Kadınlık sanatlarını,
Tigis davulunu,
Lilis def-darbukasını
Ub ve Meze'yi getirdim (Uruk'a).

Dediler ki (Uruk'lular İnanna'ya)
-Aldık, kabul ettik onları."

Kutsal Me'lerin neredeyse kelime kelime 4 kez tekrarını içeren bu devir teslim ritüelinin son aşamasında, bu kez de Uruk'lular, 'alıp kabul ettikleri' Kutsal Me'leri yeniden tek tek sayacak ve onları teslim aldıklarını onaylayacaklardır:

"Getirdln sen (İnanna)
Getirdin sen,
Çatı ustalığını,
Kazancılığı?
Yontuculuğu,
Maden ustalığını,
Bakır işlemeciliğini,
Yapım ustalığını,
Kamış kullanımını."

Bu ilahide dikkatimizi çeken ve Akkado-sammaru Kutsal Me'lerini çözümlemede bize yardımcı olacak bir nokta, Kutsal Me'lerin, gurup halinde, toparlanarak anlatılmış olmasıdır. Bu durumda, anlamı açıkça çözülebilen bir veya iki tanım, anlamı çözülemeyen, fakat konusal bütünlüğü tamamlayan öteki kural-makam'ların neler olabileceğini gösteren bir işaret olarak değerlendirilebilir.

Ritüelin karşılıklı 'yemek ve içmek' bölümünden sonra,35 satırlık bir okunamaz bölümün ardından, kadehini eline alan Enki'nin, seremonik konuşmasını yaptığı bölümün ortalarındaki bir ana geliyoruz:

"Yetkim adına,
Kutsal Abzu adına,
Hiçbir engel tanımadan,
Veriyorum kızım kutsal İnanna'ya
Yüceltilmiş rahiplik makamını,
Kutsal tahteravanı,
Soyluluğu,
Taç taşıyıcısını,
Yönetici tahtını.."

İnanna dedi ki:
"Alıyorum onları."

Kaldırdı kadehini Enki bir daha:
"Yetkim adına,
Kutsal Abzu adına,
Veriyorum kızım İnanna'ya,
Kahramanlığı,
Gücü,
Şiddeti,
Doğruluğu,
Şehir yağmacılığını,
Ağıtları,
Mutluluk şarkılarını."

İnanna dedi ki:
"Alıyorum onları"

Kaldırdı kadehini Enki bir daha:
"Yetkim adına,

Kutsal alanım, Tapınağım namına,
Veriyorum kızım kutsal İnanna'ya
İtaatkârlığı,
Aldatmayı,
İsyanı,
Göçebelik'i,
Yerleşik yaşam'ı."

İnanna dedi ki:
"Alıyorum onları."

Kaldırdı kadehini Enki bir daha:
"Yetkim adına,
Benim kutsal alanım namına,
Veriyorum kızım kutsal İnanna'ya,
Çatı yapımcılığını,
Kazan yapımcılığını,
İşleme sanatını,
Metal isçiliği sanatını,
Bakır işleme sanatını,
İnşaat yapma sanatını."

İnanna dedi ki:
"Alıyorum onları."

Kaldırdı kadehini Enki bir daha:
"Yetkim adına,
Benim kutsal alanım namına,
Veriyorum kızım kutsal İnanna'ya
Bilgeliği,
Dikkati,
Kutsal arınma kurallarını,
Çobanlık barakasını,
Saygıyı,

Çekinmeyi,
Sessizliği,
Hürmeti."

İnanna dedi ki:
"Alıyorum onları."

Kaldırdı kadehini Enki bir daha:
"Yetkim adına,
Benim kutsal alanım namına,
Veriyorum kızım kutsal İnanna'ya,
Ateş Yakıcılığı,
Ateş söndürücülüğü,
Zor isçiliği,
Aile birleştiriciliğini,
Soy düzenini."

İnanna dedi ki:
"Alıyorum onları."

Kaldırdı kadehini Enki bir daha:
"Yetkim adına,
Benim kutsal alanım namına,
Veriyorum kızım kutsal İnanna'ya
Devri-daim düzenini,
Yeraltına İniş'i,
Yeraltından Çıkış'ı,
Sevişme sanatını,
Fallus öpücülüğünü."

İnanna dedi ki:
"Alıyorum onları."
Kaldırdı kadehini Enki bir daha:
"Yetkim adına,

Benim kutsal alanım namına,
Veriyorum kızım kutsal İnanna'ya,
Zafer'i,
Danışmayı,
Tartışmayı,
Muhakeme etmeyi,
Karar almayı."

İnanna dedi ki:
"Alıyorum onları."

(..kırık..)

(Enki) kaldırdı kadehini 14 kere,
İnanna'nın şerefine,
Enki 14 kere verdi kızına Kutsal Me'leri,
İnanna 14 kere kabul etti kutsal Me'leri,
Durdu sonra İnanna baba'sının önünde,
Saydı tek tek Enki'nin verdiklerini:
"Verdi Enki bana,
Doğruluğu,
Şehirlerin yağma edilmesini,
Ağıtları,
Mutluluk şarkılarını,

Verdi Enki bana,
Aldatma'yı,
Başkaldırma'yı,
İtaat'i,
Göçebelik'i,
Şehir'de yerleşimi.

Enki verdi bana,
Çatı yapımcılığını,

Bakır kazan yapımcılığını,
Oymacılığı,
Demirciliği,
Bakır işlemeciliğini,
İnşaat yapımcılığını,
Kamış isçiliğini.

Verdi Enki bana,
Bilgelik'i,
Dikkat'i,
Kutsal arınma kurallarını,
Çoban kulübesini,
Kor ateş közünü,
Koyunları,
Saygıyı,
Çekinmeyi,
Hürmeti.

Enki verdi bana,
Ateş yakıcılığı,
Ateş söndürücülüğü,
Zor işi,
Aile birliğini,
Soy düzenini."

(...)

Çağırdı Enki İsummud'u:
"İsummud, yüksek rahip Şaggal!"

Yanıtladı İsummud:
-"Kıralım, Enki, hizmetindeyim,
söyle nedir dileğin?"

Dedi ki Enki:
Dileğim ulaşmasıdır tehlikesizce,
Şehrine kutsal İnanna,
Uruk-Kulaba'sına,
Işıl ışıl parıldayan Utu'nun topraklarına.

İnanna dedi ki:
Verdi babam bana,
Yer'lerin gücünü,
Kutsal alametleri,
Artık gitme zamanım,
Gideceğim kutsal merkezime,
Döneceğim Uruk'a.
Topladı kutsal İnanna,
Sırayla kutsal Me'leri,
Yerleştirdi Gök Gemi'sine,
Kendi de bindi üzerine,
Çıktı yola Gök Gemisi,
Uruk'a doğru Kutsal Me'lerle.

Geçince (törendeki) içkinin etkisi,
Yüce kıral Enki aradı Abzu'da,
Abzu kıralının gözleri,
Aradı Eridu'da Kutsal Me'leri,
Çağırdı hemen İsummud'u:
"Yüksek rahip, Şaggal!"

Yanıt verdi İsummud ona:
- "Ey Kıral, Enki, hizmetindeyim,
Söyle nedir dileğin?"

Dedi ki Enki:
"Nerede,
Anu rahibinin kürsüsü,

Rahip kıralın kürsüsü,
Büyük yüce taç,
Kıraliyet tahtı, nerede?"

İsummud dedi ki:
"Kıralım verdi,
onların hepsini kızına"

Sordu Enki:
"Nerede,
Kutsal asa,
Kutsal giysi,
Yönetici tahterevanı,
Tahterevan Yöneticiliği nerede?

İsummud dedi ki:
"Kıralım verdi,
onların hepsini kızına"

Sordu Enki:
"Nerede,
Egizi rahibe'sinin kürsüsü,
Nindingir Rahibe'sinin kürsüsü,
Kutsal Lu-mah'ın makamı,
Rahip İgib'in makamı,
Rahip Gudu'nun makamı nerede?

Dedi ki İsummud:
"Verdi kıralım,
hepsini kızına"

Sordu Enki:
"Nerede,
Devri-daim düzeni,

Yeraltına inmek,
Yeraltından çıkmak,
Kurgara rahibi nerede?

Dedi ki İsummud:
"Verdi kıralım,
hepsini kızına"

Sordu Enki:
"Nerde Kılıç,
Gürz,
Siyah giysi,
Renkli giysi,
Şehrin Kahramanı nerede?"

Dedi ki İsummud:
"Verdi kıralım,
onların hepsini kızına"

Sordu Enki:
Nerede Kurallar,
Titreme,
Kutsal genelev,
Cinsel ilişki biçimleri,
Fahişelik nerede?

Dedi ki İsummud
"Verdi kıralım,
hepsini kızına"

Sordu Enki:
Nerede,
Kahramanlık sanatı,
Güç sanatı,

İhanet,
Aldatma,
Doğru konuşma sanatı,
Yalan konuşma sanatı nerede?

Dedi ki İsummud:
"Verdi kıralım,
onların hepsini kızına "

Sordu Enki:
Nerede Kutsal alan,
Gök'ün kutsal kadını,
Müzik aletleri,
Şarkı söyleme sanatı,
Saygın Yaşlı Kadınlık nerede?

Dedi ki İsummud:
"Kıralım verdi,
onların hepsini kızına"

Sordu Enki:
"Nerede Anlama kabiliyeti,
Dikkat gücü,
Karar alma mekanizması nerede?"

Dedi ki İsummud:
"Kıralım verdi,
onların hepsini kızına"

Sordu Enki:
Nerede Yüceltilmiş taht,
Tanrısal Gemi,
Soylu sonsuz taç nerede?

Dedi ki İsummud:
“Kıralım verdi,
onların hepsini kızına”

Sordu 14 kere Enki İsummud'a,
Cevapladı 14 kere İsummud Enki’yi:
“Kıralım verdi onların hepsini kızına
Kıralım verdi onları İnanna’ya”
(..kırık...)
Enki, kıral,
sordu temsilcisi İsummud'a:
“İsummud, nerede şimdi,
Kutsal Me’lerle dolu Gök Kayığı?”
Dedi ki İsummud:
“Gök Kayığı ayrıldı Eridu’dan
İnanna’yla birlikte Uruk’a doğru”.

(Burada, Enki, İsummud aracılığıyla, 6 kez, İnanna’nın Gök Gemisi’nin sembolik engellenmesini örgütleyecektir: Sırasıyla İsummud’la birlikte, Kıllı Enkum (?Enkidum)ları; 50 Urug dev’ini; Eridug dev’ini; 50 deniz canavarı Luhama (Lahama)ları; Canavar balık’ları; Uruk koruyucularını; İd-surungal’ı, gönderir. İnanna’nın temsilcisi Ninşubur, her seferinde “Eridu yolu açıldı!” diyerek İnanna’ya Gök Gemisi’nin selamete çıktığını muştular... Gök Gemisi, Uruk'a ulaşmıştır artık.)

“Temsilcisi Ninşubur,
Dedi ki kutsal İnanna’ya:
“Getirdin sen bugün Gök Kayığı’nı,
Uruk’un Nigulia kapısına,
Geçecek şimdi o görkemle,
Sokağı boydan boya,
İzin ver de kutlasın,
İnsanlar bunu!”

"Dedi ki İnanna:
Getirdim ben bugün Gök Kayığı'nı,
Kuiiaba-Uruk'un Niguiia kapısına,
Geçecek şimdi o görkemle,
Sokağı boydan boya,
Dizilsin yola insanlar korkusuzca.
Eğlenip mutlu olsunlar!
Çalınsın defler, davullar!
Tatlı bir müzik duyulsun her yana,
Bütün toprak ansın benim yüce adımı,
Övgü türküleri söylesin insanlar,
Şehrin yaşlı erkek ve kadınları,
Delikanlıları, genç kızları, çocukları,
Tekrarlansın büyük dualar,
Boğaları, koyunları kurban etsin kıral,
Küplere doldursun içkiyi,
Çalınsın davullar, Tigi'ler,
Yabancı topraklar ilan etsin yüceliğimi!

Getirince İnanna Gök Kayığı'nı
Uruk'un Kullaba kapısına,
Geçti görkemle caddeyi boydan boya,
Geçti Kutsal Genelev'in kapısından,
İnanna'nın Gök Gemi'sinde,
Getirdiği tanrısal güç alametleri,
Takdim edildi bir bir Gippar kapısındaki,
Agrun odasında."

(Bu sırada Enki, Eridu'da, 'kutsal Me'lerin Uruk'a selametle varıp varmadığını sorup öğrenir.)

"Taşındı kutsal Me'ler,
Çıkarıldı bir bir,
Tanıtıldı, takdim edildi Karabaşlı'lara,
Kutsal Me'ler çıktı tek tek meydana.

Dedi ki İnanna:
Getirdim Siyah Giysi'yi,
Cazibeyi getirdim,
Getirdim kadınlık sanatlarını,
Tigis davulunu,
Getirdim Lilis def'ini, darbukaları
Ub ve Meze'yi getirdim."

Dedi ki (Uruk'lular bir ağızdan)
"Aldık, kabul ettik onları!"

(Uruk'lular bu kez İnanna'nın getirdiklerini saymaya başlarlar):
"İnanna, getirdin sen (Uruk'a)
Anu rahibinin kürsüsünü,
Lugal rahibinin kürsüsünü,
Kâhinliği,
Yüceltilmiş tacı,
Kıraliyet koltuğunu.

Getirdin sen,
Kutsal asayı,
Kutsal giysiyi,
"Çoban'ın Kayığı"nı,
"Kayığın yöneticisi"ni.

Getirdin sen,
E-gizi rahibe'sinin kürsüsünü,
Nindingir rahibe'sinin kürsüsünü,
Gudu rahibinin kürsüsünü,
İgib rahibinin kürsüsünü.

Getirdin sen,
Devr-i daim düzenini,
Yeraltına inişi,
Yeraltından çıkışı,
Kurgara rahibini.

Getirdin sen,
Kılıç'ı,
Gürzü,
Siyah giysiyi,
Renkli giysiyi.

Getirdin sen,
Kuralı,
Titremeyi,
Cinsel birleşmeyi,
Sevişmeyi,
Fahişeliği.

Getirdin sen,
Doğru söylev çekmeyi,
Sözle yanıltmayı,
Oturaklı söz etmeyi.

Getirdin sen,
Kutsal 'taverna'yı,
(han'ı, pavyon'u,genelevi)
Göğ'ün fahişelerini,
Müzik aletlerini,
Şarkı söyleme sanatını,
Yaşlı kadına hürmeti.

Getirdin sen,
Kahramanlık'ı,
Gücü-kuvveti,
Kötülüğü,
Sertliği,
Şehir yağmacılığını,
Ağıt söylemeyi,
Mutluluk şarkılarını.

Getirdin sen,
Sahtekarlığı,
İtaati,
Baş kaldırmayı,
Göçerliği,
Yerleşik yaşamı.

Getirdin sen,
Çatı ustalığını,
Kazancılığı,
Yontu sanatını,
Maden ustalığını,
Bakır işlemeciliğini,
Yapım ustalığını,
Kamış kullanımını.

Getirdin sen,
Bilgeliği,
Dikkati,
Kutsal arınma törenlerini,
"Çoban kulübesini "
(odun közlerini?),
Çekingenlik'i
Saygı'yı.

Getirdin sen,
Ateş yakıcılığı,
Ateş söndürücülüğü,
Zor iş'i,
Aile birliğini,
Soy düzenini.

Getirdin sen,
Farklılıklar'ı,

Zafer'i
Akıl verme'yi
Zararı azaltma'yı,
Hükmü,
Karar alma'yı.

Getirdin sen,
Kadın oyunlarını,
Büyücülük'ü,
Kutsal Tigi (çalgısını),
Kutsal Lilis (çalgısını),
Ub,
Meze,
Def ve birayı"

Dedi ki İnanna,
Gök Gemisi nereye geldi yanaştıysa önce,
Oranın adı Beyaz Kapı olacak!
Kutsal Me'ler nerede takdim edildi ise,
Mavi Kapı olacak oranın adı,
Lapis Lazuli Kapısı olacak!

Gelince(bu kez Uruk'a) Enki,
Dedi ki kutsal İnanna'ya:
"Yetkim adına Abzu adına
Yapacağım.... kadın için Abzu'mda"

Dedi ki İnanna:
"Niye geldin (Enki) sen şimdi buraya,
Tanrısal kuralları geri almak için mi yoksa?"

Dedi ki Enki, İnanna'ya:
Yetkim adına,
Kutsal Tapınağım adına,

Muhafaza edin kutsal kuralları,
Kalsın şehrinizin kutsal yapılarında,
Büyük Rahip geçirsin günlerini,
Kutsal Gippar kapısında.
Gönenç içinde olsun şehrinizin insanları,
Mutlu olsun Uruk'un evlatları,
Dostluk ittifakı olsun Uruk'la Eridu arasında,
Uruk en üstün olsun, aramızda!"

Dedi ki İnanna:
Bu gece takdim edilsin kutsal yasalar,
Asa taşıyan ululara,
Alın yün (post) içinde duran,
kutsal yasalardan her birini!
İnanna ve Enki'nin koruyuculuğu
İnsin hepinizin üstüne!"

IX. BÖLÜM

"Sağ elin, ya Rab,
Senin sağ elin,
ne korkunç güce sahiptir."
(Eski Ahit)

Uruk ve Eridu yerleşimleri arasında devir edildiğini ve teslim alındığını gördüğümüz yönetim kuralları, '**Gök**' ve '**Yer**' toplulukları arasındaki ilişkilerin görece orta dönemdeki gelişkinlik düzeyi hakkında bir fikir vermektedir. İlgili topluluklar, bu noktaya bir anda ulaşmış olamazlardı.

Görece erken dönemin yönetim tarzına egemen olan katı düalizm, ilgili topluluklara, sadece, '**iyi-kötü**', '**aydınlık-karanlık**', '**gündüz-gece**' gibi, içeriklerini giderek açıklığa kavuşturacağımız temel kavramlar üzerinden gelmiyordu. Başlangıçta, oradaki her toplum birim (ve iç'te oluşan her alt toplum birim)ler, görünür özellikler bakımından ve giderek artan bir yoğunlukta, kelimenin gerçek anlamında, '**saçının telinden ayak tırnağına kadar**' ayrıştırılmışlardı. Şimdiki dinlerde kalıntıları devam eden '**kıl kültü**'nün temeli, bu topluluk üyelerinin 'zülüf'lerinden, saç, sakal, bıyık kesmeme veya farklı kesme biçimlerinden, başlarındaki kippa, takke, fötr ve keyfiye biçimlerine kadar uzanıyordu. Şimdiki '**renk kültü**'müzün temeli, onlarda, yürüyüş kolunun önündeki sancak renginden, katılımcı topluluğun giysi renklerine uzanan bir zorunluluk ha-

linde yaşanıyordu. Şimdiki ülkelerin şehir uzaklıkları için ölçüm merkezi olarak kullanılan başkentlerin 'sıfır' noktası, eski toplumda bir '**yön kültü**' ve merkezi bir 'kıble'ye bağlılık olarak şekillenmiş olmalıydı. Çünkü bu tür bir ittifak düzeni içinde bulunan bir 'kişi' ve onun aidi olduğu toplum birim, bir başka 'kişi'ye karşı (ve bir başka toplum birime karşı) haklarını ve yükümlülüklerini, ancak, aidiyet belirleyen ve açıkça görünür olan 'fark'lar temelinde ve üstelik, bu fark'lar muhafaza edildiği ölçüde ve sürece yerine getirebilirdi. Bu farklardan arınmak, kişi ve toplum birimin 'hiçleşmesi' ile eşdeğerdir ve böylece onlar toplumsal ilişkiler alanının bütünüyle dışında kalırlardı.

'Saçından tırnağına' kadar ayrıştırılmış bu topluluklara ait olan birisi, daha uzaktan görünür görünmez 'mahiyeti' çözümlenebiliyordu. Gılgameş'lerden birisi, 6 ay sonra Enkidum'lardan birisine makamını devrederken karşılaşacağı ölümden kurtulmak için, '**Yaşlı olan gence dönüşür**', '**Yaşlı genç olur**' otunun 'sırrı'nı Akad Nuh'u olan Uta-napistim'den öğrenmek için yola çıkmıştı. Gılgameş, bize akrep burcunu bırakmış olan ve doğuşundan batışına kadar Güneş'i koruyan 'akrep-adam'ın Arallu'suna,Cehennem'in topraklarına daha ayak basmadan, Akrep-adam, onu uzaktan görmüş ve karısına seslenmişti: *"Vücüdu Tanrısal olana benzer birisi geliyor bize doğru!"* Fakat Akrep-adamın karısı çok daha dikkatliydi: *"Onun üçte ikisi tanrı,üçte biri de insandır!"*

Toplum, bu günkü değer ölçülerine göre, 'iyi' veya 'kötü' olma özelliklerini ve 'muhafazakar' davranış temellerini, tarihsel bakımdan, bulunduğu coğrafya üzerinden veya 'atasal kan'dan elde etmez. Çünkü toplumların özellikle başlangıçtaki ilişkileri seçilip tercih edilebilir değildir. Orada muhafazakarlık, örgütlenmiş yaşamın devamı için bir zorunluluk olarak beliriyordu. Bu özelliğiyle de muhafazakarlık, görecelik farkıyla,

her toplumun içsel bir dinamiği olarak günümüze değin varlık sürdürür.

Başkalarıyla olan fark'ın alabildiğine vurgusunu gerektiren eski toplumda, kişi de bu nedenle hiç 'birey'leşemez aslında. Tersine, o toplum birim kişi'yi kendi varlığında içselleştirdiği, 'hiç'leştirdiği ölçüde bir işlerlik sürdürebilir ve her kişi'sini, aynı temel nedenle, olağanüstü bir şekilde güçlendirir. Orta-geç dönem Hitit kıraliçelerinin yetkisel güçlenmelerinde, şimdi anlaşılan anlamıyla cinsiyet faktörü rol oynamıyordu. Orada kıraliçe, koca'nın ait olduğu toplum birimiyle ittifak kuran karşı taraftaki başka bir toplum birimin temsilcisi olduğu için önem kazanıyordu. İç güveyi giden güçlü erkeği birden bire güçsüz kılan da, onun dahil olduğu evlilik tarzıdır. Burada tek başına cinsiyet rol oynamaz. Asur ve Babil kanunlarında tanımı bulunan '**yasal karı**', onlarca kadınla kuma hayatı yaşasa bile, erkeğin '**birincil karısı**', '**ilk eşi**' olma üstünlüğünü, öteki kadınlara karşı da, koruyabiliyordu. Buralarda erkek veya kadın, karşılıklı evlilik temelinde yapılmış ittifak bağdaşımından güç alırlar ve kendi evliliklerinde, iki toplumun ittifakını ve ayrılığını, temsil ederler; erkek, işte bu nedenle bu 'birincil karı'sını, kolayca boşayamaz; kadın ise hiç!

Eski toplumun ittifak sistemi, toplum birimler arası farkların var olmasını öngörüp zorunlu kılıyordu ama, öte yandan da, bu tarz bir 'birlik', kurulu ittifak içerisinde, kaçınılmaz biçimde sentez toplum birimler yaratma objektif eğilimini de bünyesinde taşıyordu. Bu bakımdan, başka herhangi bir toplumsal gelişme olmasa bile, sadece bu basit zorunluluk, eski anlaşma kurallarının, zaman zaman kesintiye uğratılarak yeni düzenlemeler haliyle değişmesine yol açıyordu. Örneğin Enlil, "Gök'ü Yer'den" ayırmaya kalktığında, hiçbir şekilde 'ittifak düşmanı' düşüncelerle hareket etmiş değildi. Tersine, biz-

zat "Gök ve Yer"in birbirinden 'ayrılması'-uzaklaştırılması işlemi bile, yeni bir ittifak tarzı olarak tapınaklarda iki temel toplum birim tarafından birlikte hazırlanmış, kutsal yiyecek ve kutsal içecek temelindeki ortak ritüelin 'amin'i, amentüsü karşılıklı olarak birlikte temenni edilmiş ve birlikte okunmuştu. Bu nedenle, Kuran'ın tanrısı, Yer ve Gök'e, 'isteyerek veya istemeyerek huzuruma gelin!' diye emrettiğinde, hem Gök, hem de Yer, onun huzuruna adeta koşarak gelmişlerdi.

Akado-sammaru tabletlerinde, "**Koyun'un ikiz kuzusunu**; **Keçi'nin de üç oğlağını**" yavrulamış veya henüz yavrulamamış olması adeta bir milat olarak kullanılır. Öyle ki, Gılgameş'in güzelliğinden İştar'ın başı dönüp, güzel gözleri kamaşınca, kendine koca olsun diye ona diller dökerken:

"Gel Gılgamış!
Benim güveyim ol,kocam ol!
Sana ***keçiler üçüz,***
Koyunlar ikiz yavrulasın!*"* dileğinde de bulunmuştu.

Tek'leşme yönünde de doğal eğilim taşıyan toplum birimde, karşılıklı ilişkileri düzene koymak bakımından, önce ikiye, iki'li halin dörde; üç'lü doğal toplum birimin altıya, dokuza doğru iç bölünme zorunluluğu da bulunur. Bu bakımdan, örneğin, sonraki 'Kenan toprakları'nda, Kudüs'ü kıble kabul eden dört ayrı yöndeki toplulukların üçerli iç ayrımıyla 12 İsra-el topluluğuna ulaşıldığı an, iç bölünme yerine tek'leşme eğiliminin de doruğuna ulaştığı an haline gelir: Artık, 'tek'likte toparlanma süreci başlamıştır.

Böylece eskiden vurgusu çok önem taşıyan farklılık belgilerinin 'gizlenmesi' süreci de başlamış olur. Hacı olmak için Hıristiyan pelerinleri ile İslamın ihram ve çarşafları, farklı aidiyete sahip bireylerin alın ve yüz damgalarının, kulak küpelerinin, saç-sakal biçimlerinin, el kol ayak takılarının, önceki fark-

lı giysilerinin bütününün üzerini örten araçlar olarak devreye girerler. İslam, başlangıçta kadını, saçının teli göründüğü için değil, o kadının ait olduğu topluluğu açığa vuran saç şeklinin ve baş takılarının görünmemesi için kapatır. Ziynetlerini 'hırsız iştahını kabartmasın' diye değil, o kadının hangi topluluğa ait olduğunu ifşa eden belgiler olarak gizlemeye çalışır.

Muhammed'den binlerce yıl önce Asur'lular tarafından uygulamaya konulmaya başlanan bu tür tedbirler, kadınlar üzerinde karşılıklı cinsel hak tahsisi yapmış olan erkeklerin, kadınların saç tipi, baş, kuşak bağlama, ziynet veya halhal'ları gibi görünür ayraçlarından hareketle, kadınlar üzerindeki eski cinsel haklarını artık talep edebilmesini fiilen olanaksız kılıyordu. Çünkü o topluluklarda, 'yabancı' erkeğin, X veya Y toplum birimlerine ait kadınlar üzerinde cinsel ilişki hakları vardı. Unutulmamalı ki, İştar'lar ve İnanna'lar yoluyla Mezopotamya, kutsal fahişelik uygulamasının merkezi toprakları ve eski tapınaklar ise yabancı erkek ile yerli kadın arasındaki cinsel ilişki alanlarıydı aynı zamanda.

Assur toplumu işte bu koşullarda, kutsal fahişeleri '**başı açık**' dolaşmaya zorluyordu. Bir erkek, herhangi bir kadınla evlenmek istediğinde, onu, erkek arkadaşlarının bulunduğu bir ortama getirmek, bu kadını orada örtmek, ve öteki erkeklere '**bu benim karımdır**' demek zorundaydı. Evlenen erkeğin buradaki davranış güdüsünün, diğer hemcinslerini o kadından artık uzak durmaları için haberdar etme, uyarma olduğu açıktır. Erkekler arasında, aynı kadın üzerindeki cinsel ilişki eski hak ortaklığından doğan çelişmenin kalıntısını, günümüzde zifaf odası kapısının önünde sırtına inen 'dost' yumruklarında hissetmekten aciz Doğu nihilizmi, Muhammed'in örtünme'yle ilgili 'vahiylerinde', "kadınlar ayaklarını artık yere vurmasın!" kuralında şıkırdayan erkek çağrıcı 'zil ve halhal' seslerini bile işitemez.

Erkek pelerin ve ihramları, erkek' cinsinin 'cinselliğini' kapama amaçlı değildi. O erkeğin toplum birim aidiyet simgelerini gizleyebilmekten (arındırmaktan), başka bir hedefi yoktu. Kutsal alana giren erkeğin 'başını açması' ve fakat kadının 'başını örtmesi' çelişik edimlerindeki ortak mantıkta, aynı gerekçe yatar: Farklılıktan arınma ve 'tekleşme'.

Eski toplumun ayrıştırma kuralı, ritüellerde Tanrının 'sağ kolu' olan topluluk ve '**sol kolu**' olan topluluk biçiminde bir protokol ayrışmasına da yol açıyordu. Bu nedenle, diyelim ki, Akkad topraklarındaki bir kişi sunacağı kurbanı mutlaka sol kolunda taşımalı ve duasını da kurbanın **sol kulağına** mırıldanmalıydı. Fakat buna karşılık, 'Sümer' topraklarındaki birisi ise, duasını, sunmak için sağ kolunda taşımak zorunda olduğu kurbanının sağ kulağına mırıldanacaktı. Merkezdeki tanrıya göre 'Sağ ve sol'da duran toplulukların görece birliğinin sağlandığı bu koşullardaki toplum birimler, tapınak sunularında, bu nedenle, 'sağ ve sol' ayrımını kullanmaya devam ediyorlardı.

Eski toplumun kullandığı bu tür temel ayrımlarını, ritüel kurallarının özel olarak kaydedildiği tabletlerden, ilahi ve destan anlatımlarındaki geçerken değinmelerden tanıyoruz. Mesela Uruk'taki Anu-Nur tapınağında:

*"Bütün yıl boyunca, her gün, sabah yemeğinde, Anu'nun masasına toplam 18 kadeh yerleştirilecek"*ti. Fakat, bunların içinde farklı tür bira olan 14 kadeh gelişigüzel olarak değil:

*"7 tanesi **sağ** tarafa, 7 tanesi **sol** tarafa"* yerleştirilecekti.

Mesela Lagaş'ın kıralı E-annatum'un doğumunda uygulanan bir ritüeli aktaran ilahiye göre, E-annatum doğduğunda İnanna çok seviniyor, muhtemelen onu ya **sağ koluna** alıyor, ya da yeni doğan bebek Eannatum'un **sağ kolunu** tutuyordu. Bu arada ona, muhtemelen Eannatum'u sağ kolunda

tutarken, **"İbgalli (olan) İnanna'nın Anna Tapınağı'na Layık Olan"** anlamında bir de 'ad-isim' veriyordu. (Bu ismi, bebeğin sağ veya sol kulağına mı mırıldandığına ilişkin, maalesef bilgi verilmiyor.)

İnanna, bunun ardından, Eannatum'u (büyük-anne tanrıça) Ninhurşag'ın **sağ dizine** oturtuyor, bu tanrıça da ona sağ memesini uzatarak, sağ göğsü ile onu sembolik olarak emziriyordu:

"[Eannatum]'la ... İnanna sevindi,
...
İnanna onu,Ninhurşag'ın sağ dizine oturttu,
Ninhurşag (da) ona sağ göğsünü [uzattı]."
(Kramer, Sümerler, s. 407)

Mesela, Eski Ahit'te, Harun ve oğullarını kâhinlik makamına tayin ettiğinde, yetki dağılımına Musa tarafından nasıl yerine getirileceğini Tanrı Yehhova-Elohim oldukça ayrıntılı olarak tarif etmişti:

"Harun'un oğullarını öne çıkarıp onlara mintan giydir.
Bellerine kuşak bağla, başlarına başlık koy.
Öteki koçu getir, Harun'la oğulları ellerini
(sağ, sol ellerini?) koçun başına koysunlar.
(Musa) koçu sen kes. Kanını Harun'la ***oğullarının***
sağ kulak memelerine, sağ el ve sağ ayaklarının
baş parmaklarına sür.
Artan kanı sunağın her yanına dök."
(Eski Ahit)

Fakat sanıldığının tersine, 'sağ yön', hiç de tartşılmaz bir üstünlük belirtisi değildi. Gılgameş, 'ölen dostu' Engldu'nun ardından, hazırladığı yas töreni sırasında onu "**Sol'unda bulunan onur mevkisi**"ndeki bir yatağa uzatacaktı:

"Seni rahat yatakta yatıracağım,
Evet, seni görkemli bir yatağa uzatacağım,
Evet, seni bir onur mevkisine,
Esenlik olan bir yere,
Sol'umda bulunan bir yere oturtacağım.
Yeryüzü'nün bütün hükümdarları
senin ayaklarını öpsünler."

(Gılgameş, 8. Tablet)

Eski toplumun, 'sağ ve sol' düzen yapısı, tanrının 'sağ ve sol kolu', tek vücutlu 'iki yüzlü' görünümü, 'tek tanrı' etrafında merkezileşme süreci yaşayan toplum birimlerde 'Şeytan-Adem', 'Kabil-Habil', Dumuzi-Enkidum '**ikilisi**' ve-ya '**ikiz**'liği halleriyle de karşımıza çıkacaktır. Enlil'in ve Enlil de olan Marduk'un '**iki yüzlü**', fakat tek vücütlu biçimleri ile '4 yüzlü' tek vücütlu Enlil biçimlerini tanıyoruz. Marduk'un 4 adet gözü ve 4 adet kulağı bulunduğunu söylediğinde, eski toplum bu durumu ifade etmek istiyordu.

Muhtemelen, Türkçe deyimlerde yer etmiş olan "**Yer Yüzü" ve "Gök Yüzü**" ifadeleri bununla bağıntılıydı. Birisi; 'iki yüzlülükle', 'yüzsüzlükle', 'binbir suratlı'lıkla suçlanıp da, 'şeytan görsün'e havale edildiğinde, muhtemelen bu dönemlere ait kavrayışa bağlı oluşan bir deyimle konuşulmuş olmaktadır. Bazı Hitit kabartma ve çizgilerinde, vücudun bütün diğer hat ve ayrıntıları karşıdan gösterildiği halde, sadece yüz kısmının profilden verilmiş olması, belki de, Halikarnas Balıkçısı'nın düşündüklerinden hiçbirine bağlı değildi ve o topluluklar 'şeytanın görmesini istediği' ikinci yüzü çizmekten sakınarak, görmek istedikleri "bir yüzü" vurguluyor olabilirlerdi.

Bu süreçte Tek tanrının 'sağ ve sol kolu' halinde ittifak içine girmiş iki toplum bir birim halinde örgütlenmiş oldukları bir sırada, Yehuda'cı ve Elohim'ci Museviliğin 'Sen, ey **İnsanoğ-**

lu!' diye hitap edilen bir Peygamberi, tanrıdan, hem Yeruşalim-Kudüs'ü, nasıl 'kuşatacağı'nı öğreniyor, hem de eski suçların cezası olarak çekeceği eza biçimlerini öğreniyordu:

*"Sonra **sol yanına** uzan, İsrail halkının günahını yüklen.*
Sol yanına uzanacağın günler kadar
onların suçunun cezasını çekeceksin...
*Bunu yaptıktan sonra, bu kez **sağ yanına** uzan,*
Yahuda halkının suçunun cezasını çek.
Kuşatma günlerini bitirinceye dek
bir yandan öbür yana dönmemen için
seni halatlarla bağlayacağım.
Buğday, arpa, bakla, mercimek,
darı, kızıl buğday al, bir kaba koy.
Bunlardan kendine ekmek yap...
Her gün belirli zamanda yemen için
yirmi şekei ekmek tartacaksın.
Bunun gibi suyu da belirli zamanda,
ölçüyle, bir hin'in altıda biri (Yaklaşık 0.6 lt)
kadar içeceksin."

(Eski Ahit)

Buradaki anlatıcımızın Yehuda'cı olduğu besbellidir. Anlatıcımız doğrudan doğruya Musacı İsrael sözcüsü olsaydı, Tanrı'nın '**sağ yanı**'nın İsrael'e ayrıldığını ilan etmekte gecikmezdi.

Yehudacı-Elohlmci geleneğe bağlı bu peygamberin 'sol yanı İsrael' toplumu için; 'sağ yanı da Yehuda' toplumu için, bay Foucault'un, 'azap' teorilerine pek uygun olmayan bir şekilde, 'kendine zulmedecek, acı çekecek'ti.

Bu nedenle, Tanrı, daha 'gözü açılmamış' halde 'bahçe'de gezerken, Adem'in, 'o ağaçın meyvesini yememesi' için

didinip duruyordu. Çünkü eğer 'bu meyve-ürünü' yer ise tanrı gibi bilgeleşecek, ermişlik katına yükselecek, gözü ile gönlü açılacak, 'gözü açık'lardan biri olacaktı. Bu aynı zamanda, onun, 'kendisine zulmedenlerden' birisi, yani bir keşiş, abdal, derviş gibi çile çekici, ruhban sınıfından birisi, onların hepsinin çilelerini varlığında toplayan bir tür çilekeş İsa olacağı anlamına geldiği için, Tanrı, açık sözlerle 'toprak'tan yarattığı bu oğul'u uyarıyordu:

"Çünkü sen.... burada(cennet'te),
***susamaz** ve güneş'te **yanmazsın.**"*

(Taha 20/1 17-1 19)

Kuran'ın Adem'inin yaratılması ritüelini ve bu "yaratılış" ayininde kullanılan kalıp kavramları, 'çileli bir yol' olan Bektaşi sektarizminde bulabildiğimize göre, 'yaratılan' bu varlık, 'çapraz kuşanan' tanrının sağ veya sol yanında bulunan 'oğul'lardan birinin tanımıydı. Buradaki tanıtım biçimiyle Kuran'ın 'Hazreti Adem'i, basbayağı 'sol'un adamı olan İsa'nın öncelerinden biri, Muhammed'in tanrısının kavurucu ateşten yarattığı ve ona kavurucu ateşlere layık olan Şeytan'ın ta kendisiydi. Akado-sammaru tarihinde, ateşten, sudan, kayadan, topraktan, ağaçtan o kadar çok insan, adam, kişi, lullu, nitah, zikaru, hayvan-adam ve bitki-adam yaratılmıştı ki, peygamber de olsa, zaman zaman bu farklı eski yaratılışı anlatımlarını birbirine karıştırması, veya kendisine 'karışmış' olarak ulaşan eski ilahi anlatımları arasında boğulması bazan kaçınılmaz oluyordu.

Sağ ve sol yön kültü, Kuran anlatımlarında, 'sol cenah adamları'nın Cehennemlik'ler ve 'sağ cenah adamları'nın da Cennetlik'ler olduğu biçiminde, kategorik bir ayırım halinde,var olmaya devam eder. Bu ayrım, anlaşılacağı gibi, aynı zamanda, 'Yer' ve 'Gök' topluluklarını anlatırken kullanılan tanımlardan birine dayanıyordu.

"Sağ ve sol'daki günah ve sevap melekleri" deyimi, farklı iki varlığı öngören 'iki düşman kardeşli', 'ikiz kardeşli' bir düzenleme aşamasından, tek bir tanrıya doğru giderken, ortaya çıkan yeni bir tanımlama biçimi olmalıydı. Tanrı, Kuran'da Adem'i '**iki eliyle**' yarattığını yinelerken, herhalde sağ ve sol topluluğu bütünleştirmiş olmasından doğan bir 'kudret'i anlatmak istiyordu.

Abdest edimine 'sağ' elle başlama,namazda sağ ve sol omuz başlarına dönülerek verilen selam, 'sağ ve sol' kutsiyetinin tek şahısta toparlanma süreci ile ilgili görünüyor. Toplumlar, sol omuzunu veya sağ omuzunu açıkta tutan giysi biçiminden, ikisini de kapatma, daha önce omuzdan tek yanlı asılan kuşağı ise 'çapraz'lama aşma sürecine geçmiş olmalıydılar.

Tanrının '**iki elinde**', başlangıçta ayrı ayrı bulunan bu 'kudret'in farklı kullanım biçimlerini biliyoruz. Mesela, Tanrı elçileri İsak, Yakup veya Yusuf, '**büyük ve küçük oğullarını**' önlerine getiriyorlar, sağ ellerini sol'daki oğulun başına, sol ellerini de sağ'daki oğulun başlına koyup '**çapraz takdis**' aşamasına ait bir uygulama sunuyorlardı. Bu toplum birimlerin o dönemdeki, evlilik ve miras sistemindeki kurallara bağlı olarak, Sağ'daki oğul'u 'ilk oğul' temsil eder, bazen da 'küçük oğul'. Küçük oğul, mutlaka 'ilk oğul' olmak isterse, en azından, satın alma yoluyla 'büyük olma hakkı'nı eline geçirebilir. Yakup'un Esat'tan 'büyük oğulluk hakkını satın alması' gibi bir yönteme başvurabilirdi. Böylece, Büyük ve Küçük Oğul'un (dinsel anlatımda bu genel olarak, Şeytan ile Adam'dır), bir tek oğul'da 'tek'leştiği noktayı, Bektaşilikte olduğu gibi, tek bir şahıs 'çapraz kuşanınca' anlarız.

'Sağ' yan 'Sümerliler'e, 'Sol' yan da 'Akadlı' denilenlere denk düştüğü için, 'sol yan' üstünlüğüne önem veren Akad geleneklerini daha çok yansıtıyor görünen bazı Hitit toplulukları-

nın ve Alevi-Bektaşiliğin 'sol'a eğimli yapıları, doğal olarak gücünü günümüzdeki sol'culuk kavrayışından değil, İslamın Cehennemlik kıldığı Akad-Babil 'sol cenah' mensupluğuna bağlı olmaktan alıyordu. Bu bakımdan, Fransız 'Aydınlanmacılığı' üzerinden oluştuğuna inanılan 'Sağcılık-Solculuk' politik ayrışmasındaki erken temeller, Akado-sammaru toplumlarında bir tanrısal düzenleniş tarzı olarak meydana çıkmıştı. Dolayısıyla yetersiz Batı aydınlanmacılığının Doğu nihilist tezahürleri, 'sağ yandan uyanmak', 'sağ elle yemek', 'sağ ayakla kapıeşik geçmek' gibi, İslam 'sünnet'lerini, sadece günümüz değerleri bakımından yere vurup alaya almakla yetinince, sadece, sağ ve sol yön ayrımının erken Akado-sammaru dönemindeki derin toplumsal kökenleri hakkındaki bilgisizliğini konuşturmuş olur.

Şimdiki toplumlara 'garip' gelebilecek olan bu tür ayrım kuralları, eski toplumun 'zıtlara ayrıştırılmış düzeni' içinde sadece anlam bulmakla kalmaz, bize, coğrafi yakınlık taşıyan toplum birimlerin başlangıçtaki gerçek örgütlenişinin erken bir fotoğrafını da verirler ve eski kaynakların uzantısı olan din veya mezhepler arasında dinmeyen çatışmaların tarihteki bu tür temellerini de aydınlatırlar.

Erken Mezopotamya topluluklarının bir bölümü için, Sağ yön'ün, hukuk ve Yasa'larla ilgili olarak kavranmış, ve böyle ele alınmış olduğuna ait işaretler üzerinde de durmak gerekecektir. Sağ yön ifadesi, Fransızlardan Ruslara kadar, aynı zamanda, Gerçek'in, Hukuk ve Adalet gibi olguların da anlatımıyla ortak bir kökene dayanmaktadır. Bu durum, Sağ yön kavramının, eski toplumda (en azından 'sol' olmayan kısımlarında?), Adalet sistemi ile birlikte ele alındığının bir işareti olmalı. Zaten Kuran, herhalde bu nedenle sağ ve sol yöndeki adamları, 'Kıyamet günü'ndeki hesap verme yani 'Din Günü' toplantı düzenine göre, 'Cehenneme ve Cennete gidecekler' halinde ayrıştırıyordu.

Böylece sağ-sol yön ayrımının, doğrudan doğruya 'adalet günü' ile, 'din günü' ile bağlantı içinde ele alındığını ortaya koymuş oluyordu.

Akado-sammaru topluluklarının görüntüsel alandaki bu türden ayrışmasını, 'renk kültü'ne bağlı tercihlerle de oluşumunda da görüyoruz. Öyle ki, bu topluluk insanları, sadece baş ve vücutlarına geçirdikleri post ve giysilerin türü veya biçimi üzerinden tanınmakla kalmıyorlar, belirleyici bir '**renk ayrımı**'na da tabi oluyorlardı. Kurban edilen hayvanın hangi toplum birimini temsil ettiği, sadece onun türü ve kurban edilme biçimi üzerinden değil, rengi üzerinden de anlaşılabilecek kadar kategorik bir ayrım özelliği gösteriyordu. Çünkü, orada, ortak bir 'hayvan-bitki totem' ataya dayanıyor olsalar bile, giderek ayrışması gereken toplum birimler için renk faktörü, tayin edici bir önem taşımaya başlamış olmalıydı.

Akado-sammaru döneminin ak ve kara sığır'ı, lapis lazuli taşından 'mavi sakal'lı kutsal ineği ve boğası; Musa döneminin 'altın renkli dana'sı; İlyada ve Akad ritüel kurbanlarının özel olarak, beyaz, siyah, kızıl veya benekli olması, erken dönem Mezopotamya toplulukları arasında uygulanmış bu renk ayrımına dayanırlar. Günümüzden 5600 yıl öncesine tarihlenen eski çanak-çömleklerde ve görece geç tapınakların zemin veya duvarlarında, bilinçli olarak seçilmiş olduğu izlenimini veren renkler kullanılıyordu. Suç'un 'yüz kızartıcı' (veya değil) olması; alına 'kara damga'nın sürülmesi; kişiye 'çamur' atılması; kişinin bir suçlamadan 'aklanma'sı; 'Sümerliler'i '**karabaşlılar**' olarak niteleyen, **Kızılbaşlılık** kavramını günümüze aktaran bu toplulukların yaşamında yeri olan 'renk kültü'nün önem göstergelerinden bazılarıydı.

Kuran'daki anlatıma göre, Musa, tanrının onlardan bir sığır kurbanı istediği 'vahyini' kavmine ilettiğinde, ileri gelenler,

durumu tam anlamak için, tanrının bu sığırı nasıl tarif ettiğini epeyce ayrıntılı olarak Musa'ya sormuşlardı. Sonunda Musa, bu sığırın, bakanlara sülûh veren, altın gibi sarı renkli ve daha boyunduruk takılmamış bir sığır olduğunu açıklamış da, topluluk da, bu dileği tanrının doğru tarif ettiğine ancak ikna olabilmişti. Çünkü, bu topluluk için kurban edilmesi gereken dana, siyah veya beyaz renkli, alacalı değil; tam olarak 'altın gibi, altın renginde bir dana' olmalıydı. Başka renklerdeki danalar, başka toplulukların totem'i veya sunu kurbanı idiler.

Konumuza, eski toplumun renk kültü bakımından yaklaşılınca, dini veya ulusal simgelerde kutsiyet taşıyan renklerin nedensiz veya tesadüfi olarak seçilmediğini daha derinden görmeye başlarız. Bu şimdiki modern toplulukların bayrakları veya dinsel simgeleri üzerinden kolayca tarihe uzanmayı mümkün kılan rehberlerden biri olduğu kadar, arkeolojinin eline de, geçmişi bugüne taşıma bakımından olanaklar verir. Yezidilik (belki onun bir alt toplum birimi) mavi renkli giysi yasağı uyguluyorsa, bu yasak herhalde, bir başka toplum birim tarafından, Semavi-Gök kült tapımcılığı sırasında mavi renk kutsiyeti ile tamamlanıyor olmalıydı. Aynı biçimde siyah renkli baş giysisi de, beyaz, kırmızı, yeşil vb. renkli baş giysileriyle; Uruk'taki 'Ak-Beyaz tapınak', Mavi-Lapis Lazuli renkli tapınakla tamamlanıyor olmalıydı. Böylece 'Kürtlerin sevdiği kırmızı'da, Musa toplumunun 'Altın Dana'sında, Hollanda ekosesinde, İslamın Yeşil'inde, Adalet makamı temsilcilerinin farklı renk ve biçimli giysilerinde, Kırmızı Şapkalı Kız'da, Mavi Sakal'da, İsrael bayrağının Mavi ve Beyaz'ında, kilise ve sinagog görevli giysilerinde; Kabe'nin kutsal Kara'sında, Ateş, Toprak, Su,Taş, Ağaç, Gök tapınmasının erken simgeleri de yavaş yavaş belirmeye başlayacaktır.

Eski Ahit'in Tanrısı, kendisi için bir 'Tanrı konutu' yani gezgin Buluşma Çadırı hazırlaması gerektiğini Musa'ya 'dağ'da

anlattığında, bu 'konut'ta sadece perde renklerine değil, dikiş ve nakış için kullanılacak iplik renklerine bile, olağanüstü derecede ilgi göstermişti. Dikiş ve nakışlarda kullanılacak ipliklerin mutlaka '**altın sırma, lacivert, mor ve kırmızı**' olması için ona çok özel emirler vermişti:

"Konutu dağda sana gösterilen plana göre yap.
Lacivert, mor, kırmızı iplikle özenle dokunmuş
ince ketenden bir perde yap.
Çadırın giriş bölümüne (de) lacivert, mor, kırmızı iplikle
özenle dokunmuş ince ketenden nakışlı bir perde yap."

(Eski Ahit)

Eski toplumun 'renk' ayracı bu tür noktalar üzerinden bir kez saptanıp temelleri kavranırsa,Telli Baba'lara asılan bez parçalarının arka planı açığa çıkmaya başlar. Böylece, Musa'nın tanrısının 'dikiş-nakış ipleri'nin; 'kutsal dana'nın ve Bektaşi postlarının, Akad ritüellerinin kurban kuzu veya oğlaklarının, beyaz, siyah, kırmızı, mavi, sarı veya mor renkte olmasının neden bu kadar önemsendiğini anlamaya başlarız.

Eski Akado-sammaru topluluklarında 'renk kültü' o kadar etkili olmuştur ki,aslında, Eski Ahit'te aktarılan biçimiyle '7 günlük yaratılış' anlatımını, '**renklerin yaratılışı**' ve '**renklerin yeniden düzenlenişi**' olarak bile okuyabiliriz. Çünkü bu 'yaratılış', gerçekten de, 'aydınlık ışık', 'ak sular', 'mavi sema', 'mavi deniz', 'kara toprak', 'kara gece' ve 'yeşillikler'le de temsil edilen toplum birimlerin arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini anlatıyordu. Eğer, tanrı, Adem'i, "Gök'teki kuşlar ile ehli-yabani hayvanları" hep 'Toprak'tan yaratmış veya bunları 'yaratması'nı özel olarak 'toprak'a emretmiş ise, bu, yaratılan varlıkların çift anlamıyla 'Kara'dan, yani 'toprak' ile olduğu kadar 'siyah' renkle temsil edilen bir toplum birimden 'var edilmiş' olmasındandı. Dinsel planda, 'kara renk' sembollü topluluklara ve bu renk

sembolünün yoğunlukla bulunduğu alanlara bakmak, 'karabaşlılar' olarak da nitelenen 'Sümer' atalarının takipçileri hakkında bir fikir edinmeye yeter.

Eski Mezopotamya topluluklarında renk temelindeki bu tür ayrımların, sentez toplum birimler ortaya çıktıkça, giderek karmaşıklaşması kaçınılmaz olarak gerçekleşmiş olmalıydı. Mesela Eski Ahit'te, 12 İsrael topluluğu, renk ve taş kültüne bağlı olan tanım biçimleriyle anlatılmak istendiğinde, hepsi farklı renkte olan farklı taşlarla sembolize edilmişti.

İsacı önkaynak peygamberlerinin 'tasavvur' veya 'görüm'lerinden birisinde, "Gök'ten inmiş kutsal Yeruşalim"in, Beyt-ül Mukaddes'in, Kudüs'ün 'temellerini', 12 toplumbirim ittifakını temsil eden 12 ayrı renklitaş haliyle şöyle 'görülmüş'tü:

"Birinci temel taşı yeşim,
ikincisi laciverttaşı,
üçüncüsü akik,
dördüncüsü zümrüt,
beşincisi damarlı akik,
altıncısı kırmızı akik,
yedincisi sarı yakut,
sekizincisi beril,
dokuzuncusu topaz,
onuncusu sarıca zümrüt,
onbirincisi gökyakut,
onikincisi ametistti."

(Vahiy)

X. BÖLÜM

"Hiçbir Tanrı saptanmamıştı henüz,
Ad konmamıştı hiçbir şeye
Alına kader damgası vurulmamıştı daha.
(Enuma Eliş)

Tanrı, Yeryüzü'ndeki hayvanların,
Gök'teki kuşların tümünü Toprak'tan yaratmıştı.
Adem her birine ne ad verdiyse, o canlı o adla anıldı.
Adem bütün evcil ve yabanıl hayvanlara,
Gök'te uçan kuşlara ad koydu."
(Eski Ahit)

Şimdiki üç dine ait olan, 'Yeryüzü' ve 'Gökyüzü'nün 'yaratılışı'ndan önce evrende bir 'hiç'lik olduğu ve Tanrı(lar)ın "her şeyi Yok'luktan varettiği" biçimindeki görece modern yorumlar, erken ilahilerimizde varlıklara 'ad-isim verme', 'ad-isim koyarak var etme' kavrayışının son derece bozulmuş temeline dayanmaktaydı. Varlıkların hepsinin önce bir 'ruh' dönemi geçirmesi ve sonra da 'cism-isim' kazanma aşamasına geçişi gibi felsefi-teolojik izah tarzlarına da temel teşkil eden, eski toplumun ittifak aşamasında, karşılıklı olarak birbirlerine bu 'isim' verme ayin tarzına dayanıyor olmalıdır.

Eski toplum 'ad verme' yoluyla karşılıklı ortak düzenlenişte birbirlerini ve ortak kurumları 'tanımlama ' gibi bir yaklaşıma sahiptiler. Böyle bir yöntem ile, taraflarca tarif edilip

tanımlanmış ortak kavram ve kurumların oluşmasının da yolu açılıyordu.

Buna karşılık, eski tablet yazılarını çözümleyen uzmanlarımız, ilahi anlatım kalıpsal sözlerini, tıpkı, geçmişte öyle yorumlamaları toplumsal bir gereksinim olan Akado-sammaru torunları gibi ele almışlardır. Merkezi Mezopotamya'ya göre, coğrafi olarak Yukarı'da olan toprakların 'Gök' ile, Aşağı'da yer alan toprakların 'Yeryüzü' ile eşitlenebilmiş olabileceğini pek düşünülmemişti. '**Tatlı Su**' ve '**Tuzlu Su**' tanıtım değerlerinin, belki, eski ritüel araçlarıyla veya Nehir ve Deniz topluluklarıyla ilgili olabileceği de düşünülmemişti. Uzmanlarımız, tıpkı eski Akado-sammaru torunları gibi, Gök'ü Gök, Yer'i Yer olarak algılamaya devam etmişlerdir.

Bundan daha kötüsü ve sonuçları ağır olanı, kullanılan kavramların bozularak ele alınmasıydı. İlahilerin 'Ad konmamıştı hiçbir şeye', 'Adı yoktu hiçbir şeyin' tarzındaki kalıpsal ifadeleri, '**hiçbir şey yoktu**' biçiminde algılanmış; yani açıkça değiştirilmiş bir içerikle tercüme edilerek yansıtılmıştı.

Ötekilerin yanı sıra bay Dhorme da, temeli hata üzerine kurulu bu yorumları takip edip yayarak, olağanüstü çabası saygı gerektiren çalışmalarının içeriğini zayıflatmış, açıkça şöyle demişti:

*"(Enuma Eliş'te kullanılan)- 'ad verilmemişti, ad-isim konmamıştı, adlandırılmamıştı' ifadeleri, **'var değildi, yoktu'** (Delitzsch. Ahw. sf. 441) anlamındadır. Babil kozmonojisi, yaratılış anlatımına geçmeden önce, başlangıçta **hiçbir şey olmadığını** açıklar."* (Paul Dhorme, Choix de textes religieux Assyro-Babyloniens, sf. 2)

Oysa, Enuma Eliş'te, yukarda ileri sürüldüğü gibi '**başlangıçta hiçbir şey olmadığı**' şeklinde bir ifade yer almıyordu.

Enuma Eliş, 'ad verilmemiş' olma özel deyim kalıbını kullanarak, eski tarih anlatımına şöyle başlıyordu:

"(Yukarda) Göğ'ün daha adı yokken
(Aşağıda) Yer'in daha adı yokken
Babaları tatlı su Apsu'dan
Anaları tuzlu su Tiamat'a
Sular karışıp bir oluyordu.

Saptanmamıştı arpa buğday tahıllar,
Görülmemişti öbek öbek kamışlar,
Hiçbir Tanrı saptanmamıştı henüz daha,
Ad konmamıştı hiçbir şeye,
Alına kader damgası vurulmamıştı daha.."

Bay Dhorme'un düşüncesi ve yorumunun tam tersine, bu ifadelerde, 'başlangıçta hiçbir şey olmadığı'nın anlatılmadığı; "hiçbir şey yoktu" biçiminde bir yaklaşımın bulunmadığı çok açıktır.

Enuma Eliş anlatımında yer alan 'öbek öbek kamışlar', veya 'tahıllar' gibi temel kavramların ve giderek tüm ilahi metninin sağlam bir çözümlemesinin yapılması gereklidir ama, yine de, burada, daha sonra 'Yaratılış' anlatımı diye yorumlanacak olan 'başlangıç'a ait ilahilerin '**ad verme**' gibi seçilmiş kalıpsal kavramlar oldukça açık kelimelerle ifade ediliyordu.

Varlıklara '**Ad verme**' ritüellerini Marduk ve Adem'in 'yaratılış' anlatımlarında da buluyoruz. Marduk-Nemrut da tıpkı Adem gibi, etraftaki varlık'ların, mahlukat'ın, beşeriyet'in 'her birine ne ad verdiyse, o canlı artık o adla' anılmıştı. Öyle ki, Tanrı, Havva'yı Adem'in 'uyluk, eğe veya kaburga kemiği'nden yarattığında:

"Adem, 'İşte, bu benim kemik'lerimden alınmış kemik,
Et'imden alınmış ettir',
Ona Kadın (nisa) denilecek,

Çünkü o adam'dan (adamın kemik ve etinden) alındı." (Eski Ahit) dediği zaman, hem '**ad verme**' işleminin yeni bir örneğini buluruz; hem de 'Kadın, İnsan, Adam' anlam içeriğiyle kullanılmaya başlanacak olan İşşa kelime kökeninde 'Kemik ve et' kavramlarından yola çıkıldığını görmüş oluruz.

Burada, sanki özel isme sahipmiş gibi tanıdığımız varlık olan 'Adem'in birdenbire genel sıfat olarak 'adam-insan'a dönüşmesi; Tanrı'nın 'bu ilk insan' Adem'i, anlatıma göre var olmaması gereken "Havva'nın ailesine bağlaması" gibi kendi içinde çelişkili hususlar bir yana, eski 'ad verme' sisteminin somut bir uygulanışını da görüyoruz. Bu anlatımdaki 'Adem', erken 'Summer' kavramı olan 'Oğul' tanımına dayalı olmalıydı ve her farklı topluluğun, farklı özelliğine yapılan vurgu ile birlikte, ilgili topluluğunun, farklı 'oğul'larının, genel tanımlama kavramı olarak kullanılıyor olmalıydı.

Ayrıca eski ilahilerin 'Dumuzi'si, kurban edilen ilk Dumu (oğul) ile de aynı anlamda değildi. Dumuzi, Oğul'un kurban edilmekten kurtulduğu dönemin '**Yaşayan Oğul**' anlamı taşımaya başladığı andaki genel sınıflayıcı kavramı haline dönüşmüş durumdaydı. Onda, anlatıcı toplum birimimizin kim olduğuna bağlı olarak, 'Çifçi Dumuzi'yi, 'Çoban Dumuzi'yi, 'Balıkçı Dumuzi'yi de buluruz. Her ne kadar, eski toplumda 'çoban'lık, 'balıkçı'lık vb. bir yönetici kategorisinin tanımı olarak kullanılmış ise de, bu kavram aynı zamanda, üretim ve geçim özelliği farklı olan topluluklara ilişkin bilgi de vermiş oluyordu. Enki-Dum, '**Enki oğlu**'; 'Kiş-zi-dum', '**Yaşam Ağacının Oğlu**', 'Ağacın yaşayan oğlu' gibi bir anlam taşıyor olmalıydı. Özellikle 'Ağaç kültü' bağıntısında (bu bizde, 'nüfus **kütüğü**', '**soy ağacı**' gibi deyimlerle sürer) 'Kiş-zi-dum' türü kavramlara, "Ağaç'ın Yaşayan oğlu", "Yaşam Ağacının oğlu" haliyle, eski Dumuzi-Gılgameş ilahilerinde, Hitit ve Asur kayıtlarında rastlıyoruz. Bu konu, Kıral ve bilge Enki'nin 'Bitkilerin kaderini be-

lirlemesi' ritüel anlatımında karşılaştığımız, 'ağaç bitkisi', 'Bal bitkisi (Bal kabağı?)', 'Yol otu', 'Su bitkisi', 'Diken bitkisi', 'Gebre otu','Tarçın', '....? Bitkisi' vb. ile de yakından ilgiliydi. Enki'nin hizmetkar ve elçisi, İsimmud (? belki, Dummuzi'nin ters okunuşuna bağlıydı), tıpkı Adem ve Marduk-Namrut gibi, ilgili bitkilere 'ad vererek' tanıtıyor; Enki de onların 'ürün'lerini yiyerek, 'kaderlerini belirliyor'du.

Eski Ahit ve Kuran'da kimi anlatımlara göre, Adem ve Havva, eğer 'Yaşam Ağacı'nın 'ürünü'nden yerlerse 'Bilgelik kazanacakları ve tanrı (gibi) olacaklar'dı. Bu anlatım, Bilgelik tanrısı Enki'nin özelliği ve davranışı ile kavram ve uygulama paralelliği taşımaktadır. Buradaki '**ürün**' kavramı, 'bitki-hayvan totem' döneminde 'oğul-evlat' kavramının karşılığı olarak da kullanılıyordu. Çocuk'un 'tohum, ürün, meyve' ile eşitlenerek kullanılması günümüzde bile sürdüğüne göre, burada, erken dönemin 'ilk çocuk kurbanı ve yamyamlığı' anlatımı ile karşı karşıya olduğumuz açıktır.

Museviliğin tanrısı hayvan veya insan olsun, bütün rahimler ile bitki-ağaçların ilk ürününün sadece kendisine ait olduğunu ilan ettiği' zaman, '**ürün**' kavramını en geniş haliyle, her tür tahıl, sebze ve meyvenin turfandasına, kadının doğurduğu 'ilk çocuk'tan hayvan 'yavru'su olarak dana, sıpa, oğlak, kuzu, yavru güvercin, piliç'e kadar ve 'meyve-ürün'ün çok genel kullanımına ait bir tanımı vermiş olur. Bu bakımdan 'Oğul İsa' İncillerde, baba 'Koç' veya ana 'Eşek' totemi yerine, 'Kuzu' veya 'Sıpa'yla eşitlenerek kullanılabilmiştir. Musa'nın kavminde ise, inek veya boğa'ya değil; 'a**ltın dan**a'ya tapınım öne çıkabilirdi. Daha erken dönemler bakımından ise, bu topluluk atalarının tapınma totemleri doğrudan doğruya, yetişkin koç, koyun, erkek ve dişi eşek, erkek ve dişi sığır idi. Ahura Mazdacıiıkta 'öküz' veya 'boğa', 'insan'dan daha önce ilk yaratılan hayvandı. Akadao-sammaru anlatımlarında Koyun, 'iki

kuzusunu' ve Keçi ise 'üç oğlağını' ancak tarihsel aşamanın bir noktasında doğurmaya başlayabiliyorsa, bunun nedeni, Koyun topluluğunun '**iki oğullu**', Keçi topluluğunun '**üç oğullu**' örgütlenme tarzına o tarihlerde geçmiş olduğunu anlatmak içindi.

Eklemeliyiz ki, eski toplum, öküz ve inek'ten koyun ve keçi'ye kadar, elma, üzüm'den, buğday, fasulye ve mercimeğe kadar, fıstık'tan marul'a, Lübnan sedirinden Kayın veya Akasya ağacına kadar uzanan geniş bir yelpazede 'bitki-hayvan' totem ayrışması yaşamış olduğu için, bütün dillerde, hâlâ, insan ile bitki ve hayvanları eşitleme tutumu devam etmektedir. Eski toplumda, bitki ve hayvan'lara ilişkin, 'iyi-kötü hayvan-bitki', 'haram-helal hayvan-bitki' ayrımları, bu nedenle,onun totem ayrışmasına bağlı iç ve karşılıklı kurban-sunum tutumunun yansıtıcısıydı.

Anlıyoruz ki, Tanrının '**sakın yemeyin**' dediği 'ağacın ürünü', sonradan farklı toplum birimlerde 'buğday', 'asma', 'incir', 'hurma','elma-ayva', 'zeytin' vb. olarak kavranmadan önce, bu toplulukların '**çocuk ürünleri**'ni kapsıyordu. Kendi tanrılarının yasakladığı ve fakat başka tanrıların (mesela bilge Enki'nin) 'tadına bakabildiği', yani kutsal bir törenle yediği, bu 'ilk ürün'ler '**ana rahminin ilk ürünü**' olan çocuk'tan başka bir şey değildi. Musa'cı Musevilik; kül, balçık veya salep olmaktan çıkarılıp Tanrıya köle-kul, halef, veli, vekil yapılarak yaşama kavuşturulan 'ilk çocuk'ların, Dumuzi'lerin, gezgin ruhban topluluğu olarak doğmuştu.

'Havva' özel ismi ile tanıdığımız Adem'in 'eşi'nin, Eski Ahit'in bu anlatımlarda karşımıza, genel anlamıyla bir 'kadın', Nisa, haliyle çıkıyor olması da nedensiz olmamalıdır. Anlatıma bakılırsa, 'İnsan', İşşa, Nisa'nın etimolojisinde 'kemik' ve 'et' bulunuyordu. Çünkü Eski Ahit, bir çok 'özel isim' ve 'sıfat'ı,

peşi sıra gelen cümlelerde açıklamaya çalışmış, Nisa kavramının 'et ve kemik'le bağıntılı olduğunu iki cümle halinde vurgulamıştı. '**İnsanoğlu**'nu tanımlarken, özel olarak 'Et ve kemik'e yapılan bu vurgu, o toplum nezdindeki 'İnsan' kavramının, 'et ve kemik'le olan bağlarına işaret ediyordu.

Benzer şekilde, bay Kramer'in dikkat çektiği, 'Havva' kavramının '**Kaburganın Hanımı**' ile olan bağı da, bizi yine 'et-kemik' sözcükleri etrafında dolaştırır: Akado-sammaru ilahilerinde, Enki'nin de, tıpkı Adem gibi, bir 'kaburga ağrısı'na tutulduğunu biliyoruz. Hatta Enki'nin sadece kaburgası değil, toplam 8 ayrı organı; **çenesi, dişi, ağzı, kolu** ve şu anda okunamayan **3 organı daha** 'hastalanmış, ağrımış'tı. Tanrıça Ninhurşag da, erkek kardeşi Enki'nin bu 8 organına karşılık, Abu, Enşag, Nintulla, Ninsutu, Ninkasi, Nazi, Azimmu tanımlı Tanrı ve tanrıçalar ile 'Kaburga ağrısına' karşılık olarak da Tanrıça Ninti'yi yaratmıştı.

Tanrıça Nin-ti, Nin-tu içerik olarak, 'Kaburganın hanımı', "Kaburga'nın Anası", 'Yaşamın hanımı', 'Yaşatan hanım' gibi anlamlara sahipti ve 'Yaşamın Hanımı'nın İbranice kelime karşılığı 'Havva', 'Nefes', 'Yaşam' olduğundan, muhtemelen bu yolla, 'Havva', Adem'in kaburgasından ortaya çıkmıştı. 'Yaşam' aynı zamanda 'ruh, nefes' olduğundan, Tanrı, Adem'i yaratırken de, yine muhtemelen burnuna, işte böyle bir 'yaşam nefesini üfürmüş' olmalıydı. Bütün bu 'yaratılış' operasyonunu izlemek, hiç olmazsa şimdilik pek kolay olmasa da, görüyoruz ki, ilgili temel kavramlar, bizi sürekli olarak, eski toplumun ittifak ritüellerinin merkezinde duran 'kan', 'et', 'kemik', 'kalp', 'ciğer' vb. etrafında dolaştırıp durmaktadır.

Bu tür organlara bağlı oluşan bir '**İnsan**' kavramı, şimdi anlaşıldığı haliyle **genel bir insan'ı değil**, çok somut ve dar bir topluluğun birey'ini ifade ediyordu. Bu bakımdan İsa, ken-

dini daima, "Yeryüzü'ndeki-Dünya'daki İnsan'lık namına" sunulmuş kurban olarak tanımlarken, bu 'İnsan'lıkın, şimdi anlaşılan anlamıyla bütün bir insanlık'ı içermediği anlaşılmaktadır. Aynı şekilde 'Dünya' kavramı da, şimdi anlaşılan anlamıyla bir 'dünya'yı anlatmıyordu. Bu iki kavram, 'Gök'ün karşıtı ve ittifakdaşı olan ve muhtemelen Edn, tarımsal arazi kavramıyla bağlantılı bir topluluğun özel oturum alanını tanımlayan, özel bir terim olarak ortaya çıkmış olmalıydı. Dünya kelimesinin Edn'den türemişe olması gerektiğinden bahsetmiştik.

Eğer, Adem'e paralel bir Kaburga sorunu yaşayan Enki'nin 'hasta organ'larının, birer adak ve sunu paylaşım organı olduğundan yola çıkılırsa, örneğin Mardin'in 'Kaburga dolması' bizi bu Adem'in kaburga'larına kadar ulaştırabilir. Benzer şeklilde, bu her organ, 'Kaburga'nın Hanımı' deyiminden Havva'nın üretilmesinde olduğu gibi, farklı 'erkek' ve 'kadın'ların 'yaratılmasına' da yol açmış olmalıydı. Türkiye'de 'ciğer', 'kemik' ve hatta 'diş' gibi organları hedef alan küfürler edilebilmektedir. Bu küfürler, muhtemelen doğrudan doğruya var oldukları halleriyle 'diş'i vb. değil, bu organlarla eşitlenmiş toplum birimleri, dolayısıyla bu toplulukların kadın ve erkeklerini hedef alıyor olmalıydı. Kalb'in giderek 'köpek' ve 'adam' ile, Böbrek'in Kıraliçe ile; Hurma'nın bir Tanrıça ile zaman içinde eşitlenmiş kullanımlarını biliyoruz. Derinleştirilmiş bir çalışmada, değişik Mezopotamya topluluk 'ad' köklerinde, günümüze değin ulaşan eski totem-burç hayvan-bitki sembol tanımlarına muhtemelen rastlanacaktır.

Dolayısıyla bütün bu durumda, eski toplumun 'ad-isim verme' kavrayışı, bir Yok'luk ortamına ilişkin olarak uygulanamazdı. Erken ilahilerimiz, sanıldığının tersine, 'hiç' de, genel bir 'hiç'likten yola çıkmıyorlardı; çıkamazlardı da zaten. Enuma Eliş ilahisi, Yer ve Gök'ün 'olmadığı'ndan değil, onlara henüz 'ad verilmemiş' olduğundan bahsediyordu. Orada, ke-

sin olarak tanımlanmış bir '**Tatlı Su**' ve '**Tuzlu Su**'yun var olduğu bir ortamdan yola çıkılıyordu. Zaten Eski Ahit ve Kuran'daki tanrının bütün "yaratılış" ayini boyunca, 'Su'ları 'yaratmayı' hiç düşünmemiş olmasının nedeni de buydu.

Akado-sammaru ilahi tabletlerindeki Tanrılar, Yer-dünya-kara'yı; Sema-Göğ'ü, bir takım başka varlıkları 'yaratan'lar olarak görünmezler. Onlar sadece, bir ritüel ortamında, zaten 'var olan' bu olgulara '**ad verir**'ler ve '**ad vererek**' onları sınıflar, düzenler, tanımlarlar. Hatta, Enuma Eliş'in ön biçimlerini oluşturan erken dönem toplumları bakımından bu 'ad verme' ve 'ad vererek var etme' işlemini 'Tanrı'lar bile yapmış değildi. Çünkü o dönemde bu topluluklarda özel bir Tanrı kavrayışı, Tanrı tanımı henüz tam oluşmuş değildi. Abzu ve Tiamat kavramları,Tatlı Su ve Tuzlu Su halleriyle, bir cinsiyet özelliğine sahiplerse bile, şekil ve kişi kalıbına uymayan değerlendirmeler haliyle görünürler.

Eski toplumun 'Gök ve Yer' kavrayışını ve onların 'yaratılış' serüvenini incelerken bay Kramer, önce Gılgamış Destanı'nın girişinden bir alıntı yapar:

"Gök, Yer'den ayrıldıktan sonra
Yer, Gök'ten ayrıldıktan sonra
İnsan'ın adı konduktan sonra
An, Gök'ü alıp götürdükten sonra
Enlil, Yer'i alıp götürdükten sonra.."

Bu durumda bay Kramer, haklı olarak, şaşkındır: Çünkü, anlatılana göre, Yer ve Gök tanrılardan önce zaten vardı ve bunlar, olsa olsa, karışık bir birlik, bütünlük oluşturmaktaydı. Fakat, bu durumda, Gök ile Yer hangi gerekçeyle ve kim tarafından birbirinden ayrılmıştı? Daha önemlisi, burada İnsan'ın 'yaratılmış' olmasından bahsetmek yerine, neden sadece 'İn-

san'a ad konmuş' olduğundan, 'İnsan'a ad verilmiş' olmasından bahsediliyordu?

İlahiler neden "Gök'ün ve Yer'in daha adı yokken" gibi bir ifadeyi özellikle kullanıyor, fakat bunun yerine, açıkca 'Gök ve Yer daha yokken...' demiyorlardı?

'Hiçbir şey **yoktu**' demek yerine, neden, *"Hiçbir şeyin **ad'ı yoktu**"* biçiminde bir kalıp kullanılıyordu?

Üstelik öteki kil tabletlerde, Yer ile Gök birbirinden ayrılmadan önce, her yanın 'eski ve sonsuz deniz'le kaplı bulunduğu da yazılıyordu. Ünlü uzmanımız, öteki tabletler üzerinden böyle bir bilgiye de sahipti.

Bay Kramer, kendisine ve dolayısıyla okuruna sorduğu, yanıtlanması gereken bu 'karmaşık sorular' yumağından kurtulmanın yolunu, öyle olması gerektiğini düşündüğü sıradan kilise ve kötü aydınlanmacı yorum serisi ile çözmeye çalışmakta, böylece de önümüze, adeta zorla oluşturulmuş bir bilinmezlik tepesi yığmaktan başka bir şey yapmamaktadır. Sonunda, Yeryüzü'nde olmayan bir 'kozmik Yeryüzü' arayışının ardından "Sumerli filozofların Kozmonogia kurguları"na kapılar sonuna kadar açılır ve torunları olduğumuz erken Akadosammaru ataları da,yaşadığımız bu 'Yeryüzü'nden uzayın herhangi bir 'yüzüne' havale edilivermiş olurlar!

XI. BÖLÜM

"Allah her canlıyı su'dan..."
"...(ve) su'dan bir beşer (insan) yarattı..."
".. insanı çamurdan..."
"... toprak (Turâb) tan..."
"...bardak gibi (pişmiş,Fahhar)
kuru çamurdan yarattı."

"Andolsun ki, biz insanı
çamurdan süzülmüş bir hülasadan..."
"...cıvık ve yapışkan çamurdan..."
"...kuru bir çamurdan, suretlenmiş
ve değişmiş bir çamurdan yarattık."
(Kuran)

Genel bir 'yok-hiç'likten yola çıkmayan Akado-sammaru erken tabletleri, günümüzde ona kazandırılmış içerikteki bir 'Yaratma' kavrayışını da içermezler. Öyle ki, bu eski ilahilere dayandıkları için, yorumlarında tamamen tersini düşünseler de, günümüzün üç din kitabının metinlerinde, ex nihilo bir 'yaratış'a ait ifadeler, hiç olmazsa açık halde bulunmaz. 'Yoktan var etme' yaklaşıma en yatkın olan İslam'ın Kuran'ında bile, örneğin Adem veya 'canlılar' söz konusu olduğunda, sınırsız gücüne karşın Tanrı, hiç de öyle doğrudan doğruya yaratma yolunu seçmez ve bu yaratma işleminde mutlaka '**toprak**', '**çamur**', '**su**', hatta Adem'in kaburga kemiği gibi '**aracı bir varlığı**' kullanır.

Kuran'ın tanrısının "Adem'i ve 'canlı'ları yaratırken", mutlaka onlara başvurduğu, kuru, cıvık ve yapışkan çamur, hülasa, toprak, veya Su, şimdi anlaşıldıkları halleriyle ele alınmamalıydı.

Muhammed döneminde anlamı artık yeni haliyle tanınan bu kalıpsal ifadelerin ardında, erken Mezopotamya topluluklarının en temel ritüel kavramları bulunuyordu. Çünkü incelediğimiz ilahilerin söz konusu ettikleri eski farklı toplumbirimlerin tanrıları, herhangi bir varlığa 'ad verme', veya onun "ad'ını Yeryüzü ve Gök'lerden silme" kararı aldıkları veya alacakları bir toplantı yaptıklarında, bu işlemleri daima 'kan', 'et', 'kemik', kutsal kazanların diplerindeki çökeltiler, hülasalar, kutsal ateşler, bu ateşlerin 'külleri', yürek, kas,kaburga kemiği, adanmış sağ ve sol el, sağ veya sol ayak, göz, burun, kulak gibi bir dizi ' ritüel aracı' ve 'ritüel adağı' üzerinden gerçekleştiriyorlardı.

O sırada ilgili topluluklar, 'Toprak' denilince, şu anda anlaşılan haliyle 'toprağı' değil; belki de, 'Tarım bahçesi' anlamındaki Edin, Edn, Eden'den türemiş bir 'Dünya'nın üzerindeki 'tarım toplumu'nu anlıyorlardı. Bir varlığı onun 'kül'ünden, balçık'ından yaratmayı ise, bir topluluğun kurbanının ateşte yakılmasına, kazanda kaynatılmasına bağlı bir ritüel edimi olarak kavrıyor olabilirdi. Anlaşma şerefine kaynatılmış Kazan'ın dibindeki çökeltiyi, 'yaratma'nın temel unsuru olarak ele alıyor olabilirlerdi. Belki de bu bakımdan, Tanrı, 'Havva ana'yı yaratmak istediğinde, sanki bir başka biçimde yaratması mümkün değilmiş gibi, Adem'in '**et, kan ve kemik**'ine başvurmuş, bu tür 'aracı'lar kullanmıştı. Belki bu yüzden, hâlâ, 'kazan kaldırmak' bir başkaldırı; 'suların ısınması' da bir kıyam'et alameti olarak algılanmaktadır.

Tanrının, cıvık ve yapışkan 'çamur'lardan süzülmüş hülasa'lara; Adem'in kan, et ve kemiğine gösterdiği bu derin ilgi ve

yaratışlarında hep bu tür 'aracı'lara başvurma ihtiyacı duyması, eski toplumun ittifak ayinlerinde insan et'i, kan'ı ve kemiğini kullanmasından kaynaklanıyordu. Erken ilahilere yansıyan ve giderek bozulan bu olgular, şimdiki dinsel kitaplara da 'su', 'tuzlu su', 'alüviyon', 'balçık', 'hülasa', Adem'in Kaburga kemiği falan haliyle girmiş oluyordu.

Bu topluluklar, Enlil döneminde, "Yer'i, Gök'ten, Gök'ü de Yer'den ayırmak" istediklerinde, bu, onlar için dikkatlice örgütlenmiş toplu bir ayinden daha fazlasına mal olmaz. Onlar tapınaklarda toplanıyorlar; kutsal fırınlarını muhtemelen kutsal ağaçlarla, yakıyorlar; "Kutsal hamur-ekmek teknesi"nden aldıkları mayalı veya mayasız Somun, Pide veya Yufka ekmekleri, kürek'lerle fırınlara veriyorlar; 'kavurucu ateş'lerde pişiriyor ve sonra da, toplu olarak, karşılıklı ant 'içerek', bu 'kutsal ekmek'lerden birlikte yiyorlardı. En azından, Mezopotamya'da görece uygarlaşmada çığır açan "Gök ve Yer"in birbirinden 'ayrıştırılması' ortak ayininin,son derece normal bir şekilde, böyle gerçekleşmiş olduğunu, aşağıda örneği bulunan türde ilahiler yoluyla öğreniyoruz:

"Geçmiş günlerde gerekli herşey var edildikten sonra,
Geçmiş günlerde gerekli herşey ısmarlandıktan sonra,
Ülkenin kutsal mekânlarında
ekmeğin tadına bakıldıktan sonra,
Ülkenin fırınlarında ekmek pişirildikten sonra,
Gök, Yeryüzü'nden uzaklaştırıldıktan sonra,
Yer, Gökyüzü'nden ayrıldıktan sonra,
İnsan'ın adı saptandıktan sonra,
An, Gökyüzü'nü elde ettikten sonra,
Enlil, Yeryüzü'nü elde ettikten sonra,
Ereşkigal'a ödül olarak Ölüler Diyarı verildikten sonra..."

(S. N. Kramer, Sümerler, s. 264)

Görüyoruz ki, Akado-sammaru toplumlarında giderek oluşacak ‘var etme’ veya ‘yaratma’ kavrayışının temeli olan işlem, günümüzde daha çok Musevilik ve Hıristiyanlık kültür alanlarında kullanılmaya devam eden ‘yaşam yiyeceği’, ‘yaşam içeceği’ gibi sembolik yeme-içme merkezli ayin türüne ve bunlara ilişkin kutsallaşmış araç’lar temeli üzerine oturmaktaydı. Eski toplumda bunlarsız ne bir ‘var ediş’, ne de bir ‘yok ediş’ olabilirdi!

XII. BÖLÜM

"Ölüm Yiyeceği ikram ederlerse,yeme!
Ölüm İçeceği ikram ederlerse, içme!"
(Enki ilahisi)

Erken dönem ittifaklarının, kardeşleşme ile taçlanabilmesi için, 'kan ve et' veya onun sonraki kullanım biçimleri olarak 'yemek ve içmek' etrafında odaklanması kadar doğal bir şey yoktur. Çünkü orada, 'kardeşleşme' ancak , 'kan ve et birliği' olarak ortaya çıkabilirdi. Bütün erken dönem tanrılarının elinde bu nedenle sadece kutsal kupalar, içki kadehleri bulunur. Onun izlerini de biz, günümüzün dinsel ve 'din dışı' yaşamında, kutsal sürahiler, olimpiyat kupaları, farklı devlet yetkilileri tarafından karşılıklı olarak 'kardeşlik ve dostluk şerefine' kaldırılan, tıklatılan, tokuşturulan, yere atılıp kırılan... 'kadeh'lerinde izleriz.

Törenlerin bu aracı 'kap-kacak'ları öylesine önemlidir ki, başka ülkeye seyahat eden, gelenek temsilcisi yabancı kırallar, 'kıraliyet yeme-içme takımları'nı da ayrıca özel bir uçakla beraberlerinde getirdiklerinde, az bilgili medya'da 'görmemiş'likleriyle veya 'ihtişam'larıyla yer alırlar. Oysa, 'Kıraliyet' ünvanlarında gizlenen en eski gelenekler arasında yer alan bu tarihi 'kap-kacak takımları'na olan düşkünlükte ne 'görmemiş'lik, ne de 'görmüşlük' bulunur. Kiliselerdeki kutsal sürahi ve kadeh 'düşkünlüğü', Bektaşilik ve Museviliğin Kazan ve

kap-kacak 'düşkünlüğü' ne ise, eski dinsel yapının bir parçası olan Kıraliyet'lerin kap-kacak düşkünlüğünün temeli de aynı yerdedir.

'Sumer uzmanları'mızın '**Gök kayığı**' ve '**Yer Kayığı**' halinde kavradıkları; Akado-sammaru torunlarının ise 'Tanrıların binip gezdiğl'ni düşündükleri 'Kayık'lar, muhtemelen kutsal fırınlardaki 'ekmek teknesi'nin zamanla anlam değiştirmesine bağlı olarak ortaya çıkmıştı. Bu bakımdan, Nuh'umuzun, aile efradı ve 'her cins hayvan'dan birer çift alarak içine bindiği Muhammed'in 'kazanlı geml'si de, muhtemelen üç katlı bir tapınağın '**ekmek teknesi**' olmalıydı. Museviliğin Kutsal Emanet Sandukası veya Kutsal Tabut'unun ne kadar önemli olduğunu, bunun Tapınak veya Çadır'ların "En Kutsal Yer"Inde saklanması gösteriyor zaten. Özellikle Musacılığın gezgin dönemlerinde, çöl yollarında, kafilelerinin en önünde, meşalelerle, tütsü dumanlarıyla oradan oraya taşıdıkları bu 'kutsal tabut', kendileri namına "şehit" verdikleri tanrı kurban'dan artan kalanların belgisi idi ve kendileri de bu 'şehadet' olayın şahit'leriydi.

Farklı toplulukların kurban sunum biçimine bağlı olarak, Kazan, Küp, Tabut, Çarmıh biçimini alabilen bu belgileri, özel seremonilerde oradan oraya, bir şehrin tapınağından öteki şehrin tapınağına dolaştırılıyor olmalıydı. Bunlar arasında baskın kültürün bize bıraktığı ilahiler, bu belgilerin 'tekne-gemi' ile taşındığına çok vurgu yapmış ise, bunlardan hareket eden, 'Summer uzmanlarımızın', nehire bile komşu olmayan Mezopotamya şehirleri arasında, İstanbul boğaz trafiğinden daha yoğun bir 'Gemi-Kayık' hareketi keşfetmeleri, ne yazık ki, hepimizi ilgilendiren bir 'hata deniz'inin oluşmasına yol açmıştı.

Nuh'u, 'Kazan kaynayınca' Gemi'ye bindiren Kuran da, aslında 'gemi-kayık' denilen bu aracın; geleneklerini devral-

dığı ön topluluklar bakımından 'Tabut' olarak ele alındığını açıklıyordu. Eski dinsel gurupların, önlerine böyle bir 'tabut' alarak dolaşıyor ve ona tapıyor olduklarını, birçok yerde belirtiyordu:

*"De ki: '... **ilah sandıklarınızı** çağırın; o zaman anlarsınız ki (bunlar) ne başınızdaki sıkıntıyı giderebilir, ne de değiştirebilirler."* (İsra)

Eski toplumun, 'kutsal tabut, kutsal kazan ve kap-kacak takımı'na ve bunların eski toplumdaki fonksiyonlarına ilişkin bir ritüel anlatımına, farklı 'Yaratılış'larla ilgili eski versiyonlardan birisinde de rastlıyoruz.

Bu ilahide, Kutsal Kazan'daki 'kaynar su' ile çok ilgili bir tanrı olduğunu gördüğümüz tanrı Enki: 'Birinci ayın 7. ve/ya 15. günü'nde, 'Tanrı İgigi'lerin arasından birisinin kurban edileceğini ilan ediyor ve Tanrıça Belet-İli'nin de (Nintu'nun da) elindeki 'kil' parçasını, kurban edilen 'Tanrı İgigi'nin 'eti ve kanı ile yoğuracağını' anlatıyordu. "Böylece, İnsan ile Tanrı'nın ittifaki kil'de oluşmuş" olacaktı. 'Şekil verilmiş balçık' gibi motifsel kavramlara, Kuran'da rastlamıştık.

Enki'nin bu açıklaması üzerine, törende hazır bulunan bütün Annunaki'ler, hep bir ağızdan, Enki'nin bu kararını onaylamışlar ve "evet /amin" diye bağırmışlardı. Bundan sonra, Tanrılar sofrası hazırlanmaya, davul'lar da çalmaya başlamıştı:

"Duyuldu davul sesleri,
Bir Ruh girdi (kurban edilecek) tanrı'nın şekline,
Haykırdı onun yaşam işaretini,
İstiyordu ki, unutulmasın (anılarda)
kurban edilecek bu Tanrı!
Belet-İli karıştırıyordu kil'i(?)
İttifak (akid) yapılsın,
İnsan ile Tanrı arasında diye.

Tükürdüler İgigi'ler bu kil'in üstüne
Büyük Tanrı'lar haline gelebilsinler diye."

Bu tür ilahilerde yer alan özel kavramları tek tek incelemek; İgigi'lerin anlamını ve aralarından birisinin kurbanına tükürmelerinin anlamını bulmak yararlı olabilir.

İgigi'ler 'sıradan tanrı' özelliğindedirler ama, eğer İgigi okunma tarzı doğru ise, kavramın kelime anlamı 'göz+siyah' Toprağın Gözü, Kör Göz, Gözü Karanlık, Gözü Kapalı gibi bir anlam taşımaktaydı. Bu yönüyle, 'Bilgelik Ağacının ürünü'nden yeyince 'gözleri açılan Adem'in karşıtı olarak 'gözü kapalı'; henüz 'bilge olmayan' seçilmiş tanrısal evlatları anlatabilirdi. Herhalde bu, 'Acemi'liğin de bir anlatım biçimiydi ve 'göz açıklığı'na henüz erişmemişliğin, hamlığın, olgunlaşmamışlığın eski bir ifade ediş tarzıydı. Bu bakımdan "kil'e tüküren" tanrı İgigi'ler, daha büyük tanrılar, yani bilge tanrılar olabiliyorlardı.

İgigi yazım tarzında, ayrıca, din kitaplarının Agog-Magog, Yecüc ve Mecüc okumalarını da bulabiliyoruz.

İgigi'lerin aralarından birisi kurban edildiğinde, onun kurbanına, 'kil'e tükürme ("les Igigu.... crachèrent sur l'argile") davranışlarına anlam bulmaya gelince...

İlahi anlatımına göre, İgigi'lerden birisi kurban edildiğinde Ateş-Güneş kült temsilcisi olan Annunaki tanrılar bu töreni sevinçle karşılamaktaydılar. Muhtemelen 'Yer'den 'Kara'lar arasından devşirilmiş, 'seçilmiş' İgügü'ler (bu, Musevi topluluğu, İsa'nın havarileri ve Bektaşi örgütlenmesine kazanılacak adaylar için kullanılan bir motif olabilir), aralarından bir 'tanrı'nın kutsal kazandaki parçaları olduğu anlaşılan 'kil'e eğer 'tükürürlerse', daha üst bir tanrı konuma geçiyorlardı.

İgigi-Yecüc'ler, burada 'kil'e veya 'hülasa', 'alüviyon', 'balçık'ın olduğu kazana 'tükürerek', tanrı sofrasının yiyeceği haline gelen kendilerinden birinin etini, kendi et'lerini, yemeyi red etme davranışını anlatmış olmalılar. Belki, burada, tükürme davranışında, eski iç yamyamlık kurallarına dayanarak 'kendi kurbanının'dan önce yeme ve sonra da bu davranıştan pişmanlığı, istiğfar'ı gösterme sembolizmini saptamak daha uygun olabilir. Çünkü, 'tükürmek' ve 'istiğfar', oldukça kutsi davranışlar olarak, günümüze değin ulaşan dinsel kategorilerdir.

Kurban edilmek üzere öldürülen erken dönemin kutsal varlıklarından Apsu'nun veya Kingu'nun (Kıral?) kan ve et'i ile değişik bazı iç organlarını alan Tiamat veya Marduk tarafından birçok 'yaratılış' gerçekleştirildiğinde de, bu rituel anlatımlarında kullanılan 'kil' veya benzeri kavramlarla yine karşılaşırız. Eşdeğer ikizi, kardeşi, dostu Enkidum öldüğünde, Gılgameş de, bu ölümü tanımlarken Enkidum'un 'çamur gibi' olduğunu vurgulamıştı. "Sümer Tufan'ındaki insan ve cezalandırılan öteki hayvan ve sürüngenler de 'çamura, hamura dönüşmüşler'di.

Bu tür kavramlar, 'toprak','alüviyon','balçık-kil' vb. olarak tercüme edildikleri gibi, kömür tozu (poussier) veya toprak tozu, (poussière) vb. biçimlerde de tercüme edilmektedir. Tevrat veya İncillerin eski tercümelerinde bu nedenle insan 'Toprak'tan değil de 'poussier, poussière'den yaratılır ve yeniden "poussier, poussière"e dönerler. Bunlar, muhtemelen, 'kazan dibi' çökeltileriyle ve Ateş kültü tapımcısı toplumlar bakımından da 'kavurucu ateş'in artığı 'kül'lerle ilgili olan kavramlardı. Eski Yunan anlatımlarında 'kül'ün önemini ve Musacı gelenekte 'kül kültü'nü tanıyoruz.

Eski toplum, her yanından irin veya kan akan cadı'sının eline süpürge vermişse, herhalde bir cadı'ya yaraşan en uy-

gun işin, onun 'yerleri süpürmesi' olacağına hükmetmesinden değildi! Bu 'cadı'ların, kurbanı yakan ateşin ve bizzat kurbanın artıklarının temizlenmesi gerçek işlemiyle ilgilerinden ötürü olmalıydı.

Bayağı anlamıyla '**Tükürük**' eğer dinsel alanda bir uygulama, yasak veya gerek konusu olarak ele alınmış ise, Doğu nihilizminin düşünce tarzına aykırı olarak, orada 'toplumların temiz-pis' olma vasıflarını değil, eski toplumun kendi kurbanlarıyla olan bir ilişki biçiminin yansıtıcı davranışını keşfetmek gerekiyor. Enuma Eliş'te Marduk, öldürdüğü Tiamat'ın '**tükürüğünü**' alıyor, onlar ile bu kez 'bulutları', muhtemelen 'çiğ yağması'nı, yağmur'u, yani serpmelik vaftiz tarzını yaratıyordu. Bu 'yağmur' o kadar önemliydi ki, Eski Ahit'teki tanrı 'her şeyi' yarattıktan ve 'dinlendikten' sonra, geriye dönmüş ve unuttuğu 'yaban otu' ile 'yağmur'u ayrıca yaratma ihtiyacı duymuştu. Bu yağmur, Hıristiyanlığın, eski biçimiyle kişilerin üzerine kan serpme vaftizi; islam bakımından 'tu-tu' davranışı '**tükürmek**'tir.

Demek ki, Yezidiliğin '**tükürme yasağı**'nda, sunulan kurbanı kabul edip yemek davranışını, buna karşılık, kişiyi 'istiğfar'a zorlayan ve bunu bir tapınım biçimi olarak ele alan dinlerde, sunulan kurbanı yememek, eğer yemişler ise, bundan vazgeçme tutumunu bulmak gerekecektir. Kutsal kişilerin salya-sümüklerine tapan; yüzüne tükürülünce tanrıya hamdeden; yüzüne tüküren hoca ve şeyhinde; Muhammed'in abdest suyu artığının içiminde, kurtuluş gören insanların dayandığı geleneklerin gerisinde,eski toplumun, böylesine etkili, insan-tanrı kurban eti, kanı ve onu yeme ile yememe davranış tepkilerinin sembolik anlatımları bulunur. Tıpkı, 'saygı ifadesi' olarak kavranan, sağ eli öpüp alnın tam ortasına götürüp temas ettirme davranışında olduğu gibi!

XIII. BÖLÜM

"Şeyh Sadreddin dedi ki:
-Yâ Şeyh, buyurdun ki: 'Musahip olanlarda ayrılık kalmaz'.
Yani onlar 'demuke demî, lahmuke lahmî, cismuke cismî' olmalıdır.

Ama, Muhammed Mustafa ve Aliyü'l-Mürteza hazretleri
Musahip oldular. Lakin Fatıma Muhammed'in kızıdır.
Öyle olunca durum ne minval üzere olur?

Şeyh Sâfî dedi ki:
-Yâ Şeyh, evvelâ, Muhammedü'l-Mustafa ve Aliyyü'l-Mürteza hazretleri kerremellâhu vechehu ve Fatıma ananın üçü, zat'ları bir olan nur'dur.
Evvelde bir, ahîrde bir olunca onun hikmetine karışmak olmaz.
Şimdi, Talip olanlar, demuke demî (kana kan),
lahmuke lahmî (ete et), cismuke cismî (cesede ceset),
ruhuke ruhî (cana can) katıp da Bir'liğe ermeyince
Musahip olmaları sahih değildir, Encâmı Hak'kı aldatmış olurlar.

Şeyh Sadreddin, bu sözleri, 'Belî haktır' diye onayladı."

Eski Ahit ve Kuran'da Tanrının, Adem'i önce 'uyutup' sonra da ondan aldığı bir kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmasının, 'her şeye vakıf tanrı'ya pek yakışmadığını düşünebiliriz. O sırada Adem'in de bulunduğu Kutsal Meydan'daki, bir çeşit Bektaşi ayinine benzer bu törene aramızdan katılan biri olsa ve Pir'i ile Dergah Baba'sından çekinmese, bu işte bir alavere-dalavere olduğunu hissederek, şeytani bir hınzırlıkla, ona, "Hey Hemşerim, uyuma, göz bağlamacılığa esir olma, aç gözünü, sonun iyi değil!" diyebilirdi belki.

Bunu belki biraz gecikmiş olarak şimdi söylemeliyiz. Fakat haksızlık da etmeden!

Eski dinsel ilahiler, Tanrıların 'yaratış' veya 'yok ediş'lerinin merkezinde daima insan kan'ı, et'i, organları ve kemik'leri bulunduğunu gösterdiğine göre, Eski Ahit ve Kuran'ın tanrıları da atalarının eski 'yaratış araçları'nı takip etmek zorundaydılar. Hiç olmazsa o sırada, insan-çocuk kurban edimlerinin ve kutsal yamyamlığın dışına pek fazla çıkamıyorlardı. 'Yemeyin, yoksa ölürsünüz' dediği bir 'meyve-ürün' için, 'gözü kapalı' Adem ve Havva'ya bile söz dinletemememiş olması, Tanrının işinin o sıralarda ne kadar zor olduğunu gösteriyor zaten.

Bu bakımdan Enuma Eliş'in 'yaratış'ları da, sadece kemik, insan eti ve insan kanı ile sağlanabiliyor; örneğin 'insanlık', İgigi'lerden biri olan ve 'başkaldırıcı' Kingu'nun kan ve eti aracılığıyla yaratılıyordu. Ea'nın Büyük Oğlu Marduk-Namrut,

"Kanı kana bağlayacağım,
Kemiği kemiğe dayayacağım,
Ortaya çıkacak olana ('insan'a)
Lullu adını vereceğim."

diyerek bir 'yaratma' ayini gerçekleştirmişti.

Kutsal 'Yok ediş'lerden biri olan Tufan töreni boyunca da, insan kurbanı da dahil, ayin sırasında tanrıların "köpek'ler gibi çiftleşmesi" biçimindeki tüm eski gelenekler yaşanıyor, bunlar önce sözel,sonra da tabletler aracılığıyla kutsal metinler olarak sonraki kuşaklara aktarılıyordu. Eski toplumun bu tür 'yaratma' ve 'yok ediş' ayinleri, öylesine yamyamlık, 'cannibalisme' ile doludur ki, sonunda bay Woolley'in iğrenerek şöyle haykırmasına yol açmıştı:

"Sümer Tufan'ında özel bir ahlaki değer olmadığı gibi, Yaratılış (anlatımı) ise, yalnızca, doğrudan doğruya barbarlıktır!"

Yıllarca o topraklarda kazı yapan bay Woolley'in kazması,

böyle bir yorum bakımından, gerçeğe nerede ise belki de ilk kez burada, dokunmak üzeredir!: *"Doğrudan doğruya barbarlık!"*

Bu saygın İngiliz yurttaşının eski toplumda bundan başka ne bulmayı umduğunu, kendi kitaplarında okuyamayız ama, belki İngiliz gizli servis dökümanları arasına eklenmiş olabilir!

Tanrının 'cıvık ve yapışkan' veya 'bardak gibi (pişmiş, Fahhar)' bir 'hülasa', 'alüviyon', 'çamurdan' 'birisi'ni yaratması (bu 'birisi', 'İnsan', 'Kişi', 'Lullu', 'Adem', 'Awelu' vb. olarak tamamen farklı 'biri'leridir..), böyle yaratılmış bir Adem'in 'kaburga kemiği'nden de Havva'yı yaratması, Eski Ahit'teki tanrı için, işin gerçekten hiç kolay olmadığını gösteriyor. Bununla birlikte, insan'ın bu yamyamlığı karşısında Tanrılar yine de pes etmiş sayılmadıkları için, onları üstelik kutlamak gerekir. Onlar, madem bu 'barbar'larla başa çıkılamıyorsa, hiç olmazsa, 'insan kanı ve eti'nin onlar arasında yiyim-içiminin yasaklanmasını sağlamak, bütün insan kurbanları, ölü vücutları ve kurban edilen 'ilk evlatlar'ı, analarının-babalarının elinden çekip almak için didinip durmuşlardı. Sonunda bu kurbanları kendilerine, veli, halef ve adanmış sayarak onları kurtarmak için ellerinden geleni yapmaya çalışmışlardı. Dahası, bütün ötekiler namına, kurban teknesine, çarmıhına, çuvalına kendilerini koymaktan bile geri durmamışlardı.

İsa'nın kurtarıcı Mesih'liği de "kendini Dünya'daki İnsan oğlu namına kurban olarak sunması"na bağlıydı zaten. Havarilerine sembolik olarak kendi 'et'ini ve 'kan'ını yedirip içirmesi anlatımları, bizi, eski toplumun 'yaratılış' ayinlerinin merkezinde, insan-tanrı kurban edimlerini aramak gerektiğini göstermekteydi. Bu durum, iç ve dış, canlı ve ölü, çocuk ve yetişkin yamyamlığı ortamında yaşayan eski toplumun gerçek davranış tarzlarına da tamamen uygundur.

Eğer, zamanla bu kurbanların Ruh'ları "Gök'e çekilmiş" ve

kazan dibi artıkları 'kil'e, yapışkan sıvı, hülasa 'salep'e dönüşmüş; 'dem'lenme, gündelik yaşamda 'içki içme'nin basit anlatımı haline gelmiş ise, bu, biraz da, insan eti yeme ve insan kanı içme davranışından giderek uzaklaşan eski insan toplumun, geçmişini unutmak ve unutturmak isteyen bilinçli davranışının da bir sonucu olmalıydı.

Günümüz insanı, sevdiğini 'Nur ol!' diye alkışlarken, dostunu, 'kendini ateşe atma' diye uyarırken, bir kadına; 'tam bir ateş parçası', 'Bir afet', 'tufan', 'bir yudum su o!' diye şiirler yazarken; sevdalanmasını 'yanmak'la eşitlerken; kızgın ana yaramaz çocuğunu 'ağzına biber sürüp yakmakla' korkuturken; cehennemin en büyük eza araçlarını 'kavurucu ateş' ve 'kaynayan kazan' olarak tanıtırken, bütün bunların eski ateş kültüne bağlı olarak insanın yakılarak, haşlanarak, çuvala koyup nehire atılarak, boynu kırılıp çiğ çiğ yenerek kurban etme edimlerine bağlı olduğunu, aslında daha 'dün'e kadar süren bu yamyamlık uygulamalarının toplumun en derin hücrelerine sinmiş kalıntıları olduğunu pek anımsamaz.

Bektaşi tekkelerinin 'dem'lenme törenlerinin 'kan'lanma ile ilgisi de unutulup yitmiştir zaten. Hıristiyan topluluklar, Papa'nın göstere göstere ısırdığı ayin yiyeceği'nde bütün eski İsa'ların et'inin bir parçası, sürahiden kadehe aktarıp içtiği ayin içeceğinde de, onların kanları olduğunu düşünmezler; bilmeyi de herhalde pek istemezlerdi zaten. İsa'nın 'doğum' kutlamasının, sanki bebek İsa'yı o anda ölüm bekliyormuş gibi, neden salt bir üzüntü ayinine dönüştüğü de kapalı bir kutu olarak kalmıştır...

Babil ve Asur topluluklarının en bütünlüklü 'Yaratılış' anlatımı olan Enuma Eliş'in 'başlangıç'tan itibaren ele aldığı eski tarih anlatımının ortaya çıkan ilk kutsal kavramları arasında bulunan ve tanrıları da onların ortaya çıkardığı Lahmu, Laha-

mu kavramlarını, bu bakımdan 'et', 'kan', 'kemik' alanında aramaya çalışmak pek aykırı olmazdı.

Uzmanlarımız tarafından yaklaşık bu ses değerleriyle yansıtılan ve genel olarak ikisi birlikte kullanılan 'Lahamu Lahmu' kelime veya kalıpsal deyiminin ne anlama geldiği henüz ittifakla tam çözümlenebilmiş değildir. Bunları 'kişi' veya 'ejderha' biçiminde yorumlayamadığımız gibi, aynı nedenle tam bir belirginlikle 'cinsiyet' bağıntısı yönüyle de ele alamıyoruz.

Bir yorum biçimine göre, 'Lahamu Lahmu', An-Şar ve Ki-Şar'ın (Ateş'in,Güneş'in Şar'ı ve Yer'in, Kara'nın Şar'ı; bunlar, Yaz ve Kış'ın bir tanım biçimi olabileceği gibi, 'Gök' ve 'Yer'in Yöneticilerinin de tanımı olarak kullanılmıştı ve aynı zamanda Gök'ün Yaz, Yer'in de Kış sürelerinin ölçülerinin hakimleri olarak da kullanılmış görünüyorlar..) şekillenmesine, ortaya çıkmasına yol açmışlardı ve Anşar Gök'ün ufkunu, Kişar ise Yer'in ufkunu, sınırlarını belirliyorlardı.

Enuma Eliş'in Babil-Akad yorumuna göre,Marduk-Namrut tanrı, E-A (Yehova?) ile Damkina (Yer'in hanımı)'nın 'ilk oğul'ları idi. Buna karşılık Asur ilahilerinin yorumlarına göre,sözkonusu olan Marduk değil, Asur'du ve bu Asur, Lahamu Lahmu'dan olmuştu. Bu durumda, Anşar okunuşlu tanrı, yaşayan deyim haliyle Asur olmuş olmalıdır.

Anşar ile Kişar ikisi birlikte Ateş anlamıyla Anu'yu, Anu'da Ea yı yaratmışlardı. Bu anlatım tarzı, eski toplumun 'zıddıyla bütünleşme' kuralına uygun olduğundan, gerçek gelişmenin bir anlatım tarzı olarak görünüyor. Bir küçük ayrıntıyla: Kişar kavramı, bu haliyle, Yer'i, Aşağı'yı anlatmış olabileceği gibi, eğer bu kavram sözel dönemde Kişşar halinde idi ise, bu durumda kavram, "Ormanın, Ağaçların Şar'ı" halinde değişecekti. Bilgelik Ağacı'nın; Ağaç-Tahta'ya taparlığın; Yaşam Orma-

nı, Huluppu Ağacı, Humbaba Ormanı gibi motiflerin, tabletlerde hemen devreye girmesi, bu ihtimalin yabana atılmamasını gösteriyor.

Belki de burada farklı birçok ittifak edimi ve yaratılış, ilahi anlatımlarla da iç içe geçmişti. Fakat yine de burada şu anda söz konusu olanlar, henüz insan biçimli olmayan kutsal kavramlar, daha doğrusu kurban sunum biçimleri, ritüel araçlarının tanımları olmalıydı. Lahmuke Lahmu, Demike Demi, "Tatlı su" veya "Tuzlu Su" bu türden kutsal kavramlardı.

Dolayısıyla 'Yaz' kendini 'Kış'la, Ateş kendini Su'yla, Kan kendini diğer Kan'la, Et, kendini diğer Et'le bütünleştirdiği ölçüde, iki temel toplum birim arasında bir ittifak oluşuyordu. Etkileri günümüze değin gelen Ateş ve Su'ya taparlığın eski toplumun ittifak ayinlerinin aracı olarak yücelmesi son derece anlaşılırdır. Eski tabletlerde, bir tanrı övülmek istendiğinde, *"Ateş'i ve Su'yu ellerinde tutan!"* biçiminde tanıtılıyorsa, bu nedenle olmalıydı.

Aynı zamanda bu, Eski Ahit'teki tanrının, Güneş'i yaratmadan önce, Güneş'e ait olmayan bir Işık yaratma mucizesini de açıklamaktadır. O sırada eski tabletler çözümlenebilmiş olsaydı, yetenekli beyniyle Dostoyevski belki bu noktayı çoktan keşfederek rahatlayabilecekti.

Metinlere 'Işık' haliyle çevrilen bu kavram, gerçekten de o sırada Güneş'ten bağımsız olan, basbayağı Ateş'ti ve Eski Ahit'in ve İncillerin 'Yaratıcı Ateş'i, bu Anu okunuşlu kavramı olmalıydı. Bu ateş elbette ilk kez keşfedilen ateş değil, denetim altına alınarak karşılıklı ritüellerin aracı olarak kullanılmaya başlanan ateş'ti. Meşale, mum, çıra, çerağ, kandil halleriyle şimdiki bütün tapınım ve törenlerin başta gelen unsurunun, doğal Güneş'le eşitlenmesi, gerçek ateş'in toplumun ritüel aracı olmaktan

çıkmaya başlamasına bağlı süreç olarak gelişir. Ve bu işlem, Tanrı'nın eski Asur topraklarında, tarımsal bahçe'de Adem'i, yarattığı sırada aşağı yukarı gerçekleşmiş olduğu için, Yeryüzü'ne giderek 'susamaz ve güneşte yanmazsın' diyordu. Çünkü, Gök'(topluluğu)ten Yeryüzü'(topluluğu)ne gönderilen öteki Ruhaniler, Haç'lara, halatlarla ve Tanrının ipleriyle sıkıca bağlanarak açık güneşin altında eziyet çektirilerek öldürülmeye başlanmışlardı. Nasıralı İsa'nın modern çilesi,öncellerin çileleri yanında hiç kalır! Doğrudan ateş'in yerini güneş, doğrudan ateş tapınımının yerini Güneş tapınımının almaya başlaması ise görece geç döneme aitti.

Tanrı Utu, her ne kadar giderek Güneş haliyle Şamaş'la eşitlenmiş ise de, onda Adalet'in ve Olimpiyat'ın 'meşale'sini bulmak daha uygun olacaktır. O zaten, sedir, katran ağaçlarındaki Humbaba'nın topraklarındaydı. Ayrıca, Ud veya U_4, Ud ses değerleriyle gündüz'ü anlatan bir kavramla da eşitlenmekte olması, onun, Ağaç ve odun'la ilişkilendirilmesini çok daha anlamlı kılmaktadır.

Enuma eliş la nabu şamamu *(Yukarda Gök'ün daha adı yokken)* diye başlayan bu ilahimizin, Eski Ahit, İnciller ve Kuran'daki anlatımlar temelinde, geriye dönük yeni ve anlamlı bir tercümesinin yapılması gereklidir ama, şimdilik var olan, anlamları tam veremeyen yaklaşık tercümelerle yetinmek zorundayız:

[Yukarda Göklerin adı yoktu
Aşağıda Yer'in adı yoktu
Yükseklik ve derinlik yoktu,
Hiçbir isim yoktu daha.
Toprak altında Apzu vardı yalnız,
İlk yaratıcı olan tatlı su ile
Bir de tuzlu su Tiamat vardı.
Bir de döl yatağına dönen Mummu.

Birbirine karışıyordu tatlı su ile tuzlu su,
Örgülü kamışlar belirmemişti henüz,
Suları bulandırmıyordu sazlar.
Tanrıların adı yoktu,
işte o vakit,
Sürüklenip gelmiş çamurlarla dolu suda,
Apsu'dan ve Tiamat'tan
Tanrılar yaratıldı.

Çamurdan doğan Lahmu ile Lahamu,
Daha genceciktiler, boyları uzamamıştı,
Gök'lerin ufku Anşar ile Yeryüzü ufku Kişar'ı
Gök'ün ve Yer'in çizgilerini
Ufuklarda bulutları çamur'lardan ayırdılar.]

Enuma Eliş'in bu aktarım tarzında kullanılan 'ad verme', 'ad vererek var etme' motifinin izlerini Eski Ahit ve Kuran'da ele almıştık. Eski Ahit'in ve Kuran'ın Su'ları ve bu Su'ların üzerinde duran Arş'ı merkez kabul ederek, Tanrı'nın Yukarı'ya Gök adını,Aşağı'ya Yer adını vermesine ilişkin anlatımları da, 'Yukarı' ve 'Aşağı' kavramlarını özellikle kullanan Enuma Eliş'i arasında olan anlatımıyla bağlantıyı göstermektedir.

Burada ayrıca , 'Gök=An' ile 'bulutlar' arasında, Yer=Kara ile 'çamur' arasında kurulan parelellikleri de tespit edebiliyoruz. Anlaşılmaktadır ki, gök ve bulutlar, ateş ve yakma kültü ile, Yer ve Çamur da, kutsal kazanda pişirme ile bağlantılı ritüel biçimlerine yönelik sembollerdi.

Ruhun göğe uçması; nur, ışık, kül vurguları, bütün bir çizgi boyunca, ateş kült kalıntılarına; 'çamur', 'yapışkan, cıvık hülasa'lar ise, bu yönleriyle kutsal kazan kullanımına, çorba'lara ilişkin bilgi verirler. İlahilerde Enki'nin tapınağı söz konusu olduğunda, genellikle 'bataklık', 'sazlık' gibi bir kavramla

karşılaştığımızı anımsayalım. Görkemli ve Kutsal Abzu (Yaşam Suyu) tapınağının, bilinen bir bataklık haliyle yorumlanması oldukça zorlama olurdu. Burası 'Yer altı kaynak suyu' anlamına, herhalde, 'kaynar su' üzerinden ulaşmış olmalıydı. Nitekim, Enki, anası en eski Deniz olan Nammu (belki Umman okumak daha doğru) ile birlikte 'insan'ı yaratırken de, bu 'dipsiz suyun çamurunun özü'ne yani Kuran'ın 'hülasası'na başvuruyordu.

Anlatıma göreTanrılar, 'ekmek, yiyecek' temin etmekte güçlük çekmeye başlamışlardı. İsteklerini Enki'ye ulaştırması için, bütün tanrıların anası Nammu'ya gelip sızlanmışlardı. Bunun üzerine tanrıça Nammu oğlu Enki'ye seslenmişti:

"Ey oğlum, yatağından kalk... bilgeliğini kullan,
Tanrılara hizmet edecek yaratıklara şekil ver,
Onlar kendilerini iki misli(?) çoğaltsınlar."

Enki de, anası Nammu'ya yanıt vermişti:

"Ey annem,senin ismini vereceğin (ad koyacağın)
Yaratık meydana çıksın,
Onun üzerine tanrıların görüntüsünü koy,
Dipsiz suyun (bataklığın) çamurunun özünü karıştır,
İyi ve veliaht gibi şekilleri çamurla sık,
Kol ve bacaklarını meydana getir,
(Yeryüzü ana tanrıçası) Ninmah,
onun üzerine tanrıların suretini
(görüntüsünü) koyacak,
O bir insan..."

Burada, '**ad verm**e' dışında, Eski Ahit'in İnsan'ın yaratılmasına ilişkin Tanrılar toplantısında 'Onu kendi suretimizde, kendimize benzer yaratalım' demesine ilişkin kalıp deyim olduğu gibi kullanılmaktadır. Aynı şekilde, Kuran'ın 'cıvık ve ya-

pışkan çamur'un 'hülasası' gibi ayrıntıların da kullanıldığını görüyoruz.

Bay G. Roux, 'La Mésopotamie'sinde, ilk kutsal kavramlar arasında yer alan 'Lahmu Lahamu'yu, Lahmu ve Lahamu halinde ayırarak kullanmakta (p.120) ve T. Jacobsen'e dayanarak (The Treasure of Darkness, p. 256, n. 332) ve ikisini birlikte '**alluvion**', **alüvyon** haliyle tanımlamaktadır. Bu anlamlar da bizi, 'çamur, hülasa, balçık' gibi kavramlara taşır. Fakat yine de, Lahmu Lahamu'ya ilişkin berrak tanımlarımız yoktu ve bunlar sanki devamı gelmeyen kavramlar haliyle giderek orada kalmışlardı.

Bununla birlikte,en eski ve erken dinsel gelenekleri zamanımıza taşıyan kast yapılı Bektaşilik'te karşılaştığımız 'Lahmuke lahmî' kalıbı, 'ete et' anlamıyla bizi, bir ritüelde karşılıklı kurban sunum edimine taşımaktadır. Eski toplumun anlaşma kuralı, bütün öteki ilahi ve kurban sunum uygulamalarının gösterdiği gibi, oradaki kardeşleşme, 'kandaşlık' ve 'etdaşlık' temeli üzerine yükseliyor, karşılıklı evlilikle de bu ittifak taçlanıyordu.

Kast yapısı olan bütün dinler ve dini eğilimler, bir şekilde geçmişin çizgi ve uygulamalarını bir müze koruyuculuğu hassasiyetinde (her ne kadar bizde, müzeler birçok durumda, oradaki eski eserlerin yerine -mesela özgün'ünü çalıp- sahtesi korunuyor ise de) geçmişi bağırlarında sürdürmeye devam ederler. Ehl-i Beyt Bektaşiliği, Musevilerin Levilileri veya sonradan İsacı olacak tapınaklar gibi, dinsel bir örgütlenme kastı idi ve bilgi, görgü, örgütlenme gelenekleri yönüyle, erken dönem tapınak örgütlenmesinin bir parçasını oluşturuyor olmalıydı.

Akad dilinde 'Beyt-Bit', tanrısal tapınakların nitelenmesinde kullanılan Tanrı Evi'nin, E'nin karşılığıydı. Ekalliyet kavra-

mının 'Arapça olduğunu' düşünen İlber Ortaylı bu noktada yanılıyor: E-gal, 'Sümer' denilen topluluk dilinde 'büyük ev' anlamıyla tapınağı ve sarayı; E-gal-lu haliyle de bu 'tapınak-saray adamı'nı, muhtemelen yüksek görevli, yönetici şahısları anlatıyordu. Ekalliyet, Arap olmayan dile ait bir kavramdı. Tapınaklarının en "En Kutsal Yer"ine Musevilerin verdikleri E-Hal veya E-Gal tanımındaki 'Summer köklerine' sayın M. İ. Çığ da dikkat çekmiştir zaten. Bütün bunlar, Ehli Beyt'in, erken tapınak örgütlenmesiyle ve bu örgütlenmede yer alan dini kast ile ilgili olduğunu göstermeye yeter. Dinsel yönüyle bu,Tapınak Ahalisi, Tapınak Ehli olanlara aitti ve doğal olarak, o dönemin maharet, bilgelik, sanat öğrenim ve bunların sonraki kuşaklara bir devir mekanizması idi.

Bu dini kastın, erken dönem tapınaklarında, insan 'kurban'ı devşirme ve yetiştirme ödeviyle de yükümlü olduğunu anlamak için; 'kurban olmak', 'kurban edilmek' biçimindeki 'çileli yol'a ve yetiştirilen bu çilekeşlerin Bektaşi kabul merasimlerinde geçtikleri merhalelere göz atmak, yeterli olacaktır. Bektaşi-Alevi ve Hıristiyan inancında 'insan kurban' kavram ve anlayışının derinliği, ilgili bu dinlerin başlangıç kaynaklarının erken Akado-sumer dönemlerine değin uzandığını ve bu dönemin ittifaklarının gereği olarak da, doğrudan doğruya insan kurban edimleriyle ilişkili olduğunu gösteriyor.

İsa'yı İsa kılan yapan onun "Dünya'daki İnsan'lık namına" kurban olmak üzere yetiştirilmiş ve kendini kurban sunmuş 'İnsan oğlu' olma motifidir. Sadece 'İnsanoğlu' değil, 'her şeye kadir Tanrı' ve-ya onun 'oğlu' da olduğuna göre, O'nun 'Dünya' ve 'İnsanlık'ı kurtarmak için başka tür çözümleri de olabilirdi aslında. Fakat görüyoruz ki, onu tanrılaştıran asıl unsur, temsil ettiği bu özel 'İnsanlık' namına (buradaki 'İnsan'lık şimdiki genel kullanım anlamında değildir) bizzat kurban edilmesiydi. Bu bakımdan, ölen kırallarına 'o tanrılaştı' diyen; tanrı-

laşmayı ölümle birlikte ele alan Hititler, saçmalıklar üretmek isteğiyle böyle söylemiş değildiler. Tanrı kavramı, kurban edilmiş ilk insan görevlilerin soyutlanmış tanımı olarak şekillenmiş olmalıydı.

Dolayısıyla insan kurbanı, et'i, kan'ı, kemiği, cesedi çerçevesinde varlık sürdüren eski toplumda **Lahamu Lahmu** ifadesi, en erken ittifak toplantılarının, topluluklar arasında 'et ve kan' birliğini sağlama ritüelinin tanımı olarak ortaya çıkmış gibi görünüyor: Et'e Et, Kan'a Kan!

Fakat, bu kavram sadece,genel haliyle 'et'i değil, et'in 'macun' halini, Lahmacun'daki eti tanımlıyor olabilirdi aynı zamanda. Eğer, 'şekil verilen cıvık çamur', gerçekten, bir 'çamur'a, kilden yapılan figürlere ait değilse, bunlar, her şahısa, onun hangi toplum birimine ait olduğunu anlatan belgi olarak başına, alnına, boynuna takılmak üzere hazırlanmış, sonraki muskalar, küpeler gibi, araçlar değil ise, burada çok eski, daha sonra bazı Hitit topluluklarında, Aramilerde görünen kutsal erkek yiyeceği olan çiğ köfte türüyle karşı karşıya bulunuyor olabiliriz. Fakat öyle görünüyor ki, eski toplumumuz, bu iki alanı da kullanmıştı ve bize ulaşan görece geç 'yaratılış' yorumlarında bu yüzden, içiçe geçmiş vaziyette, bazan 'su'dan, bazan 'şekil verilmiş balçıktan', bazan öküz veya at'tan ortaya çıkan 'insan'larla karşılarız.

En temel kavramlara ilişkin bütün bu farklı yorumlar, Enuma Eliş'in yeni bir tarzda çözümlenmesinde bize son derece gerekli olacaklardır ve eski toplumun gerçek ilişkilerinin anlaşılmasında olduğu kadar, bu ilişkilerin sonradan bozulmuş anlatımları olan şimdiki dinlerin kökenlerinin açıklanabilmesi çabasında da büyük önem taşıyacaklardır.

Eski toplum, iç yamyamlığı, herhalde, pekçok farklı sem-

bolik davranışlarla aşmaya çalışmış olmalıydı. Ölüm ve yas törenlerinde, içki kadehlerini ve yiyecek tabaklarını kırma davranışında, ölü yamyamlığını reddediş, bu araçları bir kez daha kullanmama isteği bulabileceğimizden bahsetmiştik. Musa yasalarında çok sayıda örneği bulunan 'kirli', 'pis', 'haram' kavramında ve 'kirliye', 'haram hayvana' el sürme yasaklarında da,eski toplumun iç yamyamlıktan uzaklaşabilme çabalarının çok farklı ifadelerini buluruz. Musa, kardeşi Harun ve öteki din görevlilerinin ölülere yaklaşmasını, ölen en yakınları bile olsa, tamamen yasaklamıştı. Eski toplum, ölü ve canlı insan'a yönelik olarak iç yamyamlığı önleyebilmek için, olağanüstü çaba göstermiş ve kendi kutsal totemini bile 'kirli' ilan etmekten çekinmemişe benziyor. Musa'nın sadece domuz'dan oluşmayan 'yasak hayvan' listesi, Akado-sammaru erken döneminin kutsal totem listesinin bir bölümünden başka hiç bir şey değildir aslında.

Domuz'u, köpeğ'i, tavşan veya deve'yi 'dokunulmaz' veya 'kirli' ilan eden eski toplum birimlerin bütün bu davranışlarının temelinde, hiç olmazsa kendi toplum birim aidi insanların yaşamlarının, 'et', 'kan' ve 'kemik'lerini koruma, kendini iç yamyamlıktan olabildiğince uzaklaştırma dürtüsünün bulunduğunu saptadığımız anda, 'eski toplumun cehaleti' kalıbına bağlı son derece çürük bir alan üzerine kurulan sosyoloji teorilerinin gösterişli binaları, birer birer çökmeye başlarlar.

XIV. BÖLÜM

İsa onlara dedi ki:
Gök'ten size gerçek ekmeği Baba'm verir.
Tanrı'nın ekmeği, Gök'ten inen
ve Dünya'ya yaşam veren'dir.

Gökten inmiş olan diri ekmek Ben'im.
Dünya'nın yaşamı uğruna vereceğim
ekmek de benim bedenimdir.
Bu ekmekten yiyen sonsuza dek yaşayacak.
(İncil)

'Yemek' ve 'içme'nin kutsal karakterini ve anlamını, Hiristiyanlığın kutsal sofra geleneğini ifade eden son akşam ziyafetinde de bütün saflığıyla görüyoruz. 'İnsanoğlu Tanrı Mesih Kuzu İsa', Gök'lerdeki Baba'ya kavuşmadan önceki akşam, havarilerine verdiği son ziyafette, onlara 'Kutsal Sürahi'den şarap dağıtmış:

-"**için, bu benim kan'ımdır**" demişti.
'Kutsal yiyecek'ten bölüp vermiş,
-"**yiyin, bu benim et'imdir**" demişti.

Bu kutsal tören, kendinden, 3500-4000 yıl önceki Akadosammaru atalarının yamyamlık döneminden; insan kanı içme ve insan eti yeme uygulamasından vazgeçme süreci içinde oluşturdukları kültür düzeyine ait bir sembolizmi yinelemekten başka bir şey değildi. Eski toplum, geçen bu süre zarfında,

yamyamlığı, 'ekmek' yemek uygulama ve deyimine; kan içicilik uygulamasını da 'içki içme' geleneğine çoktan dönüştürmüş durumdaydı.

Akkado-sammaru yazın kaynakları ilk kutsiyet kavramları ile yiyecek-içecek ve cinsel ilişki düzeni arasında kurulmuş bağları yeterince gösteriyor. Görece bir uygarlık kategorisi olarak şekillenen ilk kutsiyet kavramlarının, insanın en doğal güdüleri olan yiyecek-içecek ve cinsel ilişki alanlarında, daha eski kuralları aşma sırasında oluşturulan bir sembolizme dayanma olarak anlaşılabilir. Bu sembolizm, 'uygarlığın şafağı'nda, artık nerede ise, gerçekleşmiş durumda olmalıydı ki, bu yüzden, erken Akado-sammaru topluluklarının anlatımı sırasında karşılaştığımız, **"Yer'den Gök'ün, Gök'ten Yer'in"** ayrıştırılması işlemi artık bir ritüel konusu olarak ele alınıyor; 'Yer ile Gök' yani Akado-sammaru toplulukları arasındaki ittifak, tapınaklarda '**kutsal ekmek yenmesi**' ile sağlanabiliyordu.

Eski tanrıların kutsal sofraları, bir anlaşma, ittifak ifadesiydi. İki toplum birim arasındaki bir anlaşmanın aracı olan '**yaşam suyu-yaşam içeceği**' ve '**yaşam yiyeceği-yaşam ekmeği**' kavramlarını erken tablet kayıtlarından itibaren tanıyoruz.

Orada bir topluluk için '**yaşam yiyeceği ve içeceği**' olan olgular, ittifakın öteki tamamlayıcısı bakımından '**ölüm yiyeceği ve ölüm içeceği**' olarak değerlendiriliyordu. Bu durumda, 'yaşam yiyeceği' bu topluluklarda karşılıklı olarak 'ölüm yiyeceği'; 'yaşam içeceği' de, 'ölüm içeceği' idi. Eski toplumda iyi ve kötü, helal ve haram, yaşam ve ölüm, iki toplum birim arasında zıt ve tamamlayıcı bir özellik taşır.

Bu yandaki toplum birimde 'yaşam yiyeceği ve yaşam içeceği' karşı yandaki ittifakdaş toplum birimde 'ölüm yiyeceği ve ölüm içeceği' halini alıyor ise, öyle anlaşılıyor ki, bu tarihsel

dönemde artık, taraflar, genel olarak, kendilerine ait 'diri' insan kurbanlara dokunmuyor, bunu karşı tarafa sunuyorlardı. 'Ölü insan' yani ceset yiyicilik' de yaklaşık bu dönemlerde, 'ölüm ve mezar kültü' haliyle ve farklı şekillerde aşılmaya; 'ölü ruhuna' yiyecek-içecek bedeli ödeme yoluyla ölü beden'ler satın alınmaya başlanmış olmalıydı.

İgügü-Yecüc-Mecüc'lerin, kendilerinden birisi kurban edildiğinde, bu somut kurban etine, etin bulunduğu kazan'a 'tükürmeleri', kabaca bu aşamadaki durumu anlatıyor olmalıydı. Kuran'ın, Talut ve Calut ordularının 'nehirden su içme veya içmeme' konusunda oldukça silik anlatımı da bu hususla ilgili görünüyor. Orada bir bölüm 'ordu'nun, susadıkları halde 'nehirden su içmeme'leriyle; içen öteki bölümün ise güçten düşmeleriyle ilgili olarak anlatılan, nehir'lere atılan canlı ve ölü bedenlere karşı, topluluğun 'yeme-içme hakkı' ile, 'yememe ve içmeme uygulaması' arasındaki zıt tutuma ilişkin eski bir davranış özeti olmalıydı.

Biri (kaynar ve arı?) 'Su', öteki 'Ateş' ile ilgili olan Ea-Enki ve Anu arasında Adapa'nın başına gelenlerin anlatıldığı bir ilahide, 'yaşam-ölüm içecek-yiyecek' ilişkisinin zıtlığını ve aynı zamanda tamamlayıcılığını görüyoruz. Adapa ilahi anlatımda, Eridu'nun Enki-EA topluluğu için 'ölüm yiyecek ve içeceği' olarak kabul edilenler, Anu, Enlil topluluğu için 'yaşam yiyecek ve içeceği' olarak kavranılıyor olmalıydı. Tel Harmal'da ele geçen bir Adapa versiyonunda, bu, açıkça ifade edilmektedir.

Eridu'nun oğlu, evladı; "EA'nın oğlu" olarak da tanımlanan Adapa, 'insan soyundan'dı. Enki-Ea tarafından var edilmiş, yani eski kavramlarla, onun 'adı' EA tarafından verilmişti. Eridu'daki ödevi, ekmekçi, fırıncı, kazancı, yemek pişiricilikti. Kısaca 'mutfak sorumluluğu' diyebileceğimiz bu kutsal göreve ilişkin kalıntıları, Eski Ahit'in Musa dönemi ve Ehl-i Beyt örgüt-

lenmesinde de buluyoruz. Yiyecek'le ilgili bu kutsal görev, 'kutsal kazan'la da çok yakın bağlara sahip olmalıydı. Ritüellerde kazan başında bulunma ödevi, erken anlatımlarda, sonradan bize 'cadı' ve 'cadı kazanı' olarak da ulaşacak olan bir Tanrıça ödevi idi. Kadın ve erkek sofra ayırımı olarak da tanıyacağımız ayrışma içinde bu ödev, iki toplum birimin karşılıklı evlilik sisteminin gelişmesine ve kadın'ın 'gelin' olarak koca toplum birimine 'gitmesi'ne bağlı olarak, giderek, erkek sorumluluğuna doğru evrilmiş görünüyor. Babil'in Hammurabi dönemi kayıtlarında 'Mutfakçı'ya 'Nuhatimmum' adı veriliyordu. (G. Roux, La mésopotamie, p. 254). Bunun 'Tufan teknesi'ni "insan, hayvan ve bitki tohumları" ile dolduran Nuh'la ilgisine bakmak gerekecek.

Adapa, bir gün 'Balık avı'da iken, 'kayığı'nı 'Güney Rüzgârı' devirmiş, bunun üzerine de Adapa, 'Güney rüzgarının kanatlarını (kollarını) kırmıştı. Bu arada Anu (Samaş, Utu, Sema), bir haftadır (7 gün) 'Güney Rüzgarı'nın 'esmiyor olduğunu' fark etmiş ve bunun sorumlusunun Adapa olduğunu öğrenmişti. Ateş, Güneş, Gök tanrısı Anu, Adapa'yı bulunduğu yere çağırdığında, Adapa Anu'nun yanına gitmeden önce babaşı olan tanrı Ea-Enki ona, Anu'ya olduğu kadar Dumuzi ve Gişzida'nın tutumlarına da dikkat etmesi gerektiğini anlatarak, onu uyarmıştı:

"Ölüm yiyeceği ikram ederlerse yeme,
Ölüm suyu ikram ederlerse içme!"

Adapa, "Gök'ün eşiğinde" yani Anu tapınağı'nın kapısında Dumuzi ve Gişzidum'la karşılaştığında, bu iki tanrı veya tanrısal varlığı tanımıştır. Dumuzi ve Gişzidum, ona, neden 'yas giysileri giymiş' olduğunu sorduklarında:

Adapa da onlara:

"Ülke'nin, (Yeryüzü'nün?, Toprak'ın, Eridu'nun?)
iki tanrısını kaybettik,
Bunun için yas elbiseleri giydim" diye yanıt vermişti.

İsimlerini anması bu iki tanrıyı (veya tanrısal varlığı) mutlu kılmıştı. Dumuzi ve Gişzidum, Adapa'ya bir 'giyecek' ve '(zeytin?) yağ'ı verdiklerinde, O da yağla yağlanıp, giyeceği de giymişti.

"Sağ ve sol'daki melekler", 'ikiz kardeşler', 'büyük ve küçük oğullar' Anu tapınağının girişinin iki yanında bulunan iki aslan, iki zeytin ağacı, iki sütun vb. semboller olarak da tanıyacağımız bu değişken iki oğul, ikiz kardeş, Dumuzi (Temmuz, Adonis, Adam) ve Gişzidum (Ningişzida, Yaşam Ağacı'nın (üstün) (oğlu)(kızı)] (bunlar 6 aylık devrelerde biri ölünce öteki dirilen Yaz ve Kış'ın temsilcileridir de) Adapa'yı alıp Anu'nun huzuruna çıkardıklarında, Anu, Adapa'ya; *"Güney Rüzgarı'nın kanatlarını niye kırdın?"* diye sorunca Adapa da başından geçenleri olduğu gibi anlatmıştı.

Anu, EA'nın koruduğu ve Baba'lığını üstlendiği Adapa'nın bu içtenliği karşısında, onu yüceltmek ister ve ona 'Yaşam yiyeceği' ile 'Yaşam İçeceği'ni sunar. Fakat Adapa, Ea'nın emirlerine bağlı kalarak bunları yemeyi de, içmeyi de reddeder. Çünkü, Anu'nun '**yaşam yiyeceği**' dediğine babası Ea '**ölüm yiyeceği**' demişti; '**yaşam içeceği**' dediğine de '**ölüm içeceği**' demişti. Adapa'nın bunları içmesi ve yemesi yasaktı. Bu durumda Adapa sadece vücüdunu zeytinyağıyla yağlamakla ve yeni giyecekleri sırtına geçirmekle yetinir. Fakat böylece Adapa ölümsüzler arasına ulaşma sansını da yitirmiş olur artık.

'Yaşam yiyeceği' ve 'Yaşam İçeceği' kavramlarına İnanna'nın 'Yeraltına inme' ritüel anlatımında da rastlıyoruz.Tanrıça İnanna, 'Gökyüzü'nü bırakıp, 'Yeryüzü'nü bırakıp 'Yeraltına' inmeyi aklına koyunca, temsilcisi,sözcüsü Ninşubur'u yanına çağırıp söyle demişti:

"Kutsal İnanna Ninşubur'a dedi ki,
-Ey benim devamlı dayanağım,

Bilgece fikir verenim,
Tapınağımın yöneticisi Şaggal,
Yanımda savaşanım,
İniyorum Kur'a,Cehennem'e,
Dönemezsem eğer,
İndiğim Kur'dan (Cehennem'den) geriye.

Uygun sözlü vezirim,
Doğru sözlü savaşçım,
Ağıta başla benim için yıkıntıda (?harabede),
Davul çal benim için meydanda,
Tapınakların etrafında dön-dolaş benim için,
İndir (yum) gözlerini,
Dudaklarını kapat,
Döv dizlerini benim için,
Kötü elbiseler giy benim için,
(?Çula, Çuvala gir benim için).

[(İnanna, bundan sonra Ninşubur'a, sırasıyla Enlil'in E-kur'una (ÜlkeTapınağı); Ur'da E-kiş-nugal'a, baba Nanna tanrının evine giderek kendisini kurtarmaları için yardım dilenmesini söylemektedir. Eğer onlar yardım etmezlerse, Eridu'daki Enki-Ea'ya başvurmalıdır.)]

"Eridu'da Enki tapınağına girince
Ağla, yalvar Enki önünde,
De ki,
"Ey Enki baba
Kızını Yeraltı'nda bırakma"

Enki Bilgeliğin tanrısıdır,
Tanır o 'Yaşam Yiyeceği'ni,
'Yaşam İçeceği'ni tanır,
Bilir Yaşamın Sırrını o.

[(İnanna, bütün kutsal kuralları, kutsal giysisi ve takıları ile birlikte Cehennem'e indiğinde, Cehennem'in 7 kapısının her birisinin önünde, kurallar'ı ve takıları tek tek elinden alınır, kutsal giysileri üzerinden çıkarılır, en sonunda da çırılçıplak kalır. Yeraltı'nın Tanrı-ça-sı Ereş-ki-gal'in,'Kara Yer'in Kıral-içesi'nin önüne çıkarılır.)]

"Oturdu tahtına Tanrıça Ereşkigal
Hüküm verdi İnanna hakkında
7 yargıç Annunaki
Baktılar İnanna'ya 'ölüm gözleri'yle
Suçlayıp bağırdılar ona
Kadın (İnanna) döndü bir cesede
Cesedi asıldı bir çiviye"

[(Sözcü Ninşubur, 3 gün 3 gece geçip İnanna geri gelmeyince, önceden aldığı direktif doğrultusunda başladı, Baba Enlil'i, Baba Nanna'yı dolaşmaya.

Onlardan gerekli yardımı alamayınca da, bu kez baba Enki'nin tapınağına geldi.)]

"Girdi Eridu'da Enki'nin tapınağına
Ağlayıp yalvardı Enki önünde
-Ey Enki baba
bırakma kızını Yeraltı'nda
parlak (?altın, gümüş?) madenini tozlara bulatma
Lapis lazuli (mavi) taşlarını kırdırtma
Şimşir ağacını (?asa'sını) kestirtme!"

[(Enki, Ninşubur'un bu haberine üzülür.)]

"Enki baba dedi ki,
Ninşubur'a:
-Ne oldu kızıma?

Üzüldüm..
İnanna'ya ne oldu?
Üzüldüm..
Göğün kutsal fahişesine ne oldu?
Üzüldüm.."
[(Enki baba kızı İnanna'ya yardım etmeyi istemektedir.)]

"(Enki baba)
Kir çıkardı tırnaklarından
Yaptı Kurgarra'yı
Kırmızı tırnaklarından çıkarttı kiri
Yaptı Galaturra'yı
"Yaşam Yiyeceği"ni verdi Kurgarra'ya
Galaturra'ya "Yaşam İçeceği"ni verdi
Enki baba dedi ki,
Galaturra ve Kurgarra'ya
(....)
(Yeraltı tanrıları) size Nehir Suyu'nu verecekler,
İçmeyin!
Tarla'nın Tahılı'nı verecekler,
Yemeyin!
İsteyin (Ereşkigal)den
Çiviye asılı (cesedini) İnanna'nın,
Dökün cesedin üzerine "Yaşam Yiyeceği"ni
Serpin cesedin üzerine "Yaşam Suyu"nu
Canlanır böylece İnanna."

[(Gallaturru ve Kurgarru, Enki'nin emirleri doğrultusunda hareket ederek, çiviye asılı cesedin üzerine '60 kez' "Yaşam Yiyeceği"ni ve '60 kez' de "Yaşam İçeceği"ni dökerek İnanna'yı canlandırırlar.

XV. BÖLÜM

"Ekmek, uğrunuza feda edilen bedenimdir.
Şarap, uğrunuza feda edilen kanımdır."
(İncil)

Toplumbilimcinin bir arkeologun coşku ve dinginliğinden öğreneceği çok şey varsa, buna karşılık, arkeolog, din ve dilbilimcilerimizin de, insanbilim kurallarına bağlı kaldıklarında kazanacakları çok şey vardır.

Diyelim ki, bir mezarlığın, herhangi bir yerleşim alanının surları içinde bulunan bir bölgede mi, yoksa bu surların dışında mı kurulu olduğu konusunu, mimari nedenlere, yerleşim alanı koşullarına bağlayarak açıklayan bir arkeologun yorumlarına güven duymaz isek, haksız sayılamayız. Bunun gibi, 'Sümer', Sami, Hurri, Hitit, Assur kayıtlarında yer alan kavramların tercüme ve yorumlarında, eski toplumun işleyiş yapısı, dini ilişkileri hesaba katılmazsa, doğru sonuçlara ulaşmak da pek mümkün olmaz.

Bu noktada önümüzde uygun bir örnek bulunuyor. Bu örnek, Akado-sammaru kayıtlarında 'yaşam yiyeceği', 'yaşam içeceği' olarak rastladığımız dini kavramlarla ilişkiliydi.

İsa, "Göğ'e çekilme" hazırlığı yaptığı sırada, 12 havarisini 'son yemek'te toplamış, onlara 'kendi eti yerine' 'kutsanmış

ekmeği', 'kendi kanı yerine' ise 'kutsanmış şarabı' dağıttığı bir sofra ayini yapmıştı.

Hıristiyanlıkta 'kutsal sofra' ve 'vaftiz' gibi en önemli iki kurumun dayandığı geleneği biliyoruz artık. İncelemelerimiz içerisinde, su-ateş vaftizlerinin ve 'kutsal ekmek-yiyecek' ve 'kutsal içecek' kavramlarının kökenlerinin erken Akado-sammaru dönemlerine değin uzanıyor olduğunu da görmüştük. Bu erken dönem kavram ve uygulamaları ile Hıristiyanlık ayinleri arasındaki bağlantı zincirinde, Hitit'lerde karşılaştığımız '**ekmek yiyin, su için**' kalıp sözcükleri, tarihsel ara boşluğu kapatan bir olgu olarak ortaya çıkıyor. İlk Hıristiyanlığın Hitit ve Asur etki alanındaki topraklarda şekillenmiş olması da, bu alanlara yönelmeyi gerektirecekti zaten.

Hitit dilinin çözümünü borçlu olduğumuz bay B. Hrozny, bu alandaki çabasına başlangıç noktası olarak, içeriğini henüz bilmeden, '**Ninda-an ezzateni watarra ekutteni**' cümlesini almıştı. Bu anahtar cümleyi çalışması içinde, '**ekmeği yiyeceksiniz, suyu içeceksiniz**' biçiminde tercüme etmişti. Hitit dili bu iki temel kavramın keşfi üzerinden ilerleyerek çözümlenebilmiştir.

Görünüşe bakılırsa garip bir cümleydi bu. Ekmek elbette yenilir, su da elbette içilirdi. Fakat, işin daha garip yönü, bu kalıpsal cümlenin Hitit yazınında sıkça tekrarlanıyor olmasıydı. Bununla birlikte, eski toplumun yapısı ve dini işleyişinin temellerinin yeterince bilincinde olmayan uzmanlarımız, bu kalıpsal cümlenin yazıtlarda neden yineleniyor olduğunu kendilerine sorma gereği pek hissetmemiş gözüküyorlar.

Bay E. Akurgal'ın da bu dar kavrayış alanının dışına çıkamamış olduğunu görüyoruz. Kıral Hattuşili'nin ünlü vasiyet çe-

viri metnine baktığımızda, bu kalıpsal cümlenin, doğal 'yeme, içme' biçimli bir edim haliyle ele alınmış olduğunu, bu yaklaşım tarzının da yaptığı çözümlemelere ve tercüme ifadelerine de yansıdığını görüyoruz.

MÖ. 1660-1630'lara tarihlenen Hitit Tabarnası, büyük kıral Hattuşili'nin vasiyetinde en az beş kez yinelenen '**ekmek yiyin, su için**' kalıpsal cümlesi, gerçekten de tipik bir ritüel direktifi idi. Kıral Hattuşili, kendi vasiyetinde insanların doğal 'yeme-içme'leri üzerine tavsiyelerde bulunuyor olamazdı zaten. 'Ekmek yiyin, su için' veya 'ekmek yiyip, su içelim' demek, İslam'daki biçimiyle 'tanrının ipine sarılmak', tanrısal yasalara bağlı kalmak anlamı taşıyordu. Tanrılara, genel olarak dinsel kurallara uygun davranma çağrısını ifade eden tipik bir iman cümlesi olmalıydı bu.

Cümlenin bu özelliği, aslında hem yazıtlarda açıktır, hem de Hitit dini inançlarının binbeşyüz yıl kadar sonraki biçimlerinden olan İsacı Hıristiyanlığın 'yemek ve içmek' edimlerini; 'kutsal ekmek ve kutsal şarap'tan oluşan kutsal tanrısal sofrasında devam eden bir geleneği anlatıyordu. Fakat, öteki bir çok bulgu gibi, Vasiyet metni de, günümüze ulaşan kavram ve uygulamalarla bağ içinde ele alınmadığı için, bu ifadelerden oldukça anlamsız noktalara ulaşılmıştı.

Bay Akurgal'ın hatalı yoruma dayanan tercümesine göre, Hattuşili vasiyetnamesinin ilgili bölümleri şöyleydi:

"Böylece (sen Murşili, ben) babanın sözlerini tut,
babanın sözlerini tuttuğun sürece
ekmek yiyip, su içeceksin.
Olgun adam olduğun zaman ise
günde iki üç kez ye, kendine iyi bak.
(...)

Sizler (soylular topluluğu) benim en yüksek görevlllerimsiniz!
Ve ben...kıralın sözlerini tutunuz.
Siz yalnız ekmek yiyip, su içeceksiniz.
Böylece Hattuşa ayakta kalacak
Ülkemde de huzur ve barış olacak.

(...)

Sizler,benim, Büyük Kral Labarna'nın, sözlerini tutunuz.
Tuttuğunuz sürece Hattuşa kenti ayakta kalacak
ve siz ülkenizi başarıya ulaştıracaksınız.
Yalnız ekmek yiyip, su içeceksiniz.
Sözlerimi tutmazsanız, ülkeniz yabancıların eline geçer.
Ancak sizler tanrılara da saygıdan geri kalmayınız:
Onların ekmek payı,onların şarap payı;
Onların çorbaları(?), onların yemekleri
sofraya konmalıdır;
ve sen Murşili,
bunu ne savsaklamalısın ne de unutmalısın.
Ama savsaklarsan, yine eskisi gibi felaket gelir,
Böyle olsun (amen)."

Bay Akurgal'ın '**kendine iyi bak**' vurgusuyla iyice deforme ettiği Vasiyet'in 'ekmek yemek' ve 'su içmek' uyarıları çok açık olarak ülkenin huzur konuları ile bağ içinde ifade edilmekteydi. Eğer tablet ifadeleri, bu noktadan yola çıkılarak yeniden yorumlanıp çözümlenirse, öyle sanıyorum ki, vasiyetin anlamı daha belirgin özellikler taşıyabilecektir.

İsacılığın 'kutsanmış ekmek ve şarap' ritüeli erken Akadosammaru topluluklarının 'kutsal yiyecek-kutsal içecek', 'haram yiyecek-haram içecek' eski geleneğine dayanıyordu. Hitit, Hurri, Asur topraklarında süren ve asıl olarak ateş-güneş-gök kült alanlarında varlık gösteriyordu. Öyle ki, Gılgameş Uruk'unun kutsal fahişesi, 'Kırların' avcı ve/ya çiftçisini temsil

eden yabani Enkidum'a 'uygarlık' öğretirken, durmadan bu iki kalıpsal sözü yineliyordu:

"Fahişe açtı ağzını,
Engidu'ya dedi ki:
-Engidu, ekmek ye!
Bu, yaşam koşuiu'dur!
İçki iç!
Bu, ülkenin göreneği'dir!.." (2. Tablet)

Araştırıcılarımız, tarihsel verileri insanbilim kurallarını daha derinlemesine kullanarak değerlendirebilmiş olsalardı, Hattuşili vasiyetinde sözü edilen 'ekmek yiyin, su için' kavramının doğal yeme-içme edimi çerçevesinde 'aç kalmayın, karnınızı doyurun, susuz kalıp susamayın' gibi anlamlara gelemeyeceğini belki görebileceklerdi ve bu tür bulgular da, dini olguların kavranmasında bizleri, herhalde, şu anda olandan daha ileri bir noktaya çok önceden taşımış olabilecekti.

XVI. BÖLÜM

"Tanrı Musa'ya şöyle dedi:
İsrailliler arasında insan olsun,
hayvan olsun,
her rahmin ilk ürünü bana aittir.
Bütün ilk doğan'ları bana adayın!

İsrailliler'in sayımını yaptığın zaman,
herkes canına karşılık bana bedel ödeyecektir.
Öyle ki, sayım yapılırken başlarına bela gelmesin."
(Eski Ahit)

Kalıntıları modern ceza yasa metinlerine değin ulaşmış olan farklı 'idam biçimleri', eski toplumun farklı kurban sunum biçimleri ile tam bir ilişki içinde bulunmaktaydı. 'Ölüm, Cenaze ve Mezar Kültü'nde de karşılaşılan toplumsal davranış farklarının gerisinde, ilgili toplum birimlerin tarihteki atalarının (insan) kurban sunum ve tüketim biçimlerinin, bir diğerinden özellikle farklı kılınmış kuralları ve/ya bunların kalıntıları bulunuyordu.

Eski Ahit'teki anlatıma göre, Abraham, 'ilk-büyük- oğlu'nu, önce başını kesip kanını akıtarak ve daha sonra da kutsal odunlardan oluşan bir ateşte yakarak tanrıya kurban edecek iken, çalıların arasında, melekler tarafından getirilmiş bir oğlak (kuzu, koyun..) görmüş ve oğlu İshak'ın yerine bu hayvanı tanrıya sunmuştu... Bu anlatımda, üzerine kutsal örtü giydi-

rilmiş olarak, eski toplumun gerçek çocuk kurban sunum kuralının değiştirilmesi işlemini, bunun sembolize edilmesini ve eski insan-çocuk kurbanın İnsan=Hayvan ve İnsan=Bitki geçişmesi yoluyla, aşılması metodunu görürüz.

İnsan toplumu tarihinde yaygın olarak kullanılan yamyamlık kurumunun bir sonraki biçimi; bulgu, yazılı kaynak veya kalıntılarını Mezopotamya ve Anadolu kültürlerinde de bulduğumuz, yetişkin insan ve/ya kız-erkek çocuk kurbanı uygulamasıdır. Bu gelişme eğrisinde, tarihteki eski toplum bakımından, canlı insan kurban uygulaması yerine geçmek üzere oluşan hayvan kurban veya bitki sunum edimleri (totem tapınması), bir kültürel geriliğin değil, kültürel bir gelişimin göstergesi olarak belirir.

Bilge Freud, eski toplumda Totem'in, hem evlilik ve hem de yiyecek paylaşım düzeniyle açık bir ilişki içinde olduğunun ortaya çıkmasından sonra bile, 'totem inancı' için, onun **nasıl doğduğunu bilmediğimiz kutsal bir kurum** olduğunu söylemekle yetinebilmişti. Oysa, tanrılara bitki-tahıl ürün ve hayvan kurban sunumu, eski toplumun erken döneminin en gerçek yamyamlık ilişkilerini yansıtır. Kişi, kendisi yerine bitki sunup hayvan kurban ederken, son derece basit bir işlemle, canının bedelini ödemiş oluyordu.

Eski toplum, 'canlı ve ölü insan' yamyamlığından uzaklaşabilmenin en iyi çözüm biçimlerinden birisi olarak, insan (kurbanı) yerine geçmek üzere, insan ile hayvan ve bitki 'geçişmesi' (substitution) uygulamasını geliştirmişti. Bu bakımdan tarihte bitki-hayvan totem tapınmasının ortaya çıkışı, bize, eski toplumun yamyamlıktan bir sistem dahilinde, bilinçli olarak uzaklaşmaya başladığı dönemi de işaret eder.

Toplum yaşamındaki rol ve görünümleri incelenince, hay-

van ve bitkilere sunulmuş kutsiyetin hiçbir şekilde nedensiz olmadığı ve 'cehalet'e vb. dayanmadığı anlaşılacaktır. Bitki ve hayvana örtülen kutsallık örtüsünün hemen altında, toplum birimlerin farklı hayvan veya farklı bitki-ürüne ilişkin totem inancının temeli olarak, onların insan yaşamını 'kurtarıcı' özelliği belirmeye başlar. Hayvan ve bitki totemler eski toplumda, insan kurban ediminin giderilmesi doğrultusunda bir çözüm aracı olarak kullanılabildiği için ve kullanılabildiği ölçüde insan tarafından kutsanmıştı. Eğer, Hıristiyanlığın bir bölümünü oluşturan ve hayvan-bitki totem inancı fazla gelişmemiş topluluklar 'İnsan İsa kurban' olması inancına tutunmuş ve ötekileri 'hayvan-bitki put tapınması' yönüyle eleştirmişler ise, bu durum onların 'ileri'liklerini değil, insan yamyamlığı bakımından, üstelik geri kalmışlıklarını gösterir. Roma paganizminin 'İnsan İsa'cı Hıristiyanizm geceleri yapılan, çocuk ve insan kurban ve yamyamlık ayinlerini hedeflemesi, bir iftiraya dayanmıyordu.

Eski insanın, yaşamını borçlu olduğu 'kurtarıcı totem' hayvan ve bitkiye verdiği kutsallığın kaynağı, hiçbir şekilde cehalet veya kurgular değildir. Tersine, eski insan, yamyamlık kurumunu aşabilmeyi, basit bir 'yer değiştirme' sembolizmi ile, hayvan ve bitki dünyası aracılığıyla sağlayabildiğine göre, bugünkü torunları, atalarında deha keşfetmeliydiler.

'Kurban' (sunu) ile 'insan' geçişmesi, dilbilimsel bakımdan da izlenebilir. Bütün toplulukların yaşamında derin etkilere sahip olan 'Kurban' sözü, Hintçede, 'kurban edilen'i olduğu kadar 'kurban edeni' (sacrifiant) de içeren bir anlatım özelliği taşımaktadır. Bu kelimede 'kurban eden', kendi için, kendi namına 'kurban edilen' anlamına gelmektedir.

Kurban kelimesi, 'Sümer' dilinde de 'puhu', 'insanın yerine geçen' anlamında kullanılmıştı. Dahası, 'dinanu' olarak da adlandırılmaktaydı ki, burada artık **sunulan kurban** ile **kur-**

ban sunucu aynılaşan bir anlam taşımaya başlamaktaydı:

"Koyun (urişu), insan'ın bizzat kendisidir: İnsan, hayatı için bir koyun sunacak; koyun başını insan başı için, koyun boynunu insan boynu için, koyun göğsünü insan göğsü için (yerine) sunacak."

İnsan ile hayvan geçişmesini, kuzey Afrika'daki latince yazılarda da buluyoruz. Burada kurban, 'vicarius' (vicaire) olarak adlandırılmaktadır ki, bu tam olarak 'yerine geçen' demekti.

İslamın Kuran'ında kullanılan Arapça Kurban kavramının K-R-B kökeni de, herhalde, kurban sunucu ile sunulan hayvan arasındaki 'akrabalaşma'ya ilişkin olarak şekillenmiş olmalıydı. İslami kurban geleneğinin '**kurban süslemesi**'ne önem vermesi, kişinin kendine ait belirlenim sembollerini, kendi yerine kurban edilecek hayvana aktarma kurnazlığına dayanıyor olmalıdır. Az sonra boğazına dayanan bıçakla can verecek hayvana gösterilen bu ilginin bir başka sağlam açıklaması bulunamaz.

Tam da bu temel nedenle Kuran'da, '**kurban gerdanlığı**'na saygı gösterme özel uyarısı, şimdi iyice unutulmuş olan, insan-kurban geçişmesinin şekilsel bir izi olarak bulunmaktaydı. Orada, Muhammed'in tanrısı, saygı gösterilmesi gereken şeyler arasında, özel olarak 'Kurbanın gerdanlığı'nı, 'süsleri'ni de sayarak şöyle diyordu: *"Ey iman edenler, Allah'ın (koyduğu dini) işaretlerine, haram aya, (Allah'a hediye edilmiş) kurbana,* ***(ondaki) gerdanlıklara****, Rablerinin lütuf ve rızasını arayarak Beyt-ül Haram'a yönelmiş kimselere (tecavüz ve) saygısızlık etmeyin."* (Kuran)

Kuran'ın burada saygı gösterilmesini istediği ve gerçek anlamı daha Muhammed zamanında sislere gömülmüş olması gereken, '**kurban gerdanlığı**' vurgusu, '**kurbanın süslenmesi**' kavramı içinde kaybolmuşa benzemektedir.

Kuran'ın, saygı gösterilmesini istediği bu 'süsler' ve 'gerdanlık'lar, eski totem dönemi toplumiarının 'muska' vb. tarzında hazırlanmış sembolleri, o toplulukların kutsal renk ve desenlerini ifade eden, kurban sunucunun belirlenim araçları olmalıydı. Kurban sunan kişi, kendi aidiyet simgelerini (renk, totem, damga vb. biçiminde) üzerine aktardığı bu kurban hayvanı, kendisi ile yer değiştirmeye hazırlamış oluyordu.

Böylece kişi, 'kurban süsleme' işlemi yoluyla, kendi yerine ve kendi olarak bir hayvanı kurban etmiş oluyordu. Toplumsal olarak örgütlenmiş kurumsal bir yalancılık ritüeli yoluyla da, bu kişi kurban edilmiş kabul ediliyordu.

Bu genel çizgilere oturan kurban edimin İslami boyutunda yine de açıklığa kavuşturulması gereken bazı yanlar bulunduğuna dikkat çekmekle yetinelim. Açıktır ki, Akado-sammaru kaynaklarında ve şimdiki üç dinde, söz konusu olan, hiçbir zaman 'herhangi bir hayvan kurban' olmamıştır. Kurban edilen hayvanlar, cinsi, yaşı, rengi bakımından kesin olarak belirlenmiş hayvanlardı. Üstelik, yabani değil evcil olanlar arasından seçiliyorlardı. İslam'ın "behimetu'l- en'am"ları da, deve, sığır, manda, koyun ve keçi ile sınırlanıyordu. Eğer burada, sadece çift tırnaklı olmak, geviş getirmek gibi ortak yan temel alınsa, bu kapsama girebilecek geyik ve karaca gibi hayvanların da, ki bunlar ehlileştirilebilirdi de, kurban edilebilmesi gerekiyordu.

Eski toplum, güvercin veya domuzu, keçi veya deveyi helal-haram sayarken ve kurban ederken, kesinlikle, onların genel anlamda 'yenilebilir' olup olmadıklarından yola çıkmaz. Onun bu konudaki davranışına yön veren, eski hayvan-bitki ayrışması döneminde kurmuş olduğu ilişkiler ve iç-dış yamyamlık karşısındaki konumlanışıdır. Bu nedenle, Musevilik, rahatlıkla Domuz'la birlikte Deve'yi de yasaklarken, İslam, deve'yi üstelik en değerli kurbanlardan birisi olarak ele alır. Hıris-

tiyanlıkta, balık'ın, bazı dönemlerde yenilmesi 'yasak' kapsamına girerken; yılın, haftanın bazı günlerinde ise, balığın mutlaka ve üstelik özel bir balık çeşidi haliyle yenilmesi gereklidir.

Bunun dışında, iç ve dış yamyamlık edimine bağlı olarak, bireyin kendi sunduğu kurbandan veya aşuresinden yemesi veya yememesi de, tamamen, eski toplumun bu mantık çizgisinde anlam bulur. Kurban sunucu, kendi olarak sunduğu kurbanı, genel olarak yemeyi reddeder. Burada, kurban, yabancı'ya yönelik özel bir itinayla sunuluyor veya Musevilikte olduğu gibi, herhangi bir yabancının ondan yemesi kesin olarak yasaklanıyor olmalıydı. Musevilik, kendi iç yamyamlık kalıntısı olan Fısıh kurbanını, herhangi bir 'yabancı' ile paylaşmayacağını açıklarken, herhalde, tarihteki bu özelliğine işaret etmiş olmaktaydı. Benzer şekilde, Hıristiyanizmin 'günah tekesi' kurbanı, Musevilikte onun çölde 'azad' edilmesi biçimiyle uygulanıyordu.

İslam dini, toplulukların kaynaşmasına bağlı olarak, bazı durumlarda, birçok eski geleneği toparlayıp genelleştirirken veya dışlarken, kurban konusunda da böyle davranmış olabilir. Çünkü Kuzu İsa motifi hâlâ çok güçlüdür ve İsa'nın Sıpa'ya binmesi çok özel bir ritüel olarak önemsenmekteydi. En azından Kuzu, Sıpa ve Asma Üzümü ile İsa arasında kurulan ilişkileri biliyoruz. Bu durumda onların ana-babası olan Koyun-Koç ve dişi erkek Eşek, şimdiki Hıristiyanizm içinde yer alan bazı toplulukların totemleri olmalıydı.

Sonradan İslam halinde şekillenen topluluk atalarının, en azından 'Koyun' olmaması, İslami kurban ediminin, kurban olmaktan çok, 'kurban etmek'; boğazlanmak yerine boğazlamak'la ilgili olabileceğinin bir işareti olabilir. Gerçekten de, kendilerini 'kurban'la eşitleme edebiyatı, İslam'da değil, daha çok Hiristiyanizmin bazı ön toplulukları ile Alevi, Bektaşi, Şii geleneklerinde derinleşmiş olarak kullanılmaktadır.

XVII. BÖLÜM

"Yediğinizi Ateş yesin,
İçtiğinizi Ateş içsin!"
(Enlil ilahisi)

En geri ('ilkel') topluluklarda da varlığı saptanan kutsal (ve kutsal olmayan) varlık veya kavramlar, günümüzün yasal (ve yasal olmayan) davranış kurallarının tarihteki erken biçimlerinin belirlenme çabasını anlatırlar.

Daha sonraki söylem ve kurallarıyla, az çok derli toplu bir halde karşımıza çıkacak olan dinsel inanç düzeni, eski toplumda, ortaya çıkış nedenleri bakımından, bir uydurma, korku, giz veya hayaller toplamının ürünü değildir. Tam tersine, Eski din, erken toplumsal ilişkilerin en gerçekçi ilk hallerinin saptanmış yasaları ve onları giderek aşabilme çabası içinde şekillenen kurumlar olarak insan toplumu yaşamında yer almaya başlarlar.

Sembolizm ve onun dinsel alanda en üst biçimlerinden biri olan kutsiyet, yeni yaşam koşullarını artık engeller bir özellik göstermesiyle, eski toplumun en gerçek ve genel olarak, barbarlık dönemi kalıntılarını içeren kurallarını işlevsiz bırakmanın da en doğrudan yollarından birisi olarak şekillenmiştir. Artık uzaklaşılması gerekli eski uygulama kurallarını alt etmenin bu çözüm biçimini, tarihteki 'cahil' atalarımız, doğal bir bil-

gelik ve başarıyla kullanmış görünüyorlar. Eski toplum kutsal varlıkla böylece, giderek ve son derece sade bir yolla tanışmaya başlar.

Eski toplumun dinlerinin erken temellerinin 'tasarı', 'kurgu', 'korku' veya 'cehalet'e dayandığı biçimdeki dogmaların artık aşılması gereklidir. Batılı bilim adamlarının eski toplumun tanınmasına hizmet eden çalışmalarına daima müteşekkir kalacağız. Fakat onlar Din'lerin erken kaynaklarını, yaşayan, somut, barbar ve aynı zamanda kültür yaratan gerçek toplumların iç ve karşılıklı ilişki tarzlarında değil; cehalet, hayal veya tasarımlarında aramakla hatalıydılar.

Her an ölümle yaşam arası gidip-gelen zorlukları yaşayan eski insanın, yeni nesilleri aldatmak amacıyla, vaktini yalan ve düşlerden oluşan bir 'mitoloji' üretimiyle geçirdiğini düşünmüş olmak, 'Aydınlanma' döneminde kilisenin düşün ve iktidar mermerlerini hedef alıp yıkmak zorunluluğu anlaşılır olmakla birlikte, yine de Avrupa 'aydınlanmacılığında' hep bir Aşil Topuk olarak kalmıştır.

'Avrupa materyalizmi', dinin toplumda o anda oynadığı muhafazakar rolü, dinin bizzat açıklaması yerine koyarak da yanlışa düşmüştü. Daha birkaç on yıl öncesine kadar, 'İslamın kitleleri uyuşturucu özelliği' üzerine dert yanan Avrupa Aydınlanmacılığı ve onların Doğu'lu nihilist takipçileri, şimdi, Aziz Papa ile birlikte, günümüzün 'uluslararası tehdidi İslam'ın eski 'uyuşturucu' özelliğine yeniden kavuşması için, neredeyse Pazar ayinlerinde Vatikan meydanında el açıp tanrıya dua edecekler.

Din, siyaset ve hukuk'un yanı sıra, onlarla birlikte, ayrı bir üst yapı kurumu olarak şekillenmiş değildi. Din'i Hukuk'tan ayırarak, onu idealizmin değerlendirdiği bir alanda, tanrı ve

tanrısallaşmış insan aklının ürünü olarak, 'hayal ve düşler toplamı' anlamında nitelemek başlı başına bir yanlıştı.

F. Engels, çalışmalarında 'analık hukuku' kavramına karşı çıkarken genel hukuku da 'modern hukuk' anlamıyla sınırlamak eğilimindedir ve oralarda daha çok, 'dinsel örtülü hukuk kuralları'ndan söz etmekle yetinme yolunu seçmişti. Oysa eski hukuk kuralları, 'dinsel örtüye' sonradan bürünmüş değildir. Modern hukuk doğrudan doğruya eski dinlerin içinden; din'in kendisi de doğrudan doğruya en eski toplumların hukuk gereksiniminden ortaya çıkarak şekillenir ve günümüze ulaşır.

Akado-sammaru kaynaklı bir dizi farklı 'yaratılış' varyantlarında (Eski Ahit ile Kuran'da da yer alan) "Gök'ün, Yer'den ayrıştırılması"na ilişkin ifadeler hakkında, sayfalarca içi boş 'kozmolojik' açılım denemeleri getirmeye çalışan bay Kramer'ler, eğer insanbilim temellerine yeterince sahip olabilselerdi, çözümlenen ilahi parçalarının kendilerinin anladıklarından çok daha farklı şeyler söylediklerini belki görebilirlerdi. Çünkü, ilahiler, Akado-sammaru toplumlarının "Gök'ü, Yer'den ayrıştırma" işlemini, bir başka şekilde değil, tapınaklarda 'kutsal ekmek pişirerek' ve 'kutsal ekmek yiyerek', yani düpedüz bir ortak ayinle gerçekleşmiş olduğunu söyleyecek kadar açık davranıyorlardı.

Onlar, sadece 'Gök' ve 'Yer'in, tapınaklarda gerçekleşen ayinle birbirinden ayrıldığını anlatmakla kalmıyor. Bilinen yaygın haliyle Tufan'ın da '**önce Tapınaklarda başladı**'ğını açık kelimelerle ifade ediyorlardı. Dolayısıyla onların 'Gök' ve 'Yer'i birleştiren ve ayrıştıran 'Tufan'ları, doğrudan doğruya eski tapınak ayinlerinin, insan kurban edim törenlerinin, kutsal yamyamlığın tanımlarıydı.

Kuran, İncil ve Eski Ahit ile 'Sümer-Akkad' tablet yazıları arasında paralellik ve yakınlık bulunduğunun saptanmasına bağlı olarak, bu üç din kitabının 'Sümer söylenceleri'ne dayandığı ileri sürülmüştü. Gerçekten de, Musevilik, Hiristiyanlık ve İslam'ın kitap metinlerinin, Akado-sammaru ilahilerinin zamanla dönüşmüş biçimlerine dayandığı artık ispatlanabilir bir olgudur.

Fakat bu, böyle olsa bile, burada yanıtı hep eksik bırakılan en canalıcı soru şu idi: O halde bu 'Sümer söylenceleri' nasıl oluşmuştu ve asıl kaynakları ne idi?

Şimdiki dini kitaplar ile Akado-sammaru tablet yazıları arasındaki bağlantıların bilim dünyasında giderek berraklaşması, kaçınılmaz olarak, teolojinin olduğu kadar, eski felsefeciliğin ve eski toplumbilimciliğin 'din eleştirileri'nin de yeni bir zeminde ele alınmasını gerekli hale getirecekti zaten.

Bu kitapta yayınlanan çalışma sonuçları böyle bir çabanın parçasıdır.

